

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KÖSTENDİLLİ SÜLEYMAN ŞEYHÎ’NİN “ETVÂR-I
HÂCEGÂN” İSİMLİ ESERİ
(Metin ve İnceleme)**

Ayşe Aydan KAHYA

Danışman
Prof. Dr. Himmet KONUR
İZMİR – 2019

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ISLAMIC SCIENCES
MASTER'S THESIS

**KÖSTENDİLLİ SÜLEYMAN ŞEYHÎ'S "ETVÂR-I
HÂCEGÂN"
(Text and Analysis)**

Ayşe Aydan KAHYA

Supervisor
Prof. Dr. Himmet KONUR
İZMİR – 2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : AYŞE AYDAN KAHYA
Öğrenci No : 2014800868
Tez Başlığı : Köstendilli Süleyman Şeyhi'nin Etvar-ı Hacean İsimli Eseri (Metin
İnceleme)
Savunma Tarihi : 24/06/2019
Danışmanı : Prof. Dr. Himmet KONUR

JÜRI ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof. Dr. Himmet KONUR	-Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Süleyman GÖKBULUT	-Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Hamide ULUPINAR	- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	

AYŞE AYDAN KAHYA tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin *Etvâr-ı Hâcegân* İsimli Eseri (Metin İnceleme)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22/05/2019

Ayşe Aydan KAHYA

DECLARATION

I hereby declare that this master's thesis titled as" Köstendilli Süleyman Şeyhî's *Etvâr-ı Hâcegân* (Text and Analysis)" has been written by myself in accordance with the academic rules and ethical conduct. I also declare that all materials benefited in this thesis consist of the mentioned resources in the reference list. I verify all these with my honour.

22/05/2019

Ay e Aydan KAHYA

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "*Etvâr-ı Hâcegân*" İsimli Eseri

(Metin ve İnceleme)

Ayşe Aydan KAHYA

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Bu tezin amacı, Nakşibendî şeyhi olan Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermek ve onun *Etvâr-ı Hâcegân* adlı eserini incelemektir. Tezin birinci bölümünde Süleyman Şeyhî'nin hayatı, eserleri, tasavvufi şahsiyeti kısaca belirtilmiştir. İkinci bölümde *Etvâr-ı Hâcegân* tanıtılmış ve on üç başlık altında tahlil edilmiştir. Üçüncü bölümde ise *Etvâr-ı Hâcegân*'ın tavsîfi ve günümüz Türkçe harflerine aktarımı yapılmıştır.

Süleyman Şeyhî (Doğum: 1750, Ölüm:1820) Bulgaristanda yaşamış, yaşadığı bölgede tasavvufi hayat ve Nakşibendîliğin yayılmasında etkili olmuş önemli bir Osmanlı mutasavvıfı ve ilim adamıdır. Köstendilli otuzdan fazla eser kaleme almıştır. Bunlardan biri *Etvâr-ı Hâcegân*'dır.

Etvâr-ı Hâcegân'da, Nakşibendî tarîkatının usûl ve âdâbını belirtmiş, tarîkata yeni girenlerin ve müridlerin istifade edebilmeleri için önemli temel tasavvufî ıstılahları izah etmiştir. Özellikle zikir kavramı üzerinde durmuş, kelime-i tevhid ve ism-i Celâl zikirlerinin mahiyeti, nasıl yapılacağı ve diğer zikir çeşitleri hakkında açıklamalar yapmıştır. Bazı tasavvuf büyüklerinin tavsiye ettikleri zikre bedel râbitayı hoş görmemiştir. Vukûf-i adedî ve vukûf-i zamânî prensiplerini diğer tasavvuf büyüklerinin aksine önemli bulmuştur.

Etvâr-ı selâse kavramının izahında Nakşibendî sâliklerinin tavırlarını beyan etmiş ve bunların kelime-i şehâdet, ism-i Celâl ve râbita olduğunu belirtmiştir. İbârât-ı semâniyeyi (Kelimât-ı kudsiyye) açık bir şekilde izah etmiş, hatm-i hâcegân'ın yapılışını, beyân-ı teba'iyet konu başlığında tarîkata giriliş şeklini ve zikirin nasıl telkin edileceğini açıklamıştır. Seher vaktinde zikrin yapılma şekli, nezrin usûlü, duaların sırları ve şeyhlerin nefeslerinin tesiri hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Zikir ve tarîkatın semerelerini beyan ederken; aşk ve muhabbet yolunun elde edilme şekli, tarîkatın usûlünde riyâzetin yapılışı ve nur-ı marifetin elde edilişi hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Şeyhlikte hilafetin usulünü anlatmış, makam-ı irşâdda olanların

hepsinin kâmil olması gerektiğini, doğruluk, ihlas ve istikâmetin şart olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca rü'ya ta'biriyle ilgili olarak bilinmesi gereken temel bilgileri aktarmıştır. Tarîkat silsilesini vermiş, yaratılışın gayelerini belirtmiş ve Nakşibendî tarîkatına intisabın nasıl olacağını açıklamıştır.

Sonuç olarak; bu tez çalışması ile Nakşibendî tarîkatının özellikleri, zikrin önemi, faydaları ve yapılışı açıklanmıştır. *Etvâr-ı Hâcegân*, tarîkatın gayesinin Allah'ı bilmek ve sevmek olduğunu, bunun neticesinde Allah'ın rızasının kazanılacağını muhtasar bir şekilde açıklayan bir eser olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Köstendilli Süleyman Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, Nakşibendiyye tarîkatı, Tasavvuf

ABSTRACT

Master's Thesis

Köstendilli Süleyman Şeyhî's "Etvâr-ı Hâcegân"

(Text and Analysis)

Ayşe Aydan KAHYA

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences Program

The purpose of this thesis was to give information about the life and works of the Köstendilli Süleyman Şeyhî who is the Naqshbandi sheikh and to examine his work called *Etvâr-ı Hâcegân*. In the first chapter of thesis, the life, works and mystical personality of Suleyman Shaykh was briefly given. In the second chapter *Etvâr-ı Hâcegân* was introduced and analyzed under thirteen topics. In the third chapter, the qualities of *Etvâr-ı Hâcegân* were presented and transferred to today's Turkish letters.

Süleyman Şeyhî (Born: 1750, Death: 1820) is an important Ottoman Sufis and scientist, has lived in the territory of the country whose name is Bulgaria today, and he was influential in spreading Sufi life and Naqshbandi tariqa in the region where he lived. Köstendilli has written more than thirty books. One of them is *Etvâr-ı Hâcegân*.

In *Etvâr-ı Hâcegân*, he explained the basic terms and the manners and methods of the Naqshbandi tariqa, and explained the important basic tasawwuf information for the benefit of the newcomers and the disciples (murids).

Especially, he put emphasis on the concept of dhikr. He also made an explanation of the word of tewhid (the word of confession of Allah's Oneness/Allah's Uniqueness), the essence of the dhikr of İsm-i Celal (The name of Allah), the way of doing it and other types of dhikrs. He did not welcome the rabitah which accepted as equal to dhikr, which were recommended by some notable sufi leaders. He considered the principles of the quantity (vukûf-i adedî) and time of knowledge (vukûf-i zemânî) very important, conversely the other sufi leaders.

While explaining the concept of etwar-ı salasah, he stated the attitudes of Nakşibendî murids as the Islamic confession of faith (The shahada), ism-i

Celâl and rabitah. He clearly described the eight expressions (the words of sacred) and how to do khatm-i khwajagan (the khatm or recitation signifies the complete recitation of the Qur'an). Under the explanation of obedience, he also explained how to enter a tariqa and preach dhikr. Süleyman Şeyhî indicated how to do dhikr at dawn, how to make a vow, secrets of prayers and the power of sheikhs' breath. While he explained the benefits of dhikr and tariqa, he clarified how to obtain the path of divine love and fondness, and the light of religious knowledge how to do ascetic implementations in the tariqa's way.

He explained on how the caliphate should proceed in sheikdom and stated that everyone in the position of guiding (murshid) should be perfect human being and that righteousness, sincere commitment, istiqâmat (right way) are all required attributes. Moreover, he provided essential information about dream interpretation, silsila (tariqa chain), the goals of creation and how to commit to Naqshbandi Tariqa.

As a conclusion, *Etvâr-ı Hâcegân* which explains the characteristics of Naqshbandi tariqa, the importance of zikr and applying it and knowing that the purpose of the tariqa is to know and love Allah, was brought into the world of science today with this thesis.

Keywords: Köstendilli Süleyman Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, Nakşibendiyye religious order, Mystic

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
DECLARATION	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖSTENDİLLİ SÜLEYMAN ŞEYHÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

1.1.	İSMİ, ÜNVANI, MAHLASI	4
1.2.	AİLESİ	4
1.3.	ÇOCUKLUĞU, GENÇLİĞİ VE TAHSİLİ	5
1.4.	EVLİLİĞİ VE ÇOCUKLARI	5
1.5.	ALMIŞ OLDUĞU VAZİFELER	5
1.6.	TARİKATI VE SİLSİLESİ	6
1.7.	ESERLERİ	8
1.8.	TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ	9

1.9.	NAKŞİBENDİ TARİKATI	10
1.9.1.	Nakşibendî Tarikatının Âdâb ve Usûlü	11
1.9.1.1.	Nakşibendiyye'de İntisab	11
1.9.1.2.	Nakşibendiyye'de Zikir	12
1.9.1.3.	Nakşibendiyye'de Murakâbeler	12
1.9.1.4.	Nakşibendiyye'de Râbıta	13
1.9.1.5.	Nakşibendiyye'de Hatm-i Hâcegân	13
1.9.1.6.	Nakşibendiyye'de Kelimât-ı Kudsiyye (On Bir Kaide)	13
1.9.1.7.	Nakşibendiyye'de Mûsiki, Sema' ve Halvet	13
1.9.1.8.	Nakşibendiyye'de Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şühûd	14
1.9.1.9.	Nakşibendiyye'de Riyâzet (Perhiz)	14
1.9.1.10.	Nakşibendiyye'de Dini Kurallara Bağlılık	15
1.9.1.11.	Nakşibendiyye'de Melâmet	15

İKİNCİ BÖLÜM

ETVÂR-I HÂCEGÂN

2.1.	ETVÂR-I HÂCEGÂN İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	16
2.1.1.	Eserin İsmi	16
2.1.2.	Yazılış Tarihi	16
2.1.3.	Yazılış Gayesi	16
2.1.4.	Muhtevâsı	16

2.1.5.	ETVÂR-ı HÂCEGÂN'da Geçen Şahıslar	17
2.1.5.1.	Abdülhâlik Gucdüvânî	17
2.1.5.2.	Bahâeddîn Muhammed bin Muhammed Buhârî	17
2.1.5.3.	Müceddid-i elf-i sâni Hâce Ahmed Faruk	18
2.1.5.4.	Mevlânâ Abdulgafur	18
2.1.5.5.	Mevlânâ Câmi	19
2.1.5.6.	Abdullah-ı Şeyh İlâhî	19
2.2.	ETVÂR-ı HÂCEGÂN'IN TAHLİLİ	19
2.2.1.	Beyân-ı Ahvâl-i Zikir	20
2.2.1.1.	Birinci Tavr: Kelime-i şehâdet	22
2.2.1.2.	İkinci Tavr: İsm-i Celâl	24
2.2.1.3.	Üçüncü tavr: Râbita	24
2.2.2.	Beyân-ı İbârât-ı Semâniyye	26
2.2.2.1.	Huş Der-dem	26
2.2.2.2.	Nazar Ber-kadem	27
2.2.2.3.	Sefer Der-vatan	27
2.2.2.4.	Halvet Der-encümen	27
2.2.2.5.	Yâd-Dâşt	27
2.2.2.6.	Bâz-Geşt	28
2.2.2.7.	Yâd-Kerd	28
2.2.2.8.	Nigâh-Dâşt	28
2.2.2.9.	Vukûf-ı Zemânî	29

2.2.2.10. Vukûf-ı Adedî	30
2.2.2.11. Vukûf-ı Kalbî	30
2.2.3. Beyân-ı Envâ-ı Zikir	30
2.2.4. Beyân-ı Hatm-i Hâcegân	32
2.2.5. Tertib-i Hâcegân-ı Şerîf	33
2.2.6. Beyân-ı Teba'iyyet	34
2.2.7. Beyân-ı Usûl-i Seher	36
2.2.8. Beyân-ı Nakşibendî ve Hâcegân	36
2.2.9. Beyân-ı Nezr-i Nakşibendî	37
2.2.10. Beyân-ı Hâvass-ı Kur'âniyye ve Ed'iyye-ı Sâ'ire ve Te'sîr-ı Nüfûs-ı Meşâyih	38
2.2.11. Beyân-ı Semere-i Tarîkat ve Menâfi-i Zikir	40
2.2.12. Beyân-ı Ta'bir-i Menâmât	44
2.2.12.1. Bazı Manzaraları ve Halleri Görmek	46
2.2.12.2. Bazı Cevherler Görmek	46
2.2.12.3. Gıda Çeşitlerini Görmek	47
2.2.12.4. Hayvan Çeşitlerini Görmek	47
2.2.12.5. Bazı Beşerî Haller Görmek	48
2.2.13. Beyân-ı Silsile-i Hâcegân	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ETVÂR-I HÂCEGÂN' IN TAVSİFİ VE GÜNÜMÜZ HARFLERİNE AKTARIMI

3.1.	ETVÂR-I HÂCEGÂN'IN TAVSÎFÎ	51
3.2.	ETVÂR-I HÂCEGÂN' IN GÜNÜMÜZ HARFLERİNE AKTARIMI	52
SONUÇ		80
KAYNAKÇA		82
EK: ETVÂR-I HÂCEGÂN'IN İLK VE SON VARAKLARI		87

KISALTMALAR

Bl.	: Bölümü
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
k.s.	: Kuddise Sırırhu
Kth.	: Kütüphanesi
No.	: Numara
r.a.	: Radiyallahu anı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sa.	: Sayı
s.	: Sayfa sayısı
ss.	: Sayfadan sayfaya
trc.	: Tercüme
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.	: Vefat tarihi (hicrî/milâdî)
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Tasavvuf insanın iç dünyasını ele alarak insanlarda güzel ahlaki ortaya çıkarmaya çalışan, dini ilkelerin yaşanmasını hedefleyen, insanı olgunlaştırmayı gaye edinmiş bir hayat tarzıdır. Tasavvuf yolunda Kur'anı ve sünneti merkezine alan bir yaklaşım benimsenerek âdâb ve usûller ortaya konmuştur.

Tasavvuf tarihine bakıldığında önemli şahsiyetlerin tebârüz ettiği ve bu şahıslar aracılığıyla toplumların kültürel ve manevi bakımdan yükseltildiğini görmekteyiz. Eserleri ve yaşamıyla tasavvuf tarihinde önemli bir yer tutan şahsiyetlerden birisi de Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi'dir (v. 1820).

Süleyman Şeyhî dini-tasavvufî ve edebiyat alanında Türkçe eserler kaleme almıştır. Döneminde birçok müellifin şerhlerle yapıtlar meydana getirdiği dikkate alınırsa kendi telifâtı ile çağdaşlarından ayrılmıştır. Vucuda getirdiği çok eser olmasına rağmen bunlarla ilgili araştırma ve neşir çalışmaları yetersiz kalmıştır. Bu önemli şahsiyet ancak yakın tarihimizde hakkında yapılan araştırma ve tez çalışmalarıyla tanınmaya başlanmıştır.

Köstendilli ve eserleri hakkında yapılan çalışmalar şunlardır: (1) Ali Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1014, Kaynak Eserler Dizisi, Ankara, 1989, (456 sayfa); (2) Mustafa Ejder, **Köstendilli Mollazade Süleyman Şeyhî Efendi'nin Mir'âtı'l-Muvahhidin Adlı Eseri**, Marmara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. H. Kamil Yılmaz, 1989, (400 sayfa); (3) Kazım Aydemir, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Kûtu'l-Uşşâk ve Hulâsatü'l-Esrâr'ın Tahlili**, Marmara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. İrfan Gündüz, 1998, (376 sayfa); (4) Hasan Kamil Yılmaz, "Bulgaristan'dan Yetişen Müellif Mutasavvıflar", **Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri**, 21-23 Nisan 2000, Sofya; (5) Mustafa Kundakçı, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Dîvân'ının Tenkitli Metni**, Sakarya Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Y. Doç. Dr. Nuran Altuner, 2003, (400 sayfa); (6) Gönül Doğan, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Nikâtü'l-Hikem Adlı Eseri (İnceleme ve Metin)**, Marmara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Süleyman Derin, 2008, (298 sayfa); (7) Haticet ül Kübra Öksüz, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Mektûbât-ı Erbaîn", "Terkîbât-ı Erbaîn" ve "Te'vîlât-ı Erbaîn" İsimli Eserleri (İnceleme-Metin)**, Marmara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Sâfi Arpaguş, 2010 (292

sayfa); (8) Feyza Işık, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Sübhatü'l-Levâyih Adlı Eseri (Metin-İnceleme)**, Marmara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Sâfi Arpaguş, 2011 (243 sayfa); (9) Birol Yıldırım, **Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Danışman: Prof. Dr. İsa Çelik, 2016, (440 sayfa); (10) Kevser Ay, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Kitâb-ı Tâlia fî Esrârî'l İlâhiyyeti's-Sermediyye isimli eseri (Metin-inceleme)**, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sevim Arslan, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2018 (226 sayfa).

Süleyman Şeyhî'nin yaşadığı XVIII-XIX. asırlar Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta, siyâsî ve askerî birçok olayla karşılaştığı, bir takım yeniliklere ve değişikliklere sahne olduğu, duraklamadan gerilemeye evrildiği bir dönemdir.¹ Fransız ihtilalinin tesiri ile ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri sonucunda çıkan isyanlar Balkan topraklarının Osmanlı'dan koparılmasını netice vermiştir.² Şeyhî'nin eserlerine de bölgedeki asayişin bozulması yansımıştır.³ Bu dönemde farklı toplum kesimlerince bir takım ıslahat çalışmaları, gerileme ve çöküşü durdurmak için çareler aranmıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz duruma kayıtsız kalamayan müellif özellikle maneviyat alanındaki yozlaşmayı şiddetli bir şekilde şiirlerinde eleştirmiş, çözüm önerileri sunmuştur.⁴

Geniş coğrafyalara yayılan Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşları ve gelişip büyümelerinde, İslâm dininin Anadolu ve Balkanlarda yayılmasında sûfî dervişlerin önemli rolü olmuştur. Gerileme ve yıkılışların olduğu bir devirde yaşamış olan müellif döneminde varlığı ve etkinliği süren tasavvuf akımı ve ekolleri; Kâdirîlik, Halvetîlik, Nakşibendîlik, Mevlevîlik, Celvetîlik, Bektâşîlik, Bayrâmîlik, Sa'dîlik, Rifâîlik ve Bedevîlik idi.⁵ Bu tarikatlara mensup dönemin bazı önemli zâtları; Hasan Sezâî Efendi (v. 1151/1738), Mehmed Emin Tokâdî (v. 1159/1745), Müstakimzâde Sâdeddîn Efendi (v. 1202/1787), İsmâil Hakkı Bursevî (v. 1137/1724), Kâdirî tarikatı mensubu olan Erzurumlu İbrâhim Hakkı Efendi (v. 1186/1772) Aziz Mahmud Hüdâyî (v.1038/1628)'dir. XVIII. asırda etkin olan mutasavvıflar, padişahlar başta olmak

¹ Ali Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, Kültür Bakanlığı Yay.: 1014, Kaynak Eserler Dizisi, Ankara, 1989, s. 13.

² Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, s. 14.

³ Birol Yıldırım, **Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, S.B.E., Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Danışman: Prof. Dr. İsa Çelik, 2016, s. 8.

⁴ Şeyhî, **Divan**, vr. 12b den aktaran Yıldırım, s. 14.

⁵ Metin İzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, Gelenek Yay., İstanbul, 2004, s. 87.

üzere devlet adamları ve zâhir ulemâsı ile iyi geçinmişler devletin zor dönemlerinde yaşadıkları topluma önemli katkılar sunmuşlardır.⁶

Balkanlar'ın İslâm dini ve tasavvufu tanıması Selçuklular döneminde gezgin din adamları olan Sarı Saltuk (v. 1264) ve dervişlerinin bu bölgeye yerleşmesi ile başlamıştır. XIII. ve XIV. asra denk gelen Osmanlı hâkimiyetinde farklı tarikatlerin faaliyetlerini sürdürdüğü yoğun bir tasavvufî hareketlilik halinde devam etmiştir.⁷ Süleyman Şeyhî'nin bağlı olduğu Nakşibendîlik, XV. asırda Ubeydullah Ahrâr'ın (v. 895/1490), Anadolu'ya gönderdiği Abdullah-ı Şeyh İlâhî (v. 896/1491) ve halîfelerinin Anadolu'da olduğu kadar Rumeli'de de faaliyete başlaması ile bölgede yayılmıştır.⁸

Süleyman Şeyhî Trakya ve Balkan coğrafyasında son bir asırdır izleri silinmeye çalışılan İslam medeniyetinin bânilerinden birisidir. Müellif günümüz Bulgaristan'ında yetişmiş, yaşamış, vefat etmiş bir kişi olarak hayatı ve eserlerinin incelenmesi gerekir. Ayrıca bulunduğu coğrafyada tasavvufun gelişip geniş halk kesimlerince benimsenmesinde eserlerinin katkısı olmuştur. Büyük bir alana yayılan İslam medeniyeti hakkında fikir edinebilmek için tasavvuf tarihini aydınlatan eserlerin tahlil edilmesi gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu eserlerin çoğunluğu eski harflerle ve el yazması kitaplardır. Günümüzde okunamayan bu kitapların medeniyet ve irfan dünyamıza kazandırılması gerekmektedir.

Köstendilli Süleyman Şeyhî ile ilgili olarak ilk çalışmalar Ali Yılmaz ile başlamıştır.⁹ Hazırlamış olduğu *Köstendilli Süleymân Şeyhî* isimli kitapla da kapsamlı bir şekilde bu önemli şahsiyeti günümüz ilim dünyasına tanıtmıştır. Çeşitli lisansüstü tezlerde bazı eserleri gün yüzüne çıkarılmıştır. Biz de bu çalışmamızla *Etvâr-ı Hâcegân* isimli muhtasar eseri bilim dünyasına kazandırmak istedik.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin hayatı ve eserleri kısaca tanıtılmıştır, ikinci bölümde *Etvâr-ı Hâcegân* ile ilgili genel bilgiler verilmiş ve eserin tahlîli yapılmıştır, üçüncü bölümde *Etvâr-ı Hâcegân*'ın tavsîfi ve günümüz harflerine aktarımı gerçekleştirilmiştir. Eserin ilk ve son varakları çalışmamızın sonuna eklenmiştir.

Biz bu çalışmada; Nakşibendî tarîkatına giren kişilerin yapmaları gereken hal ve davranışları özetleyen *Etvâr-ı Hâcegân* adlı eseri inceleyerek açıklayacağız. Son olarak da *Etvâr-ı Hâcegân*'ın günümüz harfleri ile metnine yer vereceğiz.

⁶ Yıldırım, s. 12.

⁷ Yıldırım, s. 13.

⁸ İzeti, ss. 72-81.

⁹ Ali Yılmaz, "Tanınmayan Bir Evliya Tezkiresi: Bahrü'l-Velâye", **İlim ve Sanat**, İstanbul, sa. 13, 1987, ss. 70-73.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖSTENDİLLİ SÜLEYMAN ŞEYHÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. İSMİ, ÜNVANI, MAHLASI

Etvâr-ı Hâcegân'ın müellifi Mollâzâde Süleyman Şeyhî-i Köstendilî-i Nakşibendî Efendidir. Tarîkatta şeyh olması sebebiyle “Şeyhî” mahlasını almıştır. Süleyman Şeyhî Efendi halk nezdindeki itibarı dolayısıyla “Efendi” unvânına da lâyık olmuştur. Fakat o “şeyhî” mahlâsı ile meşhur olmuştur.¹⁰ Nakşibendî tarîkatına intisab etmiş olmasından dolayı “Nakşibendî”, Köstendil’de yaşadığı için “Köstendilli” nisbesi ile anılmış, “Mollâzâde” lakabı ise ailesinden gelmiştir. Babası ve kardeşleri de aynı lakapla anılmıştır. Müellif kendi telifi olan eserlerde, kendisi, bu isim ve ünvanları birarada kullanmamıştır. Süleyman Şeyhî 1163/1750 yılının ortalarında doğmuştur.¹¹ Zira kendi eseri olan *Bahrü'l-Velâye*'nin bütün nüshalarında bu tarih verilmiştir.¹²

Süleyman Şeyhî kesin olmamakla beraber Köstendil’de doğmuştur.¹³ Hayatı hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak kendi eserlerinde verdiği bilgiler doğrultusunda fikir sahibi olunmaktadır.¹⁴ Doğum tarihi gibi ölüm tarihi de ihtilaflıdır. Ama genel olarak 1235/1819-1820 tarihi kabul edilmektedir. Şeyhi, Köstendil’de vefat etmiştir.¹⁵

1.2. AİLESİ

Süleyman Şeyhî'nin babasının ismi Hasan'dır. *Bahrü'l-Velâye* adlı eserinde “pedirim Hasan Efendi” diye birkaç defa zikretmiştir.¹⁶ Babası Osmanlı mâliyesinde cizye kâtipliği, cizyedârlık ve başbakı kulluğu görevlerinde bulunduğu belirtilmektedir.¹⁷ Süleyman Şeyhî'nin babası Hasan Efendi I. Mahmut zamanında (1143–1168/1730–1754) başbakı kulluğu görevinde iken Dârü's-saâde ağalarından Beşir ağa ve beraberindekiler Anadolu ve Rumeli’de çeşitli haksızlıklarda bulunmuş,

¹⁰ Abdullah Develioğlu, **Büyük İnsanlar 3000 Türk ve İslâm Müellifi**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1973, s. 462; Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, ss. 34,35.

¹¹ Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, ss. 34-36.

¹² Kazım Aydemir, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Kûtu'l-Uşşak ve Hûlasatü'l Esrâr'ın Tahlili**, Marmara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof.Dr. İrfan Gündüz, 1998, s. 3.

¹³ Köstendilli Süleyman Şeyhî, **Bahrü'l-velâye 1001 Sûfî**, haz. Semih Ceyhan–Sezai Küçük, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 728; Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, ss. 35-36.

¹⁴ Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, ss. 25-40; Bursalı Mehmet Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, 1975, c. 1, ss. 190-191.

¹⁵ Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, ss. 73-76.

¹⁶ Şeyhî, **Bahrü'l-velâye 1001 Sûfî**, s. 31; Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, s. 41.

¹⁷ Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, ss. 43-45.

rüşvet almışlardır. Hasan Efendi yapılan teftiş sonucunda suçlu bulunarak kendisi ve beraberindekiler 1165/1752 tarihinde idam edilmiştir.¹⁸

Süleyman Şeyhî babasının ölümünden *Bahrü'l-Velâye*'de bahsetmektedir. Babasının gerçekte iyi niyetli, hayır hasenat sahibi bir insan olduğundan, söz konusunu kötülükleri Süleyman adlı kişinin teşvikleriyle yaptığından söz etmektedir.¹⁹

Süleyman Şeyhî eseri *Bahrü'l-Velâye*'de Çelebi Efendi, Emin Ağa ve Abdullah Ağa adında üç kardeşi olduğundan söz etmektedir. Kardeşlerinden en büyüğü olan Çelebi Efendi ve Emin Ağa Köstendil'de âyânlık görevlerinde bulunmuşlardır.²⁰

1.3. ÇOCUKLUĞU, GENÇLİĞİ VE TAHSİLİ

Süleyman Şeyhî henüz iki yaşındayken babası Hasan Efendi'nin vefat etmesiyle ağabeyi Çelebi Efendi'nin himayesi ve terbiyesi altında yetişmiştir. Nakşibendî tarikatından hilafet alan ağabeyinin etkisiyle erken yaşlarda tasavvufa karşı ilgi ve alaka duymuş, daha sonra ise Şamlı Mustafa Efendi'ye intisab etmiştir.²¹

Süleyman Şeyhî'nin tahsili hakkında fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Bursalı Mehmet Tahir (v. 1344/1925) *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde onun Köstendil'de başladığı tahsilini İstanbul'da tamamladığını ifade etmektedir.²² Süleyman Şeyhî kendi eseri *Terkibât-ı Erbâin*'de Müderris Şeyh Mustafa Efendi ile *Fütûhat-ı Mekkiyye* üzerinde çalıştıklarını ifade etmiştir. Yine aynı eserinde İsmail Hakkı'nın kitaplarını okuduğunu belirtmiştir.²³

1.4. EVLİLİĞİ VE ÇOCUKLARI

Süleyman Şeyhî'nin evliliği ve çocukları hakkında fazla bir bilgi yoktur. *Bahrü'l-Velâye* adlı eserinde Mustafa adında bir oğlundan ve Sofya müftülüğü yapmış Mevlâna Abdürrahman isimli bir zâtla evli kızından bahsetmektedir.²⁴

1.5. ALMIŞ OLDUĞU VAZİFELER

Süleyman Şeyhî'nin ailesi Köstendil'de âyân olarak bilinen, halkla yönetim arasındaki ilişkileri sağlayan bir görevi ifa etmekteydi. Bir süre âyânlık görevini

¹⁸ Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, ss. 43-45.

¹⁹ Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 44.

²⁰ Şeyhî, *Bahrü'l-velâye 1001 Sûfî*, s. 32; Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 46.

²¹ Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 79.

²² Bursalı Mehmet Tâhir, c. 1, s. 190.

²³ Şeyhî, *Terkibât-ı Erbâin*, vr. 21a'dan aktaran Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 61.

²⁴ Şeyhî, *Bahrü'l-velâye 1001 Sûfî*, s. 32; Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 63, 64.

sürdüren Şeyhî, ağabeyi Çelebi Efendi'nin vefat etmesiyle bu görevden ayrılmıştır. Süleyman Şeyhî *Terkibât*'ta 1191'de ağabeyi Çelebi İbrahim'in, 1193'de şeyhi Şamlı Mustafa Efendi'nin vefatıyla âyânlık ve ağalık vazifesinden nefret edip çekildiğini belirtmektedir.²⁵

1.6. TARİKATI VE SİLSİLESİ

Köstendilli Süleyman Şeyhî, ağabeyi Çelebi Efendi'nin Nakşibendî tarikatına intisab etmesiyle tasavvufa karşı ilgi duymuş, 15-16 yaşlarında Nakşibendî tarikatına girmiş ve Nakşibendî Şeyhi Şamlı Mustafa Efendi' ye intisab etmiştir. Nakşibendi tarikatının Ahrariyye koluna tabidir.²⁶ 30 yaşlarında (1193/1779) hilâfetini almıştır²⁷. Süleyman Şeyhî hayatını geçirdiği Köstendil'de dini ve siyasi itibarı olan bir kimseydi. Şamlı Mustafa Efendi'nin vefatından sonra şeyhin yerine geçmiştir.

Etvâr-ı Hâcegân'da tarikat silsilesi şu şekildedir.²⁸

1. Hazret-i Muhammed (s.a.v.)
2. Ebûbekir Sıddîk
3. Selmân-ı Farisî
4. Kasım b. Muhammed b. Ebûbekir Sıddîk (v. 102/720-21)
5. Cafer Sâdık (v. 148/765)
6. Ebû Yezîd-i Bestâmî (v. 160-234/776-77 - 848-49)
7. Hasan el-Harakânî (v. 425/1034)
8. Ebu Ali Fârmedî (v. 477/1084-85)
9. Ebu Yusuf el-Hemedânî (v. 440 veya 441/1048-49-1050)
10. Abdülhâlik Gucdüvânî (v. 575/1179 veya 617/1220)
11. Hâce Ârif Rîvegerî (v. 715/1315)
12. Hâce Mahmûd İncîr-i Fağnevî (v. 715 veya 717/1315 veya 1317)
13. Hâce Ali er- Râmîtenî (v. 715/1315)
14. Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî (v. 755/1354)
15. Hâce Emirü'l-Külalü'l-Buhârî (v. 772/1370-71)
16. Hâce Muhammed b. Muhammed Bahâeddin (en-Nakşibendî) (v. 718-791/1318-1390)
17. Hâce Alâeddin Attâr (v. 802/1400)
18. Hâce Yakub Çerhî (v. 851/1447)

²⁵ Şeyhî, *Terkibât*, vr. 16a'den aktaran Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 65.

²⁶ Şeyhî, *Bahrü'l-velâye 1001 Sûfi*, s. 38; Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 117.

²⁷ Şeyhî, *Bahrü'l-velâye 1001 Sûfi*, s. 37; Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 85.

²⁸ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 83a.

19. Hâce Abdullah Taşkendi (v. 806-895/1403-04 -1490)
20. Hâce Kadı Zâhid Muhammed (v. 936/1529-30)
21. Hâce Derviş Muhammed (v. 970/1562-63)
22. Hâce Mahdûm-ı A'zam Ahmed el-Kasâni (v. 918-1008/1512-1599)
23. Hâce Muhammed Baki ed-Dehîdi (v. 1013/1601)
24. Hâce Ahmed el-Hâşimî (v. 971-1034/1563-64 - 1624-25)
25. Hâce Muhammed Bedreddin Firakî (v. ?)
26. Şeyh-i Seyyâhûn Hâce Evliya Muhammed (v. ?)
27. Şeyhü'ş-şuyûh Hâce Mustafa el-Köstendilî (v. 1193/1779)
28. Şeyhî Süleyman el-Köstendilî (v. 1235/1819-1820)

Süleyman Şeyhî'nin *Lemaât-ı Nakşbendiyye* adlı eserinin Ankara nüshasında geçen halifeleri şunlardır:

1. Hâce Osman-ı Nevrokobî,
2. Hâce Muhammed-i Mâğribî,
3. Hâce Mustafa el-Köstendilî.²⁹

Lemaât-ı Nakşbendiyye'nin Kütahya nüshasında Şeyhî'nin halifeleri ile ilgili olarak bazı bilgiler elde edilmiştir. Bu nüshaya göre Süleyman Şeyhî Efendi'nin halifeleri şunlardır:³⁰

4. Hâce Bekir Efendi,
5. Hâce Muhammed Efendi Semûhevî,
6. Şeyh Muhammed Bekçevî,
7. El-Hâc İbrâhim Norokobi,
8. Hâce Mustafa Üskübî,
9. Hâce Muhammed Mağzî,
10. Hâce Osman Nur Velî,
11. Şeyh Ali Norokobi,
12. Şeyh Kemter,
13. Şeyh Sahrî,
14. Şeyh Osman Bazar İsmâil Efendi,
15. Şeyh Durmuş Efendi,

²⁹ Şeyhî, *Lemaât-ı Nakşibendiyye*, vr.78a'dan aktaran Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 111; Köstendilli, *Lemaât-ı Nakşbendiyye*, vr. 78a Ankara nüshasından aktaran Engin Bedir, *Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Lemaât-ı Nakşibend" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi S.B.E., 2010, s. 24.

³⁰ Bedir, s. 26.

16. Mevlânâ el-Hacc Mustafa Üskûbî.

Yine *Lemaât-ı Nakşbendiyye*'nin Kütahya nüshasından Süleyman Şeyhî'nin kendisinden sonra Mevlânâ el-Hacc Mustafa Üskûbî'yi hilafetle görevlendirdiği ve ölümünden sonra şeyhlik hizmetini onun sürdürdüğü öğrenilmektedir. Ayrıca aynı eserde silsilede yirmidokuzuncu kişi olarak Köstendilli Süleyman Şeyhî'den sonra Mevlânâ el-Hacc Mustafa Üskûbî ismi yer almaktadır.³¹

1.7. ESERLERİ

Bulgaristan'da yetişen mutasavvıf müelliflerden olan Süleyman Şeyhî Efendi, kimilerine ulaşılmış ve çalışılmış kimilerine ise ulaşılamamış fakat isimlerine eserlerinde rastlanan, otuz küsur eser vermiştir.³² Köstendilli ve eserleri hakkında yapılmış olan doktora ve yüksek lisans tezlerinde eserlerin özellikleri ve nüshalarına dair ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle burada eserlerini sadece isimleriyle belirteceğiz. Köstendilli'nin olduğuna dair bilgimiz olan eserler şunlardır: ³³

1. *Lemeât-ı Nakşbendiyye*
2. *Zübdetü Nefehâtü'l-Üns*
3. *Şerh-i Kelâm-ı Kibâr*
4. *Mir'âtü'l-Muvahhidîn*
5. *Şerh-i Kelâm-ı Kibâr*
6. *Mir'âtü'l-Muvahhidîn*
7. *Mektûbât-ı Erbaîn*
8. *Terkîbât-ı Erbaîn*
9. *Te'vîlât-ı Erbaîn*
10. *Kûtü'l-Uşşâk*
11. *Medâr-ı Sâlikân*
12. *Etvâr-ı Hâcegân*

³¹ Bedir, s. 26.

³² H. Kâmil Yılmaz, "Bulgaristan'dan Yetişen Müellif Mutasavvıflar", **Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu**, Sofya: 21-23 Nisan 2000, s. 313; Feyza Işık, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Sübhatü'l-Levâyih Adlı Eseri (Metin-İnceleme)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Safi Arpaguş, Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul, 2011, s. 10.

³³ Eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, **Köstendilli Süleyman Şeyhî**, ss. 185-284; Engin Bedir, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Lemeât-ı Nakşibend" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi S.B.E., 2010, ss. 44-56; Haticeül Kübra Öksüz, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Mektûbât-ı Erbaîn", "Terkîbât-ı Erbaîn" ve "Te'vîlât-ı Erbaîn" İsimli Eserleri (İnceleme-Metin)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E., 2010, ss.22-33; Gönül Doğan, **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Nikâtü'l-Hikem" İsimli Eseri (İnceleme-Metin)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E., 2008, ss. 5-13; Mustafa Ejder, **Köstendilli Mollazade Süleyman Şeyhî Efendi'nin "Mir'âtü'l-Muvahhidîn" Adlı Eseri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E., 1998, ss. 11-18.

13. *Nikâtü'l-Hikem*
14. *Kitâb-ı Tâlia fî Esrârî'l-Îlâhiyyeti's-Sermediyye*
15. *Şerhi-i Kelâmı'l-Vâsıtî*
16. *Şerh-i Kelimât-ı Bedri'd-dîn*
17. *Şerh-i Kelâm-ı Ca'feri's Sâdık*
18. *Mecmau'l-Meârif*
19. *Bahru'l-Velâye*
20. *Sübhatü'l-Levâyih*
21. *Hülâsatü'l-Esrâr*
22. *Şerh-i Ba'zı Gazeliyât*
23. *Risâle-i Tasavvuf*
24. *Risâle-i Şerh-i Celâliyye*
25. *Mecmau'l-Esrâr*
26. *Es'iletü'l-Esrâr*
27. *Divan*
28. *Işknâme*
29. *Nebezâtü'l-İrfân*
30. *Târîh-i Köstendil*
31. *Risâle-i Vesâyâ*
32. *Usûlü'l-Vusûl*

1.8. TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

Süleyman Şeyhî Efendi küçük yaşta tasavvufa intisap ederek seyr ü sülûkunu tamamlamış bir tarikat şeyhidir. Mürşidi, silsilesi, müridleri ve halifeleri vardır. Eserlerinin tamamına yakını tasavvufî bir muhtevâyâ sahiptir.³⁴

Süleyman Şeyhî Efendi otuz yaşında iken, Nakşibendi şeyhi Şâmîzâde Mustafa Efendi'den hilâfet görevini almıştır (1193/1779).³⁵ Rüyasında kendisine Muhyiddîn Arabî'nin makamına yükseltildiği müjdelenmiştir.³⁶ Bundan sonra dünyevî meşgalelerini bırakarak kendini irşada ve seyr ü sülûka vermiştir. Bu nedenle resmî görevlerini de bırakmıştır.

Süleyman Şeyhî Efendi'nin Nakşibendiyye şeyhi olarak nüfûzu giderek artmış ve Rumeli bölgesinde Nakşibendilikte söz sahibi olmuştur. Tasavvufî

³⁴ Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 77.

³⁵ Şeyhî, *Bahrü'l-velâye 1001 Sûfî*, s. 37; Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 87.

³⁶ Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 90; Şeyhî, *Bahrü'l-velâye 1001 Sûfî*, s. 37.

konulardaki vukufiyeti, ilmi derinliği, üstün ahlakı, örnek hayâtı ve haliyle insanların gönlünde taht kurmuştur. Tasavvufun hem amelî, hem de fikrî cihetiyle ilgilenmiştir. Etrafında geniş bir mürîd kitlesi oluşmuştur. Eserleri tasavvufî âdâb, tefekkür, terceme-i hal, tabakat, şiir, edebiyata dairdir.³⁷

1.9. NAKŞİBENDİ TARİKATI

Türkiye'deki tarikatler kurucu şahsiyetlerinin vefat tarihleri dikkate alınarak tarihsel açıdan şöyle sıralanabilir: Vefâiyye, Kâdiriyye, Sa'diyye, Rifâiyye, Ekberiyye, Şâzeliyye, Bektaşîyye, Mevlevîyye, Bedevîyye, Nakşibendiyye, Halvetiyye, Bayramiyye, Zeyniyye, Celvetiyye.³⁸ Bu tarikatlerden biri olan ve incelediğimiz eserin müellifi Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin bağlı olduğu Nakşibendi tarikatine ilişkin kısa açıklama aşağıda verilmiştir.

Nakşibendiyye tarikati ismini XIV. yüzyılda Buhâra şehrinde yaşamış Bahâeddin Nakşibend'den (v. 791/1389) almaktadır. Bu tarikat, XII. yüzyılda Buhâra civarında teşekkül eden Hâcegân tarikatının bir devamıdır. Hâcegân tarîkatı olarak da isimlendirilen Yeseviyye, önce Seyhun ve Taşkent bölgesinde yayılmış, daha sonra Harezmi, Maverâünnehir, Horasan, Azerbaycan bölgelerinde gelişme göstererek Anadolu ve Balkanlar'a kadar uzanmıştır. Türklerin İslâmiyet'i benimsemelerinde Yeseviyye Tarîkatının büyük rolü olmuştur.³⁹

Nakşibendiyye'nin silsilesi iki ayrı koldan Hz. Ali' ye, bir koldan da Hz. Ebûbekir'e ulaşır. Meşayih silsilesine bakıldığında, bu tarîkatın bazı tarîkatlarla da irtibatlı olduğu ve buna göre zamanla farklı isimler aldığı görülür şöyle ki: Hz. Ebûbekir'den Ebû Yezid-el Bistâmî'ye (v. 261/875) kadar Sıddîkiyye; Bistâmî'den Abdülhâlik Gucdüvânî'ye (v. 617/1220) kadar Tayfûriyye; Gucdüvânî'den Muhammed Bahâeddîn-i Nakşibend'e (v. 791/1389) kadar Hâcegânîyye; Nakşibend'den Ubeydullah Ahrâr'a (v. 895/1490) kadar Nakşibendiyye; Ahrâr'dan İmam-ı Rabbânî'ye (v. 1034/1625) kadar Nakşibendiyye-i Ahrârîyye; İmam-ı Rabbânî' den Şemseddîn-i Mazhar'a (v. 1195/1781) kadar Nakşibendiyye-i Müceddidiyye; Mazhar'dan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye (v. 1242/1826) kadar

³⁷ Şeyhî, **Bahrü'l-velâye 1001 Sûfî**, s. 34, 35; Yılmaz, **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, ss. 370-375.

³⁸ Semih Ceyhan "Önsöz", **Türkiye'de Tarikatlar**, (ed. Semih Ceyhan), İSAM Yay., 2015, s. 6

³⁹ Osman Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, Ataç Yay., İstanbul, 2011, s. 159.

Nakşibendiyye-i Mazhariyye; Mevlânâ Hâlid'den sonra da Nakşibendiyye-i Hâliyye olarak anılmıştır.⁴⁰

Türk tasavvuf anlayışı Balkanlara XIII. yüzyıldan itibaren yerleşmeye başlamış, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda devam etmiş, bu dönemde dergâh, tekkelerin sayısı artmıştır.⁴¹ Nakşibendî tarîkati ise Rumeli bölgesine Şeyh Abdullah-ı İlâhî vasıtasıyla gelmiştir.⁴² Süleyman Şeyhî'den bahseden kaynaklar Nakşibendî tarîkatına mensup olduğunu bildirmektedir. Kendisi de eserlerinde bunu ifade etmektedir. Ömrünün sonuna kadar Nakşibendî tarîkatına mensup olarak tasavvufî terbiye ile birçok mürid yetiştirmiş, birçok eser telif etmiştir.⁴³ Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin silsilesi; Şâmîzâde Mustafa Efendi, Seyyâhûn Evliyâ Muhammed, Firâkî Muhammed Bedreddîn vasıtası ile İmam Rabbânî'ye ulaşan silsiledir.⁴⁴

Etvâr-ı Hâcegân genel olarak Nakşibendî tarikatının âdâb ve usûllerini izah eden bir eserdir. Tezimizin farklı yerlerinde bazı izahlar yapılmışsa da aşağıda Nakşibendiyye'nin âdâb ve usûlleri toplu bir şekilde açıklanmıştır.

1.9.1. Nakşibendî Tarikatının Âdâb ve Usûlü

1.9.1.1. Nakşibendiyye'de İntisab

Tasavvuf insanı Allah'a ulaştırmayı hedefler. Bunun için seyr ü sülûk denilen manevi yolculuğun bir mürşide bağlanarak gerçekleşebileceği belirtilmiştir. Kişi bir mürşide bağlanmadan bu yolda manevi bakımdan sağlıklı mesafe katedemez.⁴⁵ Tarikatte intisab; kâmil bir mürşide bağlanarak Allah için, Allah yolunda mürşidine teslim olacağına, günah ve haramlardan uzak duracağına, helal ve hayırlara sadık kalacağına, günahlardan tevbe edip bir daha tekrarlamayacağına söz vermesi, buna Allah'ı, Resul'ünü ve mürşidini şahit tutması demektir.⁴⁶ Tezimizin "2.2.6. Beyân-ı Teba'iyet" başlığı altında bu kavramın ayrıntıları, Köstendilli'nin görüşleri verilerek izah edilmiştir.

⁴⁰ Türer, s. 161.

⁴¹ İzeti, s. 123.

⁴² Hasan Lütfi Şuhud, *İslam Tasavvufunda Hâcegan Hanedanı*, İstanbul, 1958, s. 105.

⁴³ Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 77; Şeyhî, *Terkibât*, vr.15b' den aktaran Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 77

⁴⁴ Selami Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne' de Tasavvuf Kültürü*, Buhâra Yay., İstanbul, 2012, s. 214.

⁴⁵ Himmət Konur, "Mesnevî'de Mürîd-Mürşid İlişkisi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, sa. 14, s. 149.

⁴⁶ Dilaver Selvi, "Biat Sünnetinin Tasavvufta İhyası", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 2015, c. 1.1, ss. 1-28.

1.9.1.2. Nakşibendiyye’de Zikir

Allah’ı anmak için yapılan zikir tasavvufun önemli rükûnlarından birisidir. Zikir sayesinde kişi sürekli Allah ile beraber olduğunun, Allah’ın her an kendisini gördüğünün farkına varır. Bunun neticesinde kişinin davranışları ahlak ve erdem üzere olması sağlanır.⁴⁷ Bu konu ile ilgili “2.2.1. Beyân-ı Ahvâl-i Zikir” ve “2.2.11. Beyân-ı Semere-i Tarîkat ve ve Menâfi’-i Zikir” başlıklarında daha geniş açıklamalar vardır.

İnsan bedeninde letâif adı verilen bazı merkezlere yoğunlaşarak “Allah” zikrini yapmaya “letâif zikri” denir (tezimizde “2.2.1.2. İkinci Tavr” bölümünde açıklanmıştır). İmam Rabbânî’ye göre insan on letâiften oluşur. Bunların beş tanesi âlem-i emre beş tanesi âlem-i halka aittir. Âlem-i emrin beş letâfi; kalp (sol meme altı), ruh (sağ meme altı), sır (sol meme üstü), hafî (sağ meme üstü) ve ahfâdır (göğsün ortası). Âlem-i halkın beş letâifi ise nefis ve maddi bedeni oluşturan dört unsurdur (anâsır-ı erbaadır; toprak, ateş, su, hava).⁴⁸

Letâif zikirleri bittikten sonra “nefiy ve ispat zikri”ne geçilir. Tezimizin “2.2.1.1. Birinci Tavr” bölümünde açıklandığı gibi yapılır. Bu zikrin gayesi nefsin kötü arzularını yok ederek letâifi fena haline ulaştırmaktır.

1.9.1.3. Nakşibendiyye’de Murakâbeler

Murakâbe anlam olarak korku, gözetlemek, kontrol etmek, devamlı olarak gayeyi düşünmek manasına gelir. Tasavvufî anlamı ise devamlı surette kalp ile Allah’tan feyz beklemektir. Kul geçmişte işlediği günahlardan dolayı nefsin hesabı çeker, durumunu düzeltir, doğru yolda kararlı bir şekilde ilerler, her an Allah’ın rızasını düşünerek hareket eder. Sonuçta Allah’ı Teâlâ’yı murakâbe etmiş olur.⁴⁹ Murakâbe beş çeşittir. İlki “murakâbe-i ehadiyyet”, Kur’an-ı Kerim’deki İhlâs sûresi çerçevesinde bütün kemal sıfatlara sahip ve noksanlardan uzak olan Allah ismini tefekkür etmektir. İkincisi “murakâbe-i maiyyetdir”, “Her nerede olursanız, O (Allah) sizinle beraberdir.”⁵⁰ âyetinin anlamı üzerinde düşünmektir. Üçüncüsü “murakâbe-i akrebiyyet”, “Ve biz ona (insana) şah damarından daha yakınız”⁵¹ ayetini tefekkür etmektir. Dördüncüsü “murakâbe-i muhabbetir”, “Allah onları sever, onlar da Allah’ı

⁴⁷ Tosun, Tasavvufta Hâcegân, s. 238.

⁴⁸ Necdet Tosun, “Nakşibendiyye”, **Türkiye’de Tarikatlar**, (ed. Semih Ceyhan), İSAM Yay., 2015, s. 662.

⁴⁹ Abdülkerim Kuşeyrî, **Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyrî Risalesi**, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, s. 272.

⁵⁰ El-Hadid 57/4.

⁵¹ Kâf 50/16.

severler.”⁵² ayetini tefekkür eder. Allah’ın zâtını düşünmek anlamında olan “murakâbe-i zât-ı baht” zor bir iş olduğu için bazı Nakşibendî kollarında bu murakâbe icra edilmez.⁵³

1.9.1.4. Nakşibendiyye’de Râbita

Râbitadan maksat sâlikin kalbini dünyevî düşüncelerden arındırıp, mürşidin ruhaniyetinden feyz almasıdır. Râbita-ı mevt, râbita-ı mürşid ve râbita-ı huzur olarak üç kısımda incelenir. Râbita-ı mevt, tezekkür-i mevt de denilen bu râbitada ölüm düşüncesini bir an olsun hatırdan çıkarmamak demektir. Râbita-i huzur Hak’tan başka her şeyi aklından, düşüncelerinden tamamen arındırarak Hakk’ın huzurunda olduğunun bilincinde olmaktır.⁵⁴ Neticede Muhabbetullah makamına kavuşmaktır. Râbita ve râbita-i mürşid hakkında bilgi “2.2.1.3. Üçüncü tavır: Râbita” başlığında verilmiştir.

1.9.1.5. Nakşibendiyye’de Hatm-i Hâcegân

“Hatm-i Hâcegân”ın uygulanmaya başlandığı zaman bilinmemekle birlikte, XVI. asır eserlerinde bu zikrin adına rastlanmaktadır. Nakşibendiyye’de topluca icra edilen dua ve zikir merasimine hatm-i Hâcegân adı verilir. İstenilen bir işin olması veya bir musibetin giderilmesi amacıyla yapılan bu merasim XVII. yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlamış, haftada bir veya iki defa icra edilir olmuştur.⁵⁵ Bu konu ayrıca “2.2.4. Beyân-ı Hatm-i Hâcegân” başlığında incelenmiştir.

1.9.1.6. Nakşibendiyye’de Kelimât-ı Kudsiyye (On Bir Kaide)

Nakşibendiyye’de tasavvufi eğitimin önde gelen ilkeleri on bir Farsça terimle ifade edilmiştir. Nakşibendiyye’de kelimât-ı kudsiyye veya kelimât-ı Nakşibendiyye’de de denilen onbir prensip tasavvufi terbiye ve eğitim anlayışının genel özetini oluşturmaktadır. İlk sekizi (İbârât-ı Semâniyye) Abdülhâlîk Gucdüvânî son üçü Bahâeddin Nakşibend tarafından ortaya konulan kavramlardır.⁵⁶ “2.2.2. Beyân-ı İbârât-ı Semâniyye” başlığı altında izah edilmiştir.

1.9.1.7. Nakşibendiyye’de Mûsiki, Semâ’ ve Halvet

Semâ’; dinlemek ve işitmek, gîna, çalgı, elhân, melodi, beste manasına gelir. Burada “semâ” sözü ile dinî mûsikî kastedilmektedir. İlâhiler, münâcatlar, tevhitler ve

⁵² el-Mâide 5/54.

⁵³ Tosun, “Nakşibendiyye”, **Türkiye’de Tarikatlar**, s. 663.

⁵⁴ İrfan Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1992, sa. 10, ss. 243-274.

⁵⁵ Tosun, “Nakşibendiyye”, **Türkiye’de Tarikatlar**, s. 664.

⁵⁶ Halil İbrahim Şimşek. “Mesnevîhân Bir Müceddidiye Şeyhi Neccârzâde Mustafa Rıza’nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2005, s. 169.

naatlar mûsikî eseridir. Ancak sûfîler kâinattaki bütün sesleri, fiilleri, hatta sessizliği bile mûsikî ahengi içinde görmüşlerdir.⁵⁷ Nakşibendiyye’de istisnaları olmakla beraber genel prensip olarak mûsikî, semâ ve halvet uygulamalarından uzak durulmuştur. Tarikat tarihine bakıldığında üç farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Semâ kabul edenler, semâ kabul etmeyenler ve orta yolu tutanlar. Abdulhâlîk Gucdüvânî müridlerine şöyle tavsiye etmiştir. “Semâ’ meclisinde çok oturma, zira nifak zuhur eder ve semâ’ın çoğu gönlü öldürür. Ama semâ’ı inkâr etme, semâ’ edenler de çoktur.” Semâ’ ancak kalbi diri ve nefsi ölü olan kişiye câizdir. Bu halde olmayan kişiye semâ’ helâl ve mübah olmaz. Nakşibendî’ler halvet uygulamasından genel olarak uzak durmuşlar ve “halvet der encüman” (halk içinde Hakk ile beraber olmak) prensibini benimsemişlerdir. Ancak bunun da istisnaları olmuştur. Gucdüvânî ve bazı Hâcegân şeyhleri “halvet kapısını kapat, hizmet kapısını aç” demişlerdir.⁵⁸

1.9.1.8. Nakşibendiyye’de Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şühûd

Hâcegân dönemi şeyhlerinden “vahdet-i vücûd” manasında bir söz nakledilmemiştir. Sonraki dönem Nakşibendî şeyhlerinden Muhammed Pârsâ *Fusûsu’l-hikem* isimli esere şerh yazmış, Ubeydullah Ahrâr *Fıkarât* isimli eserinde ve Abdurrahman-ı Câmî *Nakdû’n-nusûs fî şerhi Nakşî’l-Fusûs* isimli eserinde vahdet-i vücûdu benimsediklerini ifade etmişlerdir. Nakşibendî silsilesinde vahdet-i vücûdu ilk eleştiren kişi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî’dir. Sirhindî, vahdet-i vücûdun tasavvuf yolunda ulaşılabilecek, ancak aşılması gereken bir mertebe olduğunu, onun üzerinde “vahdet-i şühûd” isminde daha yüksek bir idrak seviyesi olduğunu, ancak bunun da aşılarak “abdiyyet” yani kulluk mertebesine ulaşılması gerektiğini söylemiştir.⁵⁹ Köstendilli’nin ele aldığı tasavvufi konularda vahdet-i vücûd özel bir yere sahiptir. Tasavvufi görüşlerini vahdet-i vücûd bakış açısı ile oluşturmaktadır.⁶⁰

1.9.1.9. Nakşibendiyye’de Riyâzet (Perhiz)

Riyâzet; eğitmek, itaat ettirmek anlamlarına gelen ve tasavvufta nefsin aşırı istekleri ile mücadele etmek demektir. Az yemek, az uyumak ve az konuşmak riyâzet çeşitlerindendir. Bu yolları tatbik ederek güzel ahlaka sahip olmak hedeflenir.⁶¹ Bahâeddin Nakşibend riyâzât (perhiz) tavsiye etmemiştir. Ubeydullah Ahrâr’da bu düşüncede idi. Fakat Ahrâr’dan sonra iki farklı tavır görülmüştür.

⁵⁷ Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risalesi**, s. 420.

⁵⁸ Tosun, “Nakşibendiyye”, **Türkiye’de Tarikatlar**, s. 666.

⁵⁹ Tosun, “Nakşibendiyye”, **Türkiye’de Tarikatlar**, s. 672.

⁶⁰ Aydemir, ss. 12, 13.

⁶¹ Mehmet Demirci, “Bir Eğitim Aracı Olarak Mevlevî Çilesi”, **Marifet**, 2007, sa. 3, ss. 105-122.

Muhammed Kâdî ve kolu riyâzeti benimsemiş, Muhammed Zâhid kolu ise riyâzeti benimsememişlerdir.⁶²

1.9.1.10. Nakşibendiyye'de Dini Kurallara Bağlılık

Nakşibendiyye'nin temel hususiyetlerinden biri İslâmiyetin emir ve yasaklarına sıkıca bağlı olmaları, âlimlere saygı duyup bid'atlardan uzak durmalarıdır. Hâcegân tarikatının müessisi Abdülhâlik Gucdüvânî müritlerine "fıkıh ve hadis ilmini öğren, cahil sûfilerden uzak dur demiştir". Bâhaeddin Nakşibend ilme ve âlimlere çok önem verirdi. Ubeydullah Ahrâr mânevi mertebelere ulaşabilmek için özellikle Hz. Peygamber'e (s.a.v.), dîni kurallara ve Ehl-i sünnet ve'l cemâat yoluna uymak gerektiğini söylemiştir.⁶³

1.9.1.11. Nakşibendiyye'de Melâmet

Melâmet sözlük anlamı bir insanı kınamaktır. Tasavvufta ise iyi ve olumlu halleri gizleyip, kınanmaya sebep olacak şeyleri ortaya çıkarmak ve sadece Allah'ın kendisini anmasını önemsemektir. Kişinin amellerini eksik ve kusurlu görüp, kendini kınaması ve başka insanların kendisini kınamasından korkmamasıdır. "Ve kınayanın kınamasından korkmazlar"⁶⁴ ayetini esas almışlardır. Sûfiler melâmet prensibi ile kendini gizleyerek halk içinde halktan biri gibi olmayı tercih etmişler, kerametlerini gizleyip, gösteriş ve şöhetten kaçmışlar, el emeği ile kendi rızıklarını temin etmişlerdir.Özel bir giysi giymekten, yüksek sesle zikir etmekten ve sema meclislerinde raks etmekten kaçınmışlardır.⁶⁵

⁶² Necdet Tosun, "Nakşibendiyye", **Türkiye'de Tarikatlar**, s. 668.

⁶³ Tosun, "Nakşibendiyye", **Türkiye'de Tarikatlar**, s. 669.

⁶⁴ El-Mâide, 5/54.

⁶⁵ Tosun, "Nakşibendiyye", **Türkiye'de Tarikatlar**, s. 671.

İKİNCİ BÖLÜM ETVÂR-I HÂCEGÂN

2.1. ETVÂR-I HÂCEGÂN İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1.1. Eserin İsmi

Eserin ulaşılabilen tek nüshası olan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümünde kayıtlıdır. Nüshada *Etvâr-ı Hâcegân* ismi metin içinde geçmemektedir. Yazmanın başında müstensih tarafından yazıldığını düşündüğümüz *Etvâr-ı Hâcegân li Şeyhî Süleyman* başlığı bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden temin ettiğimiz nüshada *Etvâr-ı Hâcegân* eseri *Medâr-ı Sâlikân fi Etvâr-ı Hâcegân* başlıklı eserinin devamında müstakil bir eser olarak yer almaktadır.

2.1.2. Yazılış Tarihi

Etvâr-ı Hâcegân'ın bulunan tek nüshasında yazılış tarihi bulunmamaktadır. *Medâr-ı Sâlikân* ve *Etvâr-ı Hâcegân* nüshasında arka arkaya bulunduğundan aynı tarihlerde yazıldığı kabul edilirse; Şeyhî, *Bahrü'l-Velâye* adlı eserinde takdim ettiği bu iki eseri 1229/1814 ile 1230/1815 tarihleri arasında yazdığını belirttiğinden, *Etvâr-ı Hâcegân*'ın bu tarihlerde yazılmış olduğu kabul edilebilir.⁶⁶ Eserin müstensihi hakkında eserde ve başka kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.1.3. Yazılış Gayesi

Bir kişinin hâlis bir niyetle evliyaya sevgisi ve Nakşibendî tarîkatine meyletmesi nedeniyle o ve onun gibi zatlara bir tenbih olması niyetiyle *Etvâr-ı Hâcegân*'ın yazıldığı beyan edilmiştir. Şeyhî, bu eser sayesinde nefislerin dünyaya olan bağlılığından kurtularak gerçeği göremeyen gözlerin hakiki iman nuruyla gerçeği görür hale gelebilmesini ümit ettiğini söyler.⁶⁷

2.1.4. Muhtevâsı

Köstendilli bu eserinde Nakşibendî tarîkatının tavırlarını, cüz'î ve küllî istilahlarını kısa bir şekilde tertip ettiğini bildirmiştir.⁶⁸ Bazı muhtelif konular, silsile ve rû'ya ta'birleri de ilave edilmiş böylelikle eserin hacmi artmıştır. Müellif bu eseri hazırlarken hangi kaynaklardan faydalandığı konusunda izahat vermemiştir. Fakat eserinde Abdülhâlık Gucdüvânî ve Muhammed bin Bahâeddîn hazretlerinin bazı konulardaki düşüncelerini aktarmıştır. Eserin bölüm ve konuları topluca verilmemiştir

⁶⁶ Şeyhî, *Bahrü'l-velâye 1001 Sûfî*, s. 729; Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 256.

⁶⁷ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 83b.

⁶⁸ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 66b.

ve elimizde bulunan nüshanın renkli sayfa resimlerinde kırmızı renk mürekkep ile yazılmış on üç başlık halinde tertip edilmiştir. Başlıklar sırasıyla şöyledir:

1. Beyân-ı Ahvâl-i Zikir
2. Beyân-ı İbârât-ı Semâniyye
3. Beyân-ı Envâ-ı Zikir
4. Beyân-ı Hatm-i Hâcegân
5. Tertib-i Hâcegân-ı Şerîf
6. Beyân-ı Teba'iyet
7. Beyân-ı Usûl-i Seher
8. Beyân-ı Nakşibendî ve Hâcegân
9. Beyân-ı Nezr-i Nakşibendî
10. Beyân-ı Hâvass-ı Kur'âniyye ve Ed'iyye-ı Sâ'ire ve Te'sîr-ı Nüfûs-ı Meşâyih
11. Beyân-ı Semere-i Tarîkat ve Menâfi-i Zikir
12. Beyân-ı Ta'bir-i Menâmât
13. Beyân-ı silsile-i Hâcegân

2.1.5. Etvâr-ı Hâcegân'da Geçen Şahıslar

2.1.5.1. Abdülhâlik Gucdüvânî (v. 575/1179 veya 617/1220)

Buhara'da Gucdüvan Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Yetişme çağında tahsil için Buhara'ya giden Abdülhâlik Gucdüvânî şehrin önde gelen alimlerinden İmam Sadrettin'in yanında tefsir eğitimi almıştır. Gucdüvânî'nin Hâce Hızır diye andığı Hızır (a.s.) gelerek ondan havuza dalmasını suyun altında iken kelime-i şehâdeti tekrarlamasını söyler ve ona zikri hafînin usulünü telkin eder ve zikrin sayılarak yapılacağını öğretir (vukuf-ı adedi prensibi). Gucdüvânî, Yûsuf el-Hemedânî'ye (ö. 535/1140) intisap etmiştir. Hemedânî'nin zikirde takip ettiği yol "alaniyye" (cehri) iken Gucdüvânî'nin Hâce Hızır'dan öğrendiği zikir-i hafiye devam etmesine izin vermiştir. Eserleri; *Risâle-i Sahibiyye* ve *Vesâyâ*'dır.⁶⁹

2.1.5.2. Bahâeddîn Muhammed bin Muhammed Buhârî (v. 791/1389)

Buhara yakınlarında doğmuştur. Buharalı olduğu için Buhârî nisbesi ile nakışçı olan babasının Nakşbend lakabı ile de bilinmektedir. Hâce Bahâeddîn isminden dolayı tarikatine Bahâiyye de denilmiştir. Bâbâ Muhammed Semmâsî tarafından beraberinde bulunan mürîdi Emîr Külâl'i Bahâeddîn'in tasavvuf terbiyesi

⁶⁹ Necdet Tosun, *Tasavvufta Hâcegân Ekolü, (XII. ve XVII asırlar)*, Marmara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Danışman: Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul, 2002, s. 41; Hamid Algar, "Abdülhâlik Gucdüvânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1996, c. 14, s. 171.

için görevlendirmiştir. Tarikat âdâb ve erkânını öğrendiği dönemde gördüğü rüya üzerine kendisinin doğumundan yaklaşık bir asır evvel vefat etmiş olan Abdülhâlik Guddüvânî ruhaniyetine intisap etmiş ve üveysi lakabını almıştır. Hafî zikre yönelmiştir. Nakşibendî tarikatı mensuplarınca Türkiye’de Şâh-ı Nakşibend unvanıyla anılır. Nakşibendî silsilesinin sürdürülmesini sağlaması bakımından en önemli halifesi Mevlânâ Ya’kûb-i Çerhî’dir (ö. 851/1448). Çerhî’nin yetiştirdiği Ubeydullah Ahrâr (ö. 895/1490), Nakşibendî tarikatının Orta Asya’da en önemli tarikat olmasını ve bütün İslâm dünyasına yayılmasını sağlamıştır. Bahâeddin’den önce Nakşibendî tarikatının, Yûsuf el-Hemedânî zamanından Bahâeddin zamanına kadar, tasavvuf büyüklerine verilen “hâce” lakabı nedeniyle “tarîk-i hâcegân” şeklinde söylenirken, Bahâeddin’den itibaren “tarîk-i Nakşibendî” adıyla söylenmiştir.⁷⁰

2.1.5.3. Müceddid-i elf-i sâni Hâce Ahmed Faruk (v. 1034/1624)

İmâm-ı Rabbânî ünvanı ile bilinir. Künyesi Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî’dir. Eğitimine babasının yanında başlamıştır. Siyâlkût’ta çeşitli ilimler öğrenmiştir. Kübrevî şeyhi olan hocası Ya’kûb Keşmîrî’ye intisap etmiştir. İmam Rabbânî Delhi’ye gelince hocası Bâkî Billâh ile tanışır onun yanında kalıp kısa bir süre içinde Nakşilik yolunda olgunlaşmıştır. Hocası Bâkî Billâh insan gayretiyle ulaşabilinen son makama yani makam-ı tekmîle ulaştığını söylemiştir. Ahmed-i Sirhindî, Sirhind’de defnedilmiştir. Nakşibendiliğin müceddidiyye kolunu yayma konusunda başarılı olmuştur. Sirhindî’nin tasavvufî yaklaşımına göre nebî, aynı zamanda velîdir. Nübüvvet velâyetin özel bir çeşidi olarak görülmüştür. Sirhindî, tarikatı şeriatın bir hizmetçisi olarak görmüştür. Ona göre tarikata intisap etmekten maksat, şeriati mükemmel bir şekilde hayatına tatbik etmektir. Başlıca eserleri: *İsbâtü’n-nübüvve*, *Te’yîd-i Ehli’s-sünne*, *Mektûbât*.⁷¹

2.1.5.4. Mevlânâ Abdulgafur (v. 912/1506)

Abdulgafûr-i Lârî, Radiyyüddîn Abdulgafûr-i Lârî olarak da bilinir. İran’ın Fars eyaletindeki Lâr kasabasında doğmuş ve Herat’ta vefat etmiştir. Şeyhi olan Mevlânâ Câmî’nin kabri civarına defnedilmiştir. *Reşehat* adlı eserin yazarı Ali b. Hüseyin el-Kâşifî es-Sâfî (v. 939/1532) Abdulgafûr-i Lârî’nin müridlerinden biridir. Lârî’nin Nefehât’a ayrıca bir tekmile yazdığını söyleyen Kâşifî, onun büyük bir şahsiyet

⁷⁰ Necdet Tosun, **Tasavvufta Hâcegân**, s. 72; Hamid Algar, “Bahâeddin Nakşibend”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1991, c. 4, ss. 458-460

⁷¹ Ethem Cebecioğlu, “İmam-ı Rabbani ve Mektubatı”. **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1996, c. 35.1, ss. 193-241; Hamid Algar, “İmâm-ı Rabbânî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2000, c. 22, ss. 194-199.

olduğunu ve şeyhi Câmî gibi vahdet-i vücûd nazariyesini benimsediğini ifade etmiştir.⁷²

2.1.5.5. Mevlânâ Câmî (v. 898/1492)

Horasan'ın Câm şehrinde doğmuştur. Daha çok Molla Câmî ünvanıyla tanınmıştır. Câmî ve Mevlânâ nisbetleriyle meşhûr olmuştur. Herat'ta Nizâmiye Medresesi'nde öğrenimini sürdürmüştür. Nakşibendî şeyhlerinden Sa'deddîn-i Kâşgarî'ye intisap etmiş, onun vefatından sonra halefi Hâce Ubeydullah Ahrâr'a bağlanmıştır. Câmî sadece Mâverâünnehir ve Horasan'da tanınmakla kalmamış, Hindistan'dan Balkanlar'a kadar uzanan geniş bir alanda bilinmiştir. Samimi bir mutasavvıf olan ve bunu yaşadığı örnek hayatla gösteren Câmî, şeyhi Sa'deddîn-i Kâşgarî'den irşad izni aldığı halde bir tekkede şeyhlik yapmak yerine medresede ders verip talebe yetiştirmeyi tercih etmiştir. Câmî tasavvuf ve irfanın zor meselelerini bir âlime yaraşır tarzda sade bir anlatımla açıklamış, bu mesleği en yüksek seviyede temsil etmiştir. Câmî'nin Farsça ve Arapça kırk beşin üzerinde eseri bulunduğu zikredilmektedir. Eserlerinin konusunu tasavvuf, edebiyat, edebî ve dinî ilimler teşkil eder.⁷³

2.1.5.6. Abdullah-ı Şeyh İlâhî (v. 896/1491)

Kütahya'nın Simav ilçesinde doğmuştur. Abdullah-ı İlâhî ve Abdullah Simâvî olarak da tanınır. İlköğrenimini doğduğu yerde yapmış, daha sonra İstanbul'a giderek Zeyrek medresesinde tahsiline devam etmiştir. Mevlana Ali Tûsî ile beraber Horasan'a gitmiş, daha sonra tasavvufa yönelmiştir. Semerkant'a gidip Ubeydullah Ahrâr'a intisap etmiştir.⁷⁴ Mürşidi, İlâhî'yi Anadolu'ya göndermiştir. Simav'a dönünce dergâhını kurarak Nakşibendîliği yaymaya başlamıştır. Özellikle Anadolu ve Rumeli'de vahdet-i vücud düşüncesinin yaygınlık kazanmasında etkisi büyüktür. Melâmîlikte Abdullah-ı İlâhî'nin önemli bir yeri vardır. Yunanistan'ın Vardar Yenicesi'nde vafat etmiştir. Eserleri: *Keşfü'l-Vâridât li-tâlibi'l-kemâlât ve gayeti'd-derecât*, *Meslekü't-tâlibîn ve'l-vâsılîn*, *Zâdü'l-müş tâkin*, *Esrâmâme*, *Risâle-i vücûd*, *Risâle-i Ahadiyye*, *Menâzilü'l-kulûb*.⁷⁵

2.2. ETVÂR-I HÂCEGÂN'IN TAHLİLİ

⁷² Heyet, "Abdûlgafûr-i Lârî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1988, c. 1, ss. 204-205.

⁷³ Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahman", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1993, c. 7, ss. 94-99.

⁷⁴ Mustafa Kara, "Molla İlâhî'ye Dair", **Osmanlı Araştırmaları**, 1988, c. 7-8, s. 365.

⁷⁵ Mustafa Kara, Hamid Algar, "Abdullah-ı İlâhî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1988, c. 1, ss. 110-112.

Tahlilde eserin başlıklarına ve sıralamasına sadık kalınarak, önce bu başlık altında geçen konular ile ilgili kavramsal bilgi verilmiş, sonrasında Şeyhî'nin konu hakkındaki fikirleri belirtilmiştir.

Köstendilli Süleyman Şeyhî eserinin başına hamd ve salâtü selâm ile başlar ve eseri Nakşibendî tarikatının tavırlarını, cüz'î ve küllî istilahlarını kısa bir şekilde açıklamak için yazdığını ifade eder. Bu yüksek ve hayırlı yola talib olan kişilerin başlangıçta küçük ve büyük günahlardan tevbe etmesi, samimi bir kalp ile halis bir niyet ederek günahlarını ve kötü huylarını terk etmesi gerektiğini belirtir. Günahlara düşüncelerinde bile yer vermemeye çalışmaları gerektiğini söyler. Sâlikin bağlı olduğu müşdidinin rızasını kazanmaya dikkat edip şeyhinin nefretine sebep olacak her türlü e'âl ve sözlerden uzak durması gerektiğini izah eder. Beyhûde hayâlât ve hâtıralar ile gönlü karıştırmanın zikrin saflığını, temizliğini kaldıracağını, zikirden bir semere elde edilemeyeceğini belirtir.

2.2.1. Beyân-ı Ahvâl-i Zikir⁷⁶

Etvâr-ı Hâcegân'da zikir kelimesinin yüze yakın sayıda geçmesi bu konuya verilen önemi göstermektedir. Eserde açık ve anlaşılır şekilde, ayrıntıya fazla girmeden ve uygulamaya dönük bir şekilde zikir konusu işlenmiştir.

“Zikir” kelime olarak beyân etmek, bir şeyi zihinde tutmak, bazı esmâ-i ilahîyi çekmek, mükâfatlandırmak, tefekkürle birlikte hatırlamak, devamlı hatırlamak, anmak, korumak, itaat etmek, hilm, şeref ve şükür anlamlarına gelmektedir.⁷⁷ İstilahî olarak zikir Allah'ın isimlerini, belli duaları çeşitli zamanlarda belli miktarlarda sesli veya sessiz söylemek, tekrar etmektir.⁷⁸ Zikir Allah'ı anmak üzere söylenmesi ve yapılması tavsiye edilen sözlü ve amelî eylemleri kapsayan davranışlardır.

Tasavvufun en önemli özelliklerinden biri olan zikir, insanı gafletten koruduğu gibi, insana sevap kazandıran, insanı Allah'a yakınlaştıran her türlü amelin genel adıdır. Namaz kılmak, namazda ve namaz dışında Kur'an okumak, Kur'an'da ve evrende mevcut olan ayetleri tefekkür etmek, Kur'an'ın emir ve yasaklarına uymak, İslâmiyet'i yaşamak ve yaşatmak, dil, kalp, beden ile yaptığımız ibadetlerin hepsi

⁷⁶ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 67a.

⁷⁷ Şeyh Bedrettin Simâvi, *Vâridât*, Şerhi Seyyid Muhammed Nur, haz. Saadettin Bilginer ve Mustafa Varlı, Esmâ Yay., İstanbul, 1994, s. 20; Mahmud Çanga, *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı (Mu'cem'ül-Müfehres Tercümesi)*, Timaş, İstanbul, 1986, s. 193; Seyyid Câfer Seccâdi, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, trc. Hakkı Uygur, Ensar, İstanbul, 2007, s. 552.

⁷⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 2013, s. 152.

zikirdir. İnsan Allah'ı diliyle zikreder; Kur'an okur, Allah Teâla'yı güzel isimlerle anar. Kalbiyle zikreder; Allah Teâla'nın varlığını gösteren delilleri yani kâinatı ve Kur'an'da sözü edilen şeyleri düşünür. Bedeniyle zikreder; başta namaz olmak üzere bedeni ile yapılan bütün vazifeleri yapar.

Bütün ibâdetler gibi zikir ibâdeti de Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) uygulamalarına dayandırılır. Ashâb-ı Kirâm açık veya gizli olarak Allâh Teâla'yı zikretmişlerdir. Tasavvuf ehline göre Hz. Muhammed (s.a.v.) dört halifeye ayrı ayrı zikri öğretip, tavsiye etmiştir. Hz. Ebubekir'e (r.a.) hafî (gizli) zikri, Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye (r.a.) cehrî (sesli) zikri, Hz. Osman'a (r.a.) kalbî zikri öğretmiştir.⁷⁹ Şeyhî meşrebi gereği kendi penceresinden zikr-i hafîyi üstün görmekle birlikte zikr-i cehrîyi hafife almadığını, zikr-i hafînin faziletini anlatarak zâkir ve tâlibleri teşvik etmek istediğini özellikle belirtir.⁸⁰

İlk dönem Müslümanları zikirden, ibadet maksadıyla dil ile Allah'ın isminin anılmasını ve derin bir tefekkürü anlıyorlardı. Fakat sûfîler zikre başka bir açıdan bakıp, onun ibadetler arasındaki yerini ve fonksiyonunu tespit ettikleri gibi zikrin çeşitlerini ve kaidelerini açıklamışlardır. Onlar, zikri sadece 'Allah' isminin tekrarlanmasıyla sınırlamamışlardır. Bilâkis ilahî isimlerden hangisi olursa olsun, zikir ibadetine dâhil etmişlerdir. Sûfîlerde en çok zikir tarzı tesbih, hamd, sena ve ta'zimdir. Zakir tesbih ederken Allah'ı eksik sıfatlardan tenzih eder, hamd ve senada ise Allah'ın kendisine ikram ettiği nimetlerini düşünerek şükrünü eda etmeye çalışır.⁸¹ Ta'zimde Allah'ın büyüklüğünü idrak etmeye gayret eder.

Kuşeyrî'ye göre zikrin özelliklerinden biri, vaktinin olmayışıdır. Bütün vakitlerde kul zikretmekle me'murdur. Buna; "Onlar ki ayakta iken otururken ve yatarken Allah'ı zikrederler"⁸² ayetini örnek gösterir.⁸³

Süleyman Şeyhî'nin zikir kavramı ile ilgili yaptığı tarif ise şöyledir: "Zikrin en alt düzeyi gayriyi unutmak, nihâyeti ise zâkirin zikir makamından rücû' ederek fenâ mertebesinde mezkûrda müstağrak olmasıdır."⁸⁴ Yani nihayette zakirin fenafillah mertebesinde Allah ile olmasıdır. Hâlık'ın zikredilmesinden kastedilen; zikredenin fânî, Hâlık'ın ise bâki olmasının şuuruna varılmasıdır. Süleyman Şeyhî zikri; kalbî ve

⁷⁹ Mehmet Ali Aynî, **Tasavvuf Tarihi**, der. Hüseyin Rahmi Yananlı, Büyüyenay, 2017, s. 225.

⁸⁰ Şeyhî, **Bahrü'l-velâye 1001 Sûfî**, s. 726-727; Yıldırım, s. 304.

⁸¹ Ebu'l-Alâ Afîfî, **Tasavvuf İslamda Manevi Hayat**, trc. Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz Yay., İstanbul, 2015, s. 227.

⁸² Âli İmrân, 3/191.

⁸³ Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risalesi**, s. 301.

⁸⁴ Şeyhî, **Sübhatü'l-Levâih**, vr. 45a' dan aktaran Işık, s. 142.

lisânî zikir olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Ona göre kalbî zikir, zikir-i Hak'dır. Lisânî olan zikir ise zikir-i halkıdır. Çünkü ikincisi cismânî zikir olup zikir- i kalbî gibi rûhânî değildir.⁸⁵ Süleyman Şeyhî Nakşibendî sâliklerinin zikir-i kalbîye bidayet hallerinde başladıklarını, hâlbuki diğer tarîkatlarda zikir-i kalbe en nihayette ulaşıldığını söyler.⁸⁶

Havâtır, tasavvuf terminolojisinde “sâlikin kalbine Hak'tan, melekten, nefisten veya şeytandan gelen hitaplar, sesler” anlamında kullanılmıştır.⁸⁷ Süleyman Şeyhî zikir esnasında gönle gelen havâtır (dünyevî düşünceler) üzerinde özellikle durmuş, havâtır ortadan kaldırmanın tamamen mümkün olmadığını, zikir esnasında kalpte onu tutmayıp, hemen def' edilmesi gerektiğini belirterek şöyle demiştir: “Beyhûde hayâlât ve hâtıralar ile gönlü karıştırmak zikrin safvet ile te'sirini izâle eder ve kasvet-i kalp peydâ olup zikirden asla semere hâsıl olmaz.”⁸⁸ Şeyhî'ye göre zikirde asıl maksat havâtırın gönle yerleşmemesi için mücâdele etmektir. Gaflet ile yapılan zikrin hiçbir anlam ve faydası yoktur. Zira zikirden maksat, Hâlık'ın âgâhlığını kazanmak sûretiyle vicdanında hâsıl edeceği şuhûd ve huzur vasıtası ile cemâl müşâhedesine ermektir.⁸⁹ Şeyhî efkâr-ı fâside ile yapılan zikri, yaban ağacının yenilmesinin sâlih olmayan yemişine benzetir.⁹⁰

Süleyman Şeyhî Nakşibendî sâliklerinin tavırlarının Etvâr-ı Selâse (üç hal ve eda) üzere olduğunu söyler. Birincisi: Kelime-i şehâdet, ikincisi: İsm-i Celâl, üçüncüsü: Râbitadır.⁹¹

2.2.1.1. Birinci Tavır: Kelime-i şehâdet

Hz. Muhammed (s.a.v.) “Zikrin en faziletlisi lâ ilâhe illallah ve duanın en faziletlisi de elhamdülillahdır.”⁹² buyurarak tevhîd kelimesi ile zikirde bulunmanın İslam dinindeki önemini ifade etmiştir. Zikirde esas unsur, diğer varlıkları unutarak, hatta yok sayarak Allah'ı anmaktır.⁹³ Onun için Allah'ın varlığını ve birliğini ifade eden kelime-i tevhîd en güzel zikir olarak kabul edilmiştir. Hâcegân'da ve Nakşibendiliğin ilk dönemlerinde tasavvufi eğitime çoğunlukla kelime-i tevhîd zikriyle

⁸⁵ Şeyhî, *Bahrü'l-velâye 1001 Sûfi*, s. 726.

⁸⁶ Şeyhî, *Mektûbât-ı Erbaîn*, vr. 19a.' dan aktaran Öksüz, s. 55.

⁸⁷ Süleyman Uludağ, “Havâtır”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1997, c. 16, s. 526.

⁸⁸ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 67a.

⁸⁹ Şeyhî, *Medâr-ı Sâlikân*, vr. 42a.

⁹⁰ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 67a.

⁹¹ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 66b.

⁹² İbn Mâce, *Edeb*, 25.

⁹³ Mehmet Şirin Ayış, “Semennûdî'de Zikir Anlayışı”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, c. 5, sa. 9, ss. 24-47.

başladığı bilinmektedir.⁹⁴ Süleyman Şeyhî de kendisinden önceki Nakşibendi büyükleri gibi kelime-i tevhîd zikrinin önemi ve yapılışı hakkında benzer görüşlere sahiptir.

“Lâ ilâhe illallah” zikri sırasında uygulanan metotlardan biri de, kalbi etkileyip zikre iştirâk etmesini sağlamak için hapsedilen nefesi (enerjiyi) kalp üzerine vurmak (darb) ve kalp üzerine yoğunlaştırmaktır. Bu vuruşlar genelde iki veya üç aşamalı yapılır. İki aşamalı vuruş, “lâ ilâhe illallah” derken, hapsedilen nefes vücudun sağ tarafından başlayıp kalbin bulunduğu sol tarafına vurularak icrâ edilir. Üç aşamalı vuruş ise “lâ” derken nefesi göbek altından başa ya da göğsün üstüne, “ilâhe” derken baştan sağ omuza, “illallah” derken de sağ omuzdan göğsün sol tarafındaki kalbin üzerine vurmaktır.⁹⁵

Habs-ı nefes (nefesin hapsedilmesi) yöntemini ilk başlatan kişi Abdülhâlik Gucdüvânî (v. 575/1179 veya 617/1220) hazretleridir. Hızır Aleyhisselâm, Abdülhâlik Gucdüvânî hazretlerine cehrî ve hafî zikir yollarını ve usûllerini öğretir, zikr-i hafîden icâzet verip vukûf-ı adedîyi kendilerine telkin eder. Daha sonra Hızır Aleyhisselâm, Abdülhâlik Gucdüvânî’den havuza başını daldırmak sûretiyle nefes tutarak kalpten “lâ ilâhe illallah” demesini ister ve nefy ü isbât yoluyla zikretmeyi tâlim eder.⁹⁶ Şeyhî *Etvâr-ı Hâcegân*’da bu yöntemi şöyle açıklamaktadır: “Nefesini dışardan içeri çekip taht-ı göbekde (göbeği altında) habs edib üç veya beş veya yedi, hâsılı nefes aldığı anda adedine vâkıf olub, lisân-ı kalb ile Hüdâvendâ benim maksudum sensin ve senin rıza-i şerifindir demeli...”⁹⁷ Süleyman Şeyhî on altı yaşında girdiği Nakşibendî tarîkatında habs-i nefes usûlüne göre zikir çekmiş, tarîkata girişinin yedinci gününde nisbet-i hâcegân gerçekleşmiş fakat zamanla bu özelliğini kaybetmiş olmakla birlikte bu hoş hatıranın te’sîri ile habs-i nefes yöntemini şiddetle tavsiye etmiştir.⁹⁸ Süleyman Şeyhî vukûf-i adedinin habs-i nefesle olduğunu ifade etmiştir.

Köstendilli, *Etvâr-ı Hâcegân*’da kelime-i tevhîd zikrinin üç aşamalı olarak nasıl yapılacağını şu ifadelerle açıklamıştır: Nefy (başka ilah yoktur) ve isbât (sadece Allah vardır) olan kelime-i şehâdet sâlike ya sadece “lâ ilâhe illallah” veya “lâ ilâhe illallah Muhammedun rasûlullâh” ın birlikte telkin edilmesi gerektiğini ifade

⁹⁴ Necdet Tosun, *Tasavvufta Hâcegân*, s. 243.

⁹⁵ Necdet Tosun, *Tasavvufta Hâcegân*, s. 242.

⁹⁶ Hamid Algar, “Abdülhâlik Gucdüvânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 14, 1996, ss. 169-171

⁹⁷ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 69a, 69b.

⁹⁸ Şeyhî, *Medâr-ı Sâlikân*, vr. 43a ’ dan aktaran Yıldırım, s. 297.

etmiştir. Çoğunlukla nefy ü isbatın telkin edildiğini söylemiştir. Süleyman Şeyhî bu zikrin en uygun ve kolayının “lâ” kelimesini yukarı yani başa doğru kaldırmasını, “ilâhe” kelimesini sağ tarafına def’ etmesini ve “illallah” kelimesini sol tarafına yani kalp hizasına darb etmesi şeklinde tarif etmiştir. Sâlik ne kadar Allah’ın heybet ve ululuğunu derketmişse bu zikri o kadar çok tekrar edeceğini belirtmiştir. Bu zikirden sâlikin faydalandığının göstergesinin de efkâr-ı fâsideden, çeşitli olumsuz hâtıralardan kurtulması ve bu zikre devam etmesi olduğunu ifade etmiştir.⁹⁹

2.2.1.2. İkinci Tavır: İsm-i Celâl

Bâki Billâh’ın (v. 1012/1603) bazı mürîdlerine kelime-i tevhîdi (nefy ü isbat: lâ ilâhe illallah) bazılarına ise ism-i Zât, ism-i Celâl denilen Allah zikrini tavsiye ettiği bilinmektedir.¹⁰⁰ Kelime-i tevhîd zikrinden kayyum olan Zat-ı İlâhî’ye olan cezbe, ism-i Celâl zikrinden ise Zat’ının ma’iyyetine olan cezbenin hâsıl olduğu ifade edilmektedir.¹⁰¹

Allah ismi ile seyr ü sülûk Alâeddîn Attâr tarafından başlatıldığı bilinmektedir.¹⁰² Şeyhî de önceki Nakşibendi büyükleri gibi ism-i Celâl zikrini şöyle tarif etmiştir; Bu zikrin bir tertibinin olmadığını, Allâh ism-i Şerîfini gönüle darb etmekle yapılacağını ifade etmiştir. Allah ismi şerîfini kalpten söylemek yoluyla gönlü Allah’tan başkasından arındırmaya çalışılması şeklinde belirtmiştir.

2.2.1.3. Üçüncü Tavır: Râbîta

Râbîta sözlükte "bağlamak" anlamındaki rabt kökünden türeyen ve “münasebet, alaka, bağ; iki şeyi birbirine bağlayan ip” manalarına gelmektedir. Tasavvufta salikin kâmil bir mürşide gönlünü bağlaması, onun sûret ve sîretini (hem yüzünü hem ahlak ve davranışlarını) düşünmesini ifade eder.¹⁰³

Mürşide olan râbîta sayesinde havâtır ve şeytânî vesveselerin önüne geçilir ve böylece seyr ü sülûkün sühûletle gerçekleşmesi mümkün olur. Mürşid-i kâmilinin

⁹⁹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 67a.

¹⁰⁰ Muhammed Haşim Kışmî, **Zübdetü'l-makamat**, Kânpûr, 1307/1889, s. 17 den aktaran Necdet Tosun, **Tasavvufta Hâcegân**, s. 243.

¹⁰¹ Şemseddin Muhammed Nuri, **Miftahü'l-kulûb**, İstanbul, 1284/1867, s. 21 den aktaran Necdet Tosun, **Tasavvufta Hâcegân**, s. 244.

¹⁰² Tosun, **Tasavvufta Hâcegân**, s. 244.

¹⁰³ Necdet Tosun, “Râbîta”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2007, c. 34, ss. 378-379.

rûhâniyetiyle birlikte sûretini düşünmeyi, onu tahayyül etmeyi ve kalbiyle ondan istimdâd etmeyi ifade eder.¹⁰⁴

Köstendilli râbitayı mürîdin şeyhinin yüzünü hayalinde tutması ve şeyhine teveccüh etmesi olarak tarif etmiştir. Ayrıca râbitaya murâkabe ve teveccüh denildiğini de ifade etmiş, râbita kavramını kaide haline getiren kişinin Muhammed bin Bahâeddîn el-Buhârî (k.s.) (v. 791/1389) olduğunu belirtmiştir. Şeyhî, Muhammed bin Bahâeddîn el-Buhârî'nin (k.s.) zikre bedel râbitayı tercih ettiğini ve bunun Allah'a giden en kısa ve azametli bir yol olduğunu aktarmıştır. Râbitanın şartı, gönlü bütün fikirlerden ve hâtıralardan temizleyip, şeyhinin sûretini kalbinde tutup, sanki karşısına oturmuş gibi iki kaşı arasına nazar edip, gönülden maksud ve matlûbunun yerine gelmesini istemesi ile olacağını belirtmiştir. Mürîdin şeyhinin himmetiyle Rabbinin feyizlerini elde etmek gayreti içerisinde olması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁵

Zikre bedel râbitayı ilk olarak Muhammed bin Bahâeddîn (k.s.) ortaya çıkarmıştır. Şeyhî ise zikre bedel râbitayı zamanının mürşidlerinin mürîdlerinden istemesini hoş görmemiş ve şu şekilde açıklamıştır: “Eğer zikir ile râbita telkin ederse kelime-i tevhîd yahud ism-i celâl zikri ta'rif ettiğimiz vechile ta'rîf idüp râbitayı dahi sûretini yani iki ebrûları miyânını (iki kaş arası) hayâline alub gönlünde rabt ve dâ'ima nakş-ı şeyhi kalbinde bend u zabt etmeği ta'rîf ider ve eğer zikre bedel yalnız râbita emr iderse hoşdur zirâ râbita zikre bedel olunca zikre hâcet kalmaz ammâ fî zamanına böyle küstahlık etmemek meşâyih karındaşlarımıza münâsibdir. Zirâ ziyâdeli arılmakdır ki hâl ve mikdarımızı bilmeyüb Hakk Sübhânehu ve Te'ala hazretlerinin câmi'-i cemî'-i esmâ ve sıfât olan ism-i zâtı yerine nukuşumuzu bedel idelim kudemânın bazı kibârı etmişler.”¹⁰⁶

Yukarıda açıklanan etvâr-ı selâsenin tertibinin nasıl olacağını şöyle açıklamıştır: Tenha bir yerde abdestli kıbleye yönelerek, yukarıda tarif edildiği şekilde, ağzını kapayıp, dilini damağına yapıştırıp kelime-i tevhîdi zikretmektir. Bu zikri sâlikin yapabildiği kadar yapmasını tavsiye etmiştir. Süleyman Şeyhî ayrıca ism-i Celâl'i zikrederken kalbe ve gönle darp edip, fikrini ve zihnini toplayıp, hatıra Allah'tan başkasını getirmeden, bu ismin müsemmâsını yani Zât-ı İlâhî'yi düşünerek

¹⁰⁴ İsmail Kara - Hür Mahmut Yücer, “Trabzonlu (Ofu) Nakşî-Halîdî Yusuf Şevki Efendi ve Hediye-tü'z-zâkirîn hüccetü's-sâlikîn Adlı Eseri”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2004, sa. 13, s. 333.

¹⁰⁵ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 67b

¹⁰⁶ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 74a.

söylemek gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca beyan edilen tertibin layığıyla tenhada olacağını halk içinde veya mecliste bu tertibin olmayacağını ifade etmektedir. Sâlikin bu üç tavırdan hangisine me'mur ve telkîn edilmiş ise bunları devamlı yapmaya ihtimam eylesini; abdestli, abdestsiz alışveriş yaparken bile zikre devam etmesi gerektiğini de belirtmektedir. Zikre devam etmekle kişinin gönlünü bağlayan kayıtlardan kurtulacağını, manevi vûcud ile hayat bulacağını ve nefis ile ruhun izdivacından ilm-i ledûn ta'bir edilen manevi bir çocuğun hâsıl olacağını belirtmiştir.¹⁰⁷

2.2.2. Beyân-ı İbârât-ı Semâniyye¹⁰⁸

Nakşibendî tarîkatında Abdülhâlik Gucdüvânî (k.s.) tarafından kelimât-ı kudsiyye (değerli sözler) olarak da tanınan “ibârât-ı semâniye” adı verilen ve sonradan ilave edilen üç prensiple beraber onbir tarîkat umdesi ortaya konmuştur.¹⁰⁹ Bunlar; huş der-dem, nazar ber-kadem, sefer der-vatan, halvet der-encümen, yâd-dâşt, bâz-geşt, yâd-kerd, nigâh-dâşt, vukûf-ı zemânî, vukûf-i adedî, vukûf-i kalbî şeklinde Farsça ifade edilmiştir. Bu ibârelerin manası, *Reşahat-ı 'ayne'l-hayât*'ta etraflıca anlatılmıştır. Muhammed Pârsâ, Abdülhâlik Gucdüvânî'nin derlediği sekiz kaideden günlük hayatla ilgili ilk dördünü zikrin esası, günlük evrâd ile ilgili diğer dördünü ise zikrin rükünleri olarak tasnif etmiştir.¹¹⁰

Süleyman Şeyhî bazı tarîkat büyüklerinin vukûf-i adedîyi, habs-i nefesi ve vukûf-i zemânîyi lâzım tutmadığından bahsetmiş, kendisinin bunları önemseydiğini belirtmiş ve vukûf-ı zemânînin önemini şöyle açıklamıştır: “Fakir derim ki bu lâtif muhâsebedir ki, sâlik her gün halinden âgâh olup sehv ve gaflet ile betâletten îkâz eder. Zira vukûf-i zemânî, yani zamanına vâkıf olup, eğer hasenatı gâlib ise teşekkür eder, eğer seyyiatı gâlib ise nâdim ve istiğfar idüb gafletine vâkıf olmuş olur.”¹¹¹

2.2.2.1. Huş Der-dem

Alınan her nefeste gafletten uzak olmak, Allah'tan gafil olarak tek nefes bile almamaktır. Sâlik zikir esnasında nefes alırken ve verirken daima me'mur olduğu zikre devam etmelidir. Köstendilli huş der-dem kavramını şu ifade ile açıklamıştır:

¹⁰⁷ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 68b.

¹⁰⁸ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 68b.

¹⁰⁹ Hamid Algar, “Abdülhâlik Gucdüvânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1996, c. 14, ss. 169-171; Tosun, s. 280.

¹¹⁰ Pârsâ, *Tuhfetü's-sâlikîn*, s. 119 den aktaran Tosun, *Tasavvufta Hâcegân*, s. 280.

¹¹¹ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 70b.

“Sâlik zikir esnasında aklını nefesine verip nefesinin alış-verişinde daima me’mur olduğu zikre devam etmekten ibaretdir.”¹¹²

2.2.2.2. Nazar Ber-kadem

Bakışları ayakucuna mıhlayarak, gözleri gerekli olmayan yerlere bakmaktan alıkoymaktır; tâ ki sâlik insanları ve başka şeyleri görmekle hatırını dağıtarak zikirden geri kalmasın. Köstendilli bu umdeyi şöyle açıklamaktadır: “sâlik gezip yürüdüğü zaman da nazarını ayağını bastığı yere rabt etmeli ki etrafı ve insanları görmekle düşüncelerini karıştırıp zikirden geri kalmasın.”¹¹³

2.2.2.3. Sefer Der-vatan

Halktan Hakk’a seferdir. Sâlikin kötü ahlak ve beşerî sıfatlardan sıyrılıp güzel ahlak ve melekî sıfatlara yani aslî hüviyetine sefer etmesidir. Şeyhî bu konuyu eserinde şöyle ifade etmiştir: “Sâlik bulunduğu mevkiden sefer edip; kendi enâniyetinin kişiye verdiği zorlukları aşarak beşeriyetden mülkiyete, nâriyetden nûriyete ve süfliyetden ‘ulviyete intikal ederek bulunduğu mertebeleri geçmeye çalışmalı.”¹¹⁴

2.2.2.4. Halvet Der-encümen

Cem’iyette halvette olmak; zâhiri halk ile ve güzel ahlak ile ve bâtını Hakk ve Hakk’ın zikir ve fikriyle olmaktan ibârettir. İncelenen eserde bu konuda şu izah yapılmıştır: “Sâlik zâhirde halkla beraber, güzel ahlakla ve bâtında Hakk’la, Hakk’ın zikir ve fikriyle olmaktır.”¹¹⁵

2.2.2.5. Yâd-Dâşt

Zikrin sebep olduğu uyanıklığı sürdürmektir. Dilin gönül ile beraber, daima zikir etmesidir. Şeyhî bu umdeyi şu şekilde izah etmiştir: “Bu dilin gönül ile beraber zikir etmesinden ibaretdir. Yani lisân ve gönül ile daima zikir etmektir. Gönülden devamlı zikir etmektir.”¹¹⁶

Düşünce ve hatıralar ile fazlaca meşgul olmamak, hatta bunları def’ etmeye bile bizâtihi çalışmamak gerektir. Böylece bütün vaktini zikre sarf edip kalbi uyanık tutmaktır. *Etvâr-ı Hâcegân*’da şu ifadelerle açıklanmıştır: “Havâtır ile fazlaca meşgul

¹¹² Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 68b.

¹¹³ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 68b.

¹¹⁴ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 69a.

¹¹⁵ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 69a.

¹¹⁶ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 69a.

olmak, yani havâtırı def etmek için uğraşmak bile bir nevi meşgul olmaktır. Hemen vaktini zikre sarf edip gelen hâtıra ile meşgul olmadan def' ederek zikre yönelmelidir. Yâd-daşt bu kemâl-i âgâhlık ile zikir etmekden ibaretdir. Zikir-i kalbiden asıl maksud bu âgâhlıktır.”¹¹⁷

2.2.2.6. Bâz-Geşt

Sâlikin zikir esnâsında Hakk Subhânehû ve Teâla hazretlerine mürâcaat etmesidir. “Allah’ım benim muradım sensin ve senin rızandır” kaidesini almaktır.

Şeyhî, bu umdenin anlamının zikir esnasında Hakk’a rucû’dan kinâye olduğunu belirtmiş ve gerek nefy ü isbat zikri gerekse de ism-i Celal zikri belli adedlerle söylendikten sonra “İlâhi benim maksudum sensin ve senin rızandır” diyerek ismin müsemâmının düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁸

2.2.2.7. Yâd-Kerd

Gönülden Hakk subhânehû ve teâla hazretlerini dâima zikir etmeye özen göstermek, ayrıca lisân ve kalb ile zikir etmek demektir. Salik daha başlarda gönül halleri ve kalb zevklerini bilmediğinden bazen kendisine tembellik ârız olur. Lisân ile zikre devam ettikçe tekrar gönlüne şevk ve zevk gelir, kalbî zikre istek uyanır; lisân ile kalb birlikte zikreder.

Köstendilli bu konuyu eserinde şöyle izah etmektedir: “Hemen devâmla Hakk’ı zikir ve yâd etmektir. Bir kavilde lisân ve kalb ile zikir etmek şeklinde beyân edilmiştir. Bu şöyledir; sâlik başlangıçta gönül ahvâl ve kalb zevklerine alışık olamadığından fazlaca haz alamaz. Bu nedenle bazen kendisine tembellik ârız olur. O zaman lisân ile zikir tekrar gönle şevk ve derununa zevk îrâs eder. Yine zikir-i kalbe istek gelir. Böylece lisân ve kalb birlikte zikir eder, lisânını kalbine rabt eder, ikisini bir yerde zabt etmiş olur.”¹¹⁹

2.2.2.8. Nigâh-Dâşt

Meşguliyet verecek düşünceleri defetmek demektir. Köstendilli bu konuda şu görüşlere yer vermektedir: Fasid fikirler ve faydasız düşüncelerin insanın içine yol bulmaması için kelime-i tevhîd zikrinin bahsedilen şekilde tertib edildiğini söylemiştir. Kişinin kendisini kalbi uyanık ve devamlı sûrette zikir ile meşgul etmesinin, faydasız

¹¹⁷ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 69a.

¹¹⁸ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 68a, 69a.

¹¹⁹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 71a.

şeylerden gönlünü kurtarıp, saffet ile zikre ve fikre çalışmasını sağlayacağını ifade etmiştir. Gönle gelen şeytânî ve hakkânî, nefsânî ve rahmânî düşünceleri hemen kovup, uyanık bir kalp ile zikirle meşguliyeti tavsiye etmiştir. Faydasız hatıralar ve fena düşüncelerin insanın aklına hiç gelmemesinin mümkün olmayacağını, fakat onunla meşgul olunmaması gerektiğini belirtmiştir.

Köstendilli bu konuyu *Etvâr-ı Hâcegân*'da şöyle açıklamıştır: “Nigâh daşt bu heman def'-i havâtırdan ibaretdir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi kelime-i tevhîde olan tertîbâtdan murâd yalnız havâtır-ı müteferrikanın deruna yol bulmamasına tedbir içindir. Zira kuvvet-i mütehayyile, mütefekkiye ve mütevehhime derun-ı insanda ahkâmın icrâ eder”¹²⁰, “ ... hâtıra gelir ki ona imkân vermeden def' etmeli. Def' edemese de sâlike zararı yoktur. Zira havâtır deruna hiç gelmemesi mümkün değildir. Elbette gelir, ammâ onu tutup onunla meşğul olursan zikrin ne tesiri ve ne faidesi olur. Gelip gitsin asla gönülde eyleştirip tutma.”¹²¹

2.2.2.9. Vukûf-ı Zemânî

Her an ve her halin muhasebesini yapmak demektir. Süleyman Şeyhî bu umdenin bazıları tarafından lazım olmadığı görüşünün aksine gerekli olduğunu ifade etmiştir. Sâlik vukûf-ı zemânî umdesini tatbikle yaşadığı anın farkındalığını kazanır, hasenat ve seyyiatının muhasebesini yapar. İyilikleri daha çok ise şükreder, kötülükleri galip ise istiğfar edip gafletinin farkına varmış olur. Bu muhasebe için günün bir vaktini belirleyip a'mâlini kendi kendine muhâsebe eder. Bu muhasebe için ikindi namazından sonra en güzel bir zaman olduğunu belirtir.

Bu konuyu Köstendilli eserinde şu ifadelerle anlatmaktadır: “vukûf-i zemânî bunu dahi lazım tutmamışlar. Ammâ fakir derim ki bu bir latîf muhâsebedir ki sâlike intibâh ve hayli âgâhlık îrâs eder. Yani hergün hâminden âgâh olub sehv ve gaflet ile sâliki betâletden îkâz eder. Zira vukûf-i zemânî zamanına vâkıf olub eğer hasenâtı ğâlib ise teşekkür eder. ¹²²“لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ” fehvâsınca hem ilmîne vâkıf ve hem zâkir ve şâkir olur. Ve eğer seyyi'âtı ğâlib ise nâdim ve istiğfâr edip ğafletine vâkıf olmuş olur. Bunun tarîkı şöyledir ki her güne evkâtdan bir vakti ihtiyâr idüb a'mâlini kendiyile muhâsebe eder. Eğer hasenâtı ğâlib ise hamd ve şükr eder, teksirine ikdâm eder. Eğer seyyi'âtı ğâlib ise tevbe ve istiğfâr eder, betâlet ve mağbûniyetden ictinâb eder.

¹²⁰ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 69a.

¹²¹ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 70a.

¹²² “Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.” İbrâhîm, 14/7.

Meşâyih-i izâm bu muhâsebe için ikinci namazından sonraki vakti uygun ve güzel bulmuşlar.”¹²³

2.2.2.10. Vukûf-ı Adedî

Zikir sırasında sayıya riâyet etmek; akli dağınıklıktan koruyup bir yerde toplamak; dikkati teksif etmek demektir. Köstendilli nefy ü isbat zikrinin adedi ile ilgili olarak; nefesi göbekte hapsedip üç, beş veya yedi kez söylenmesini ve teklerde nefes aldığı anda adedine vâkîf olup kalp lisânı ile “Hüdâvendâ benim maksudum sensin ve senin rıza-i şerifindir” denmesini tavsiye etmiştir. İsm-i Celâl’de tertîbin olmadığını, teklerde nefes alarak on bir, on yedi, yirmi bir veya yüz bir kere söyleneceğini, her nefes almada “İlâhî benim maksudum sensin ve senin rızandır” diyerek ismin müsemmâsını düşünmesi gerektiğini, bu zikirle bir hararetin oluşacağını, hararet olmazsa bir eksiklik olduğunu söylemiştir. Köstendilli Hazret-i Pîr olarak ifade ettiği Bahâeddîn Muhammed bin Muhammed Buhari (k.s.) ve bazı hâcegân büyüklerinin vukûf-ı adedî ile habs-i nefesi lazım ve mühim tutmadıklarını ancak zikri tam bir huzur ve devamlı bir şekilde yapılmasını emrettiklerini söylemiştir.¹²⁴

2.2.2.11. Vukûf-ı Kalbî

Zikreden her an Allah’ı bilmesi, kalpte Allah’dan gayri hiçbir şeye yer vermemesi ve zikreden zikir sırasında kalbine yönelmesi demektir. *Etvâr-ı Hâcegân*’da bu konunun izahı şu şekildedir: “Vukûf-i kalbî bi’l-ittifâk lazım ve mühim tutmuşlardır. Zira bu tarîk-i alîyye ashâbının seyr ü sülûku hafî ve kalbî olduğundan sâlik daima kalbine mâlik ve ahvâline vâkîf olmalıdır. Maksuda engel olan keyfiyyât ve hâtırâtı men’ ve izâle ederek, nefis-i tabî’atın hevâlarını helak ve ifnâ etmeğe çalışmalıdır. Daima gönlünün bekçisi olup huzur, huşû’ ve âgâhlık ile zikre devam etmelidir. Huzura mâni’ olan ahvâle vâkîf olup def’ine gayretle çalışmak elzemdir. Zira gaflet ile olan zikir abesdir.”¹²⁵

2.2.3. Beyân-ı Envâ-ı Zikir¹²⁶

Zikir yapılış şekillerine göre çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Sesli olarak yapılan zikre cehrî, zikreden sadece kendisinin duyabileceği bir şekilde alçak sesle yapılan zikre hafi, belli kelime ve ibârelerin telâffuz edilmesi sûretiyle yapılabilecek lisânî zikir,

¹²³ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr.70b.

¹²⁴ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 69b.

¹²⁵ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 70b.

¹²⁶ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 71a.

zikredilenin kalpte düşünülmesi, tefekkür edilmesi veya kalbin zikredilenin huzurunda bulunması sûretiyle yapılan zikre ise kalbî zikir, halka kurup oturarak belli ritmik hareketlerle yapılan kâiden zikir, halka kurup ayakta belli ritmik hareketlerle yapılan ise kâimen zikir denir.¹²⁷

Zikir, yapanların sayısı itibarı ile ya ferdî veyahut da toplu olarak yapılır. Toplu zikirler, her bir tarîkatın kendi kurallarına göre belli zamanlarda bir araya gelerek icra ettikleri bir zikir şeklidir. Bu anlamda Mevlevîlerin zikri “semâ”, Nakşîlerin “hatme-i hâcegân”, Halvetîlerin “darb-ı esmâ”, Rifaî ve Sa’dîlerin “zikr-i kıyâmî”, Kadirîlerin “devrân”, Bedevîlerin “bedevî topu”, Yesevîleri “zikr-i erre” olarak isimlendirilir.¹²⁸

Süleyman Şeyhî lisân ve kalbin her ikisinin birden zikretmesinin ve lisânın kalbine rabt olunup, ikisinin bir yerde zapt olunmasıyla yapılan zikre “tehlîl” denildiğini beyan etmiştir. Şeyhî “zikr-i erre” ile ta’bir edilen zikrin, lisân ve kalp ile söylenmediğini, fakat lisân ile kalp arasında dimağda testere sadâsı gibi bir zikir olduğunu ifade eder. Hayret, Allah hakkında hırslı olmakla, ümitsiz olmak arasında bir duraktır. Aynı şekilde, korku ve rıza, tevekkül ve recâ’ arasında bir makamdır. Hayret, derin düşünce ve Allah huzurunda, hakikat ehlinin ve âriflerin kalplerine gelen bir haldir.¹²⁹ Muhyiddin İbnü’l-Arabî hayretle vuslat arasında bir ilgi kurmuştur. Ona göre Hakk’a vâsıl olan hayret eder. Celâl tecellileriyle cemâl tecellilerinin bir noktada birleşmesiyle sâlikte meydana geleceğini işaret etmiştir.¹³⁰ Zikir-i hayret, bu makamdaki sâlikin zikridir. Köstendilli “zikr-i hayret” denilen zikirden bahsederken; zikirde zâkir, zikreden kim olduğundan hayrete düştüğünü ve zâkirin tevhîd makamı ve vahdet sırrının hayreti içerisinde olduğunu beyan etmektedir.¹³¹

Mâ’iyyet; Allah ile beraberliğin yüksek bir şuur ve idrak hâlinde kalpte yaşanmasıdır. Hak Teâlâ’nın her an bizimle olduğunu bilerek, düşünerek ve hissederek, hareketlerimizi ona göre tanzim etmektir.¹³² Köstendilli “zikr-i mâ’iyyetten” de bahsederek, “Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir.” sırrının açığa çıktığı mertebe olduğunu ifade eder. Şeyhî “ezkâr-ı zaruriye” yi açıklamadan

¹²⁷ Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risalesi**, s. 301; Kara, ss. 152-154; Ayış, **Semennûdî’de Zikir**, s. 30.

¹²⁸ Kara, s. 155; Cemal Tosun, “Hoca Ahmed-İ Yesevî’nin Dîvân-ı Hikmet’inde Eğitim”, **Diyanet İlmî Dergi**, 2016, c. 52, sa. 4, s. 161.

¹²⁹ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ağaç Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 259.

¹³⁰ Erhan Yetik, “Hayret”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1998, c. 17, ss. 60-61.

¹³¹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 71b.

¹³² Osman Nûri Topbaş, “Maiyyet Allah ile Beraberlik”, **Altınoluk Dergisi**, sa. 281, 2009, s. 32. <https://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=d281s032m1> (4.2.2019)

sadece ismen bahsetmiştir. Sonunda bütün zikirlerin mürşid tarafından vakti geldikçe tâ'lim ve tefhîm edileceğini belirtmiştir.¹³³

2.2.4. Beyân-ı Hatm-i Hâcegân¹³⁴

Hâcegân; ulu zatlar, efendiler, büyük hocalar demektir. Mürîd, kendi silsilesini teşkil eden zatların ruhaniyetlerinden şeyhi vasıtasıyla istifade eder. Bu yüzden silsilede yer alan ricâlin (kişilerin) muhtelif zamanlarda nazım, ya da nesir şeklinde isimleri yâd edilerek feyz yolu aranır. Bütün tarîkatlarda buna ayrı bir önem verilir. Özellikle Nakşibendîler, tarîkat ayinlerine “hatm-i hâcegân” adı verirler. Hatm-i Hâcegân tarîkat silsilesinde yer alan ricâlin isimlerinin saygı ile okunup yâd edilmeleri demektir.¹³⁵ Hatm-i hâcegân'ın bir başka tarifi de şöyle yapılmıştır: Başında ve sonunda okunan Fâtiha ve İhlâs sûresi Kur'an'ın özeti ve hatmedilmesi gibi sayıldığı için bu zikre hatm-i Hâcegân denilmiştir.¹³⁶ Eski Nakşibendî kaynaklarında temas edilmeyen hatm-i Hâcegân'ın kimin tarafından başlatıldığı bilinmemektedir.¹³⁷

Bu zikirden ve uygulama şekillerinden, tesbit edilebildiği kadarıyla ilk defa Abdullah Salâhî Uşşâkî (v. 1196/1782) bahsetmiştir. Eserinde bahsedildiğine göre hatm-i hâcegân üç değişik şekilde uygulanmaktadır. Birinci tertipte sırasıyla besmele ile birlikte yedi defa Fâtiha, 100 salavat, yetmiş dokuz defa besmele ile birlikte İnşirâh sûresi, 1001 besmele ile birlikte İhlâs sûresi, sonra tekrar 100 salavat ve yedi defa besmele ile birlikte Fâtiha sûresi okunup dua edilir. Ardından üç defa daha salavat getirilir. İkinci tertipte 1001 İhlâs, sonra yedi Fâtiha, 100 salavat okunup dua edilir. Üçüncü tertip ise birincisi gibidir; sadece yetmiş dokuz adet İnşirâh sûresi 1001 İhlâs sûresinden önce değil sonra okunur. Her üç tertipte de hatm-i hâcegân'a başlanmadan önce yedişer defa istiğfar ve salavat getirilip ardından tarîkat silsilesinde yer alan şeyhlerin ruhları için bir Fâtiha okunur. Salavatın “Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli seyyidinâ Muhammed bi-adedi külli zerretin elfe elfi merretin” şeklinde okunması tavsiye edilmiştir.¹³⁸

¹³³ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 71b.

¹³⁴ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 72a.

¹³⁵ Mehmet Atalan, “Tarikat Silsilelerinde Ca'fer-i Sâdık'ın Yeri”, **Mezhep Araştırmaları Dergisi**, 2016, c. 9, sa. 2, ss. 139-161.

¹³⁶ Siraceddin Önlüer, **Rahmet Kapısı**, Şadırvan Yay., 2009, s. 138.

¹³⁷ Necdet Tosun, “Nakşibendiyye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2006, c. 32, ss. 342-343.

¹³⁸ Abdullah Salâhî Uşşâkî, **İzhâr-ı Esrâr-ı Nihân ez Envâr-ı Hatm-i Hâcegân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Koleksiyonu, nr. 206, vr. 74b-75a, 83a 'den aktaran Reşat Öngören, “Hatm-i Hâcegân”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1997, c. 16, ss. 476-477.

Kısaltılarak “hatme” diye de anılan hatm-i hâcegânın değişik şekillerde icra edilmesi ve virdlerin belli sayılarda okunmasının ayrı ayrı sebepleri olduğu belirtilmektedir. Hatm-i hâcegâna Nakşibendiyye’nin özellikle Hâlidîyye kolunda büyük önem verilmiştir.¹³⁹

Çok sayıda sûre ve salavatın okunması fazla zaman alacağından bunlar zikre katılanlara belli miktarlarda taksim edilir. Şeyh veya ondan izin alan kişi okunacak olan virdleri sırası geldikçe yüksek sesle bildirir. Dervişler bunları alçak sesle okurlar. Nakşibendiyye’deki “vukûf-i adedî” ilkesine göre tesbit edilen sayılara titizlikle uyulur. Ayrıca zikir boyunca râbıtaya ve vukûf-ı kalbî ilkesine de riayet edilerek gözler kapalı tutulur.¹⁴⁰

Süleyman Şeyhî, Nakşibendî tarikatının müntesiblerinin ayinlerinden bahisle; üç vaktin tahsis edildiğini, bunların cuma gecesi, pazartesi gecesi ve ikindi akşam veyahud yatsı namazından sonra olmak üzere şeyhin uygun görmesi veya cem’iyyetin muvafakatıyla belirleneceğini söylemiştir.¹⁴¹

Şeyhî, hatm-i hâcegân hakkında şu bilgileri vermiştir: Tarîkat ehlinin Hz. Muhammed’in (s.a.v.) sünneti-i şerîfesine ittîba ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) amel buyurdıkları kanuna inkiyâd etmeleri, geçmiş büyükler ve önceden gelenlerin de yaptıklarına ve buyurdıklarına riayet edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Köstendilli bir rivayette Nakşibendî yedi zâtın bir araya gelip işâret ve ilhâm ile birarada yapılan zikre hatm-i hâcegân (hâceler hatmi) ismini verildiğini belirtmiştir. Ayrıca Müceddid-i elf-i sâni Ahmed-i Fâruk Hazretleri’nin bu ismi ortaya koyduğundan bahsetmiştir.¹⁴²

2.2.5. Tertib-i Hâcegân-ı Şerîf¹⁴³

Süleyman Şeyhî’ye göre hatm-i Hâcegânın tertibi şöyledir: Başlangıçta besmeleyle birlikte Fatiha-i şerîf, sonra sıra ile besmelesiz yüz salavat-ı şerîfe, besmeleyle yetmiş dokuz elem neşrâhleke, besmeleyle bin İhlâs-ı şerîf, yine besmeleyle yedi Fatiha-i şerîf, yine besmelesiz yüz salavât-ı şerîfe, en sonunda şeyh dua ederek duanın sonunda sesli olarak el-fatiha denir. Hatm-i hâcegân’ın sessiz bir şekilde okunduğunu, duada hâsıl olan sevâbı Sıddık-ı Ekber’den itibaren geçmiş Nakşibendî azizlerinin ruh-u şeriflerine hediye edildiğini belirtmiştir. Orada

¹³⁹ Öngören, ss. 476-477.

¹⁴⁰ Öngören, s. 477.

¹⁴¹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 72a.

¹⁴² Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 72a.

¹⁴³ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 72b.

bulunanlara şeker, üzüm gibi bir tatlı verildiğini, bu hatm-i hâcegânın birkaç tertibi daha olduğunu söylemiştir.¹⁴⁴ Eserde yapılan tarif ve açıklamaların dışında yapılan hatm-i hâcegân için tarîkat bîd'atı olduğunu söylemiştir. Eğer iyi niyetle ve tarîkat-ı 'aliyyeye rağbet ve teşvik için ise hoş olduğunu ammâ şöhret ve riyâset için ise zararlı olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵

2.2.6. Beyân-ı Teba'iyet¹⁴⁶

Bir tarîkata girmek isteyen kişi anlamında "tâlip", bir şeyhe biat etmek anlamında "intisap" gibi kelimeler kullanılmıştır. "Teba'iyet", uyma, tâbi olma, devlete veya güçlü kişiye bağlanma anlamlarına gelen ve burada tarîkata girme usûlü hakkında kullanılan bir kelimedir. Bir deneme ve hazırlık döneminden sonra uygun görülen tâlipler şeyhe biat ederek mürîd olur. Bir tarîkata girmeye "ahz-ı tarîk" adı verilir. Şeyh tarîkata giren mürîde zikir telkin eder, "hırka-i irâdet" denilen ve mürîdliğin simgesi olan bir hırka giydirir. Bundan sonra intisap ettiği tarîkatın âdâbına uygun biçimde seyr ü sülûke başlayan mürîd, farz ibadetlerin yanında kendisine tayin edilen nâfile ibadetleri yerine getirmek, günün belli zamanında evrâd ve ezkâr okumakla yükümlü olur.¹⁴⁷ Tevbe, tarîkata girişte önemli bir yere sahiptir. Tevbe; dönmek, vazgeçmek, pişman olmak gibi anlamlara gelir. Bir kimsenin işlemiş olduğu günah, hata, yanlıştan dolayı pişman olup vazgeçmesi, bu işi bir daha yapmamaya karar vermesi demektir.¹⁴⁸ Bu yolda ilk adımını atan mürîdin sıdk ve samimiyet üzere olması lazım gelir. Böylece sülûkunu sağlam temeller üzerine bina etmesi mümkün olur. Bunu te'yiden şeyhler ve mürşidler, "vuslattan mahrum olanlar, usûle riâyeti zayı ettikleri için mahrum olmuşlardı" denilmiştir.¹⁴⁹

Bir mürîd bütün dünyevî alâkalardan tecerrüt etmedikçe ona zikir namına bir şey telkin etmek câiz değildir. Mürîdini tecrübe eden bir şeyh üzerine, münasip göreceği zikir nevîlerinden birini telkîn etmek vâcib olur. Şeyh mürîdine ilk önce: "Bu ismi dilin ile zikret." diye emreder daha sonra, "kalbini dili ile eşit hale getirmesini" emrederek der ki: "Sanki ebedî olarak kalbin ile Rabbinin huzurunda imişsin gibi şu zikri devam ettirme hususunda sebatkâr ol, mümkün mertebe bu isimden başka

¹⁴⁴ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 72b.

¹⁴⁵ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 73a.

¹⁴⁶ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 73a.

¹⁴⁷ Süleyman Uludağ, "Mürîd", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2006, c. 32, s. 48.

¹⁴⁸ Himmet Konur, **Tasavvuf Ahlakı ve İlahi Ahlak İle İnsana Yolculuk**. H Yay., İstanbul, 2011, s. 64.

¹⁴⁹ Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risalesi**, s. 481.

birşeyi dilinle söyleme.” Sonra şeyh mürîdine daimi olarak zâhirde de taharet üzere abdestli olmasını emreder.¹⁵⁰

Köstendilli, *Etvâr-ı Hâcegân*’da tarîkâta girmeyi şöyle anlatmaktadır: Tam bir temizlikten sonra şeyh, iki dizi üzerine oturup ihtiyar ise bağdaş kurup tarîkâta yeni girecek olan kişiyi karşısına alarak, “ağzımızı kapayalım, dişlerimizi birbiri üzerine koyalım, dilimizi damağımıza yapıştıralım, gözümüzü kapayalım, aklımızı sol mememize götürelim, gönül ile Allah Allah diyelim, görelim” der. Sonra ikisi daha önce anlatıldığı üzere murâkabeye varırlar. Çeyrek saat bu şekilde zikir ederler. Sonra şeyh gözünü açıp; “birşey fark edebildin mi?” diye sorar. Kişi “ettim” derse şeyh “bu zikrin vakti adedi yoktur, gayret ile edebildiğin miktar bu tertib ile bu zikre devam et, bu zikir tenhada olur, halk içinde olur, kendini hiç bırakmadan çalış, gönlün zikirden hâli olmasın” der.¹⁵¹

Şeyhî bu zikr-i şerifin; ister yatar, ister oturur, ister hamamda olsun yapılmasında bir engel olmadığını söyler. Bereket vesilesi olmak üzere örneğin yüz istiğfar, yüz salâvat-ı şerîfe, yüz kelime-i tevhîd, beş vakit namaz sonrasında yüz yirmi dokuzar “yâ Lâtîf” ism-i şerifinin zikredilmesini tenbih etmiştir. Şeyhî, kişinin virdini pirdaş olmayana söylememesini, beş vakit namaz sonrasında “siz bize, biz size dua edelim, tarîkımızda şeyhlik ve dervişlik yoktur, biraderlik var.” şeklinde söylediğini beyan etmiştir. Zikrin başlangıcında ve sonunda tevbe ve istiğfar getirmekte bir sakınca olmadığını, tamamlandıktan sonra dua edilip, fatiha-i şerifin okunmasının uygun olacağını belirtmiştir.¹⁵²

Köstendilli telkînin üç kez yapılması gerektiğini söylemektedir. Üçünde de şeyh ile derviş mukabelede gönülden söylemesi gerektiğini, dervişin gönlünde bir hareket olduğunu hissedemez ise bir çeyrek saat murâkabenin arttırılmasını tavsiye etmektedir. Eğer mürîd gönlün hareketini hissedemez ise, şeyhin hoşça tekrar edip, akıl ve idrakini gönlüne verip Allah demesini söyler. Şeyh eğer zikri râbîta ile telkin ederse, daha önce tarif edildiği gibi şeyhini hayaline alıp gönlünü şeyhine rabt edip zikir etmesini söyler.¹⁵³

Köstendilli zikre bedel yalnız râbîtanın emredilmesini hoş görmemiştir. Bunun küstahlık etmek olduğunu belirterek, mürîdlerin Cenab-ı Hakk’ın esmâ ve sıfatlarını

¹⁵⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 485.

¹⁵¹ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 73a.

¹⁵² Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 73b.

¹⁵³ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 74a.

içinde toplayan ism-i zâtı yerine sadece şeyhe râbita ile emredilmesinin, mürîdi Allah zikrinden mahrum etmek, anlamına geldiğini ifade etmiştir. Şeyhin evvelki tarîkat büyükleri ile kendisini kıyaslayarak, zikre bedel râbitayı emretmesiyle sâlikin zikrullah gibi bir saâdetten mahrum kalmasına sebep olacağını söylemiştir.

2.2.7. Beyân-ı Usûl-i Seher¹⁵⁴

Seher, Arapça'da gece uykusuz kalmak, uyumamak demektir. "Onlar gecenin son vakitlerinde (tan yeri ağarmadan) istiğfar ederler."¹⁵⁵ ayetindeki hakikate sûfîler büyük önem vermişler; seher vaktini namaz, zikir, kıraat, fikir ve murâkabe ile değerlendirmişlerdir.¹⁵⁶ Ayrıca gece ibadetinin kıymetini şu ayet de belirtmektedir: "Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur'an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır."¹⁵⁷ Sûfî, "ibnû'l-vakt" (vaktin oğlu) şeklinde tanımlanmıştır. Bununla kastedilen, sûfînin geçirdiği her vakit içinde o vakitte işlenmesi en hayırlı olan şeyle meşgul olması ve kendisinden istenen görevi yerine getirmesidir.¹⁵⁸

Şeyhî eserinde seherdeki zikir mevzusunun teferruattan sayıldığını, Nakşibendî tarîkatının tarîk-ı hafiyye olduğunu, lisânî virdleri olmadığını söylemiştir. Lakin bazı lisânî evrâdın teberrüken ve salikleri teşvik için ihsan edildiğini, esastan olmamak üzere, bir usûl ile icra edildiğini ifade etmiştir. Lisânî zikrin cemaati canlandırdığını, sâlike şevk ve ruhânî zevk verdiğini, şeyhin fehm etmesi halinde bu zikrin yapılabileceğini söylemiştir. Bu zikrin nasıl yapılacağını şöyle anlatmaktadır: Sabah namazından gelip, şeyh posta oturup evrâdı her ne ise onu gizli okuyup, tamam olduğunda daha önce bahsedildiği gibi ağzını ve gözünü kapayıp alışık ve me'mur olduğu kalbî zikre teveccüh eder. Orada olan dervişlerle birlikte halka olup, edepli bir şekilde virdlerini çekip murâkabe ederler. Canı isteyen seher vakti bu zikre katılabilir. Usûl tamamlandığında şeyh Kur'an okuması için birisine işaret eder, Kur'an okuyan bulunmaz ise şeyh Fâtiha der ve zikir tamam olur.¹⁵⁹

2.2.8. Beyân-ı Nakşibendî ve Hâcegân¹⁶⁰

¹⁵⁴ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 74b.

¹⁵⁵ Zâriyât, 51/18.

¹⁵⁶ Cebecioğlu, s. 550.

¹⁵⁷ Müzzemmil, 73/6.

¹⁵⁸ Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risalesi**, s. 148.

¹⁵⁹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 75a.

¹⁶⁰ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 75a.

Şeyhî 'Beyân-ı Nakşibendî ve Hâcegân başlığında tarîk-ı nakşibendînin tavırlarını kısa ve faydalı bir şekilde açıklamayı amaçladığını ifade etmektedir. Bu açıklamaların âyât-ı Kur'aniyye ve ehadis-i Nebeviyye ve sûfî ıstılahları ile desteklediğini ifade etmiştir. Köstendilli bu tarîk-ı aliyyenin tarîk-ı Hâcegân olduğunu, böyle bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hâce tarif edilirken; hâcenin zâhir olan şeriâta muhalif söz ve davranışlardan kaçınan, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şeriâtına tam tâbi olan, sünnet-i şerifine de kâmilan uyma çaba ve gayreti üzerinde olan kişiler olduğunu ifade etmiştir.

Köstendilli Nakşibendî kelimesinin ortaya çıkışını anlatırken; Hazret-i Pîr Bahâeddîn Muhammed bin Muhammed Buhari (k.s.) râbîta esnasında, şeyhinin nakşını gönülden bend etmek anlamında Nakşibendî ta'birinin kullanıldığını belirtmiştir. Nakşibendî kelimesi ortaya çıkmadan önce Tarîk-ı Hâcegân ve Alâniyye-i Kûyân dendiğinden bahsetmiştir.¹⁶¹

Reşahat-ı 'ayne'l-hayât'ta belirtildiğine göre Hâcegân silsilesinden olan Hoca Mahmûd İncîr-i Fağnevî zamanından Emir Kûlal Hazretleri'nin zamanına değin zikr-i hafî ile zikr-i alâniyye (cehrî zikir) cem' edilerek icrâ edilmiş ve onlara bu silsilede "alâniyye-i kûyân" denmiştir. Fakat Bahâüddîn Nakşibend Hazretleri Hoca Mahmûd Abdülhâlik Gucdüvânî (k.s.)'un rûhâniyyetinden aldıkları mânevî bir işaretle zikr-i alâniyyeyi yani cehrî zikri tamamen terk ederek zikr-i hafîye geçmişlerdir.¹⁶²

Köstendilli; Bahâeddîn bin Muhammed Buhârî (k.s.)'ya gelinceye kadar cehrî zikrin de yapıldığını yani cehrî ve hafî zikrin bir arada yapıldığını, fakat Hazret-i Pîr'e rû'yâsında cehrî zikrin kaldırılması tenbih olduğundan ondan sonra kaldırıldığını, bazı tarîkât mensuplarının hatm-i Hâcegân sonrasında cehrî zikir etmelerinin pîre muhalefet olduğunu belirtmiştir.¹⁶³

2.2.9. Beyân-ı Nezr-i Nakşibendî¹⁶⁴

Arapça "nezr" kelimesi yerine Türkçe'de "adâk" kelimesi kullanılmaktadır. Allah'a ibâdet amacıyla ibâdet ve taât cinsinden bir şeyin yapılmasını taahhüt etmek olarak tarif edilmiştir.¹⁶⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde nezr kelimesi geçmektedir.

¹⁶¹ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 75b.

¹⁶² Şeyhî, *Mir'âtü'l-Muvahhidîn*, vr. 109b' den aktaran Yıldırım, s. 297.

¹⁶³ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 75b.

¹⁶⁴ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 75b.

¹⁶⁵ Cebecioğlu, s. 31.

Hız. Meryem ve annesine atıfla iki adak olayı zikredilmekte¹⁶⁶ ve bazı âyetlerde de yapılan adakların yerine getirilmesinin lüzumuna işaret edilmektedir.¹⁶⁷

Adanın insana bir fayda sağlamayacağı ve bir zararı gidermeyeceği, yani adakla ilâhî takdirin değişmeyeceği belirtilmiştir. Bunun aksi bir düşünceyle adak adamak, İslâm inancıyla bağdaşmadığından yasaklanmıştır. Sonuç olarak, adak İslâmiyet'te umumiyetle sevaba vesile olan bir davranış sayılmamış, ancak adanınca da yerine getirilmesi hususunda hassasiyet gösterilmesi istenmiştir.¹⁶⁸

Süleyman Şeyhî bazı resâil-i nakşibendîyede "Tedbir kulun işidir, takdir ise Allah'a aittir" lâfz-ı şerif'inin manası; "tevekkeltü 'alallah" olması hasebiyle; on iki harf bulunduğundan nezirde münasip sayının on iki olduğunu belirtmektedir. Ayrıca "lâ ilâhe illallah" kelimesinin on iki harf olduğunu, Muhammedün Resûlullah kelimesinin de on iki harf olduğunu bu nedenle bazı kibar-ı hâcegânın kelime-i tevhidi telkin buyurduklarında "lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah" tâ'vin buyurdıklarını belirtmiştir.¹⁶⁹

Köstendilli nezr edilenin alınmasının meşâyih ve belki dervişe bile münasip olmadığını belirtmektedir. Ammâ derviş bazı müşkül ve bağlı maksatlarının açılması için nezrederse, nezrini akrabalarına değil, halka, fakirlere ve dervişlere vermesi gerektiğini belirtmiştir. Kişi nezrini yerine getirirken şeyhinin belirlediği yere vermesinin münasip olduğunu ve eğer o tekkenin fakirleri çok ise o fakirlere hisse verilmesini tavsiye etmiştir.¹⁷⁰

2.2.10. Beyân-ı Hâvass-ı Kur'âniyye ve Ed'iyye-ı Sâ'ire ve Te'sîr-ı Nüfûs-ı Meşâyih¹⁷¹

Rukye, okuyup üflenlen şey anlamında kullanılan bir kelimedir.¹⁷² Rukye (raky, rukıyy) kelimesi terim olarak "şifa veya korunma amacıyla Kur'an'dan bir bölümü, ilâhî isim ve sıfatları yahut bir duayı okuyup üflemek" anlamında masdar ve

¹⁶⁶ "İmrân'ın karısı, 'Rabbim! Ben karnımda olanı sadece sana hizmet etmek üzere adadım, benden kabul buyur; doğrusu her şeyi işiten ve bilen ancak sensin' demişti" (Âl-i İmrân, 3/35). "İnsanlardan birini göreceğ olursan de ki: Ben rahmâna oruç adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım" (Meryem, 19/26).

¹⁶⁷ "Sonra kirlerini giderip temizlensinler. Adaklarını yerine getirsinler. Kâbe'yi tavaf etsinler." el-Hac 22/29; "O kullar adaklarını yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar." el-İnsân 76/7.

¹⁶⁸ Ahmet Özel, "Adak", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1998, c. 1, ss. 337-341.

¹⁶⁹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 75b.

¹⁷⁰ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 76a.

¹⁷¹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 76a.

¹⁷² Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1978, s. 1078

“üfürük, nazarlık, muska” anlamında isim olarak kullanılır. Kur’an’da kötü yaratıkların şerrinden, özellikle şeytanın vesveseleriyle insana yaklaşmasından Allah’a sığınılması öğütlenmektedir.¹⁷³ Kur’an ve sünnette Allah’a sığınma, okuma ve dua etme yoluyla ruh ve beden sağlığının korunmasına yönelik bu tür tavsiye ve işaretler psikolojik destek niteliği taşımaktadır.¹⁷⁴

Konuyla ilgili rivayetleri değerlendiren Elmalılı Muhammed Hamdi, şifa bulmak veya kötülüklerden korunmak amacıyla yapılan rukyelerin câiz, bunun dışında kalanların haram olduğu kanaatine varmıştır.¹⁷⁵ Fakihler rukye karşılığında ücret alınıp alınamayacağını da tartışmış, ücret alınabileceğini veya alınmaması gerektiğini söyleyenler olmuştur. Kur’an ve sünnette inananların birbirlerine dua etmeleri emredilmekte ve kötülüklerden Allah’a sığınmaları öğütlenmektedir. Dua makamındaki rukyeler bu kapsamda değerlendirilebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu 1979’daki kararıyla; Cenâb-ı Hak’tan şifa umarak hastalara Kur’ân-ı Kerîm ve şifa ile ilgili dualar okumanın câiz, halkı kandırmak ve gaipten haber vermek amacıyla üfürükçülük yapmanın ise dinen yasak olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁶

Süleyman Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*’da bazı zatların illet ve hastalıklara tutulan hastalara uygun olan âyât-ı Kur’aniyye ve sâir duaları okuyup, hastaların üzerine üflendiğini belirtmiştir. Bazı zatların “mu’avvizeteyn” okuyup, bazılarının yalnız “Fâtîha-ı şerîfe” veya “elem neşrahleke” okuduğunu, şeyhin bu hususta istediğini ihtiyâr edebileceğini ifade etmiştir. Duada te’sirin nefeste olduğunu, o anda ne biliyorsa veya ne görmüş ise okuyup hastaya üflendiğini söylemiştir. Şifayı verenin Hakk olduğunu ve şifanın Hakk’a havale edildiğini beyan etmiştir. Lâkin şeyh mahsus bir dua ile me’mur edilmiş ise o duayı okuyacağını ve Kur’an ve duadan hangisi okunursa okunsun hastanın itikâdının önemli olduğunu belirtmiştir. Hastanın itikâdı yoksa hastaya bir fayda sağlanamayacağını, ama hastanın itikâdı kemâlde ise her ne okunursa okunsun az veya çok tesir edeceğini söylemiştir.¹⁷⁷

Köstendilli bir rû’yasını şöyle anlatmaktadır: “Bir gece şeyhi rû’yâmda gördüm: Sana hummâ ile tâ’undan okumağa izin verdim, dedi. Eski dostlarımdan biri mecliste idi ve dedi ki: Hilâfet bütün şeyhlik işlerinde değil midir? Neden böyle bir

¹⁷³ en-Nahl 16/98; el-Mü’minûn 23/97-98; Fussilet 41/36; el-Felâk 113/1-5; en-Nâs 114/1-6.

¹⁷⁴ İlyas Çelebi, “Rukye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2008, c. 35, ss. 219-222.

¹⁷⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, İstanbul, Eser Neşriyat, 1979, c. 8, s. 6388.

¹⁷⁶ Çelebi, “Rukye”, s. 222.

¹⁷⁷ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 76b.

izne hâcet buyuruldu? Ben de, “Bana umûmen izin verildiğini fakat bu iki hastalığa (hummâ ve tâun) hususen izin verildiği cevabını verdim.” Şeyhî kendisine hususen izin verilmesini açıklarken; o vakitler hummâ ve tâun çok fazla olduğu ve hastaların kendisine çok fazla rağbet ettiklerini, bu nedenle hastalığın kendisine bulaşması hususunda endişe duyduğunu belirtmiştir. Endişenin giderilmesi için şeyhi tarafından rû’yasında böyle söylendiğini anlatmıştır.¹⁷⁸

Süleyman Şeyhî hastaya okunduğunda veya hastaya taşıyacağı birşey verildiğinde; mukabilinin on iki para, on iki akçe, on iki kuruş, on iki altına varıncaya kadar belirlenebileceğini ifade etmiş ve zengin ile fakiri eşit tutmanın uygun olmadığını söylemiştir. Belli bir meblağın talep edilmesi gerektiğini, verilirse hoş olacağı, verilmez ise de rencide olmaya gerek olmadığını belirtmiştir. Süleyman Şeyhî hastanın sıkıntısını almanın, marazını def’etmenin başarısını; şeyhin himmeti, derûni teveccühü, şeyhin kuvvet ve kemâli ile olduğunu söylemiştir. Bazen şeyhin hastanın yükünü kendisine alıp kendisinin hasta olabileceğini belirtmiştir.¹⁷⁹

Şeyhî, sultan-ı evliyadan bazılarının teveccühüyle kişinin marazından ve ölümden kurtulduğunu belirtmiştir. Hastanın sıhhatinin o zât’ın himmetine bağlanmış olduğunu söylemiştir. “Sadaka belâları kaldırır ve ömrü uzatır”¹⁸⁰ Hadis-i şerifi ecelin muallak olduğunu, yaşam ve ölümün o sebebin vukuuna bağlı olduğunu beyan etmiştir. Köstendilli daha önce bahsedildiği üzere duaları okuyup, marîze üflediğini, sonrasında ise duaların te’sirini müessir-i hakîkîye ve hastanın sıhhatini Şâfi olan Allah’a havâle ettiğini ifade etmiştir. Mülkünde ve mahlûkunda istediği gibi tasarruf edenin Cenâb-ı Hây ve Şâfi olduğunu, hâlisane bir doğruluk ile hastanın sıhhatine yalnız derin teveccühün yeterli olduğunu, hükmün yalnızca Allah’a ait olduğunu izah etmiştir.¹⁸¹

2.2.11. Beyân-ı Semere-i Tarikat ve Menâfi-i Zikir¹⁸²

Sûfinin hiçbir zaman azalmayan tek arzusu Allah’a kavuşmaktır. Bu vuslat ancak O’na duyulan aşk aracılığı ile gerçekleşir. Sevgiliye duyulan aşk, onu andıkça ve zikrettikçe artar. Zikir olmazsa Allah ile kul arasında bu sevgi bağı oluşamaz. Allah’ın kullarına sürekli açık olan kapısı zikirdir. Bir dua ve yalvarış olan zikir,

¹⁷⁸ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 76b.

¹⁷⁹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 77a.

¹⁸⁰ “Sadaka belâyı def eder ve ömrü uzatır.” Nureddin el Heysemi, *Mecmau’z-Zevaid*, III/63; Munavi, *Feyzu’l-Kadir*, c. 4, s. 237, Hadis no: 5140.

¹⁸¹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 77a.

¹⁸² Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 77b.

kalpteki duyguların lisân ile ifadesi olarak düşünülebilir. Allah sürekli anılırsa insanın hataya düşmesi de engellenmiş olur. Tasavvuf ehli zikrin sadece isim ve sıfatlarıyla Allah'ı anmak olmadığını, Allah için yapılan herşeyin O'nu anmak olduğunu kabul etmişlerdir.

Allah'ı lisânla zikretmenin neticesinde kişinin Allah'a yakınlığı artar. Zikir insanda meydana gelen olumsuz duyguları temizler. Çünkü zikir sayesinde kişi Allah'ın varlığını hep hissettiğinden olumsuz duyguların kişinin âleminde yer bulması mümkün olmaz. Zâkir, zikrin mezkûra vuslata yönelten, kendi varlığından ve enâniyetinden vazgeçerek kendisini Allah'a teslim ettiren bir amel olduğunun idrakine varır. Bir an bile gaflete düşmeden, mâsivayla meşgul olmadan tam bir huzur-u kalp ile Hak'la Hâkk olmanın lezzetine varır.

Zâkir diliyle Allah'ın ismini tekrarlar, sonrasında da hem dil hem de kalbiyle birlikte zikre devam eder. Sonrasında diliyle zikretmeyi bırakır, sadece kalbiyle zikre devam eder. Nihayetinde zikrullah bütün benliğini, varlığını kuşatır ve zâkir O'nun varlığında fâni olur. Bu bahsedilen gerçek zikir, fenâfillahın ta kendisidir. Zünnûn Mısırî şöyle der: 'Hakkıyla Allah'ı zikreden kimse zikir esnasında her şeyi unuttur. Her şeyi unutmasına karşılık sadece Allah'ı hafızasında tutar.'¹⁸³

Bediüzzaman Said Nursî ise zikir ile enâniyetin mahvolması hakkında şöyle bir açıklama yapmaktadır: "Tohum olacak bir habbenin kalbi, yani içi delindiği zaman elbette sümbüllenip neşv ü nemâ bulamaz: ölür gider. Kezalik ene ile tâbir edilen enâniyetin kalbi, Allah Allah zikrinin şua ve harareti ile yanıp delinirse, büyüyüp gafletle fir'avunlaşamaz. Ve Hâlık-ı semâvat arza isyan edemez. O zikr-i İlâhi sayesinde ene mahvolur. İşte Nakşibendîler, zikir hususunda ittihaz ettikleri zikr-i hafî sayesinde kalbin fethi ile ene ve enâniyet mikrobunu öldürmeye ve şeytanın emirberi olan nefis-i emmârenin başını kırmağa muvaffak olmuşlardır."¹⁸⁴

Sûfîler zikri çok önemserler ve "Ey Muhammed, kitaptan sana vahyolunanı oku, namaz kıl. Çünkü namaz hayâsızlıktan ve fenalıktan engeller. Allah'ı zikretmek ise en büyüktür"¹⁸⁵ ayetini bu yaklaşımlarına delil olarak getirirler. Seyr ü sülûkunu tamamlayan kişinin, artık en faziletli virdi ve en kâmil ameli namazdır. İbnü'l-Arabî namazdaki münâcâtın, aynı zamanda zikir oluşuna da dikkat çekerek, zikreden,

¹⁸³ Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risalesi**, s. 102.

¹⁸⁴ Bediüzzaman Said Nursî, **Mesnevî-i Nuriye**, Envâr Neşriyat, İstanbul, 1988, s. 103

¹⁸⁵ Ankebut, 29/45.

hadiste bildirildiği gibi, Hakk'ın meclisinde bulunduğuna göre, namaz kılan da Hak ile karşı karşıyadır.¹⁸⁶

Süleyman Şeyhî, zikir ve tarîkatın semereleri hakkında çokça bilgi ortaya konmuş olsa da bazı eksikliklerin olduğunu bu yüzden bir nebze açıklanması ve işâret edilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir. Tarîkat-ı 'aliyyenin hepsinin bir yol olduğunu ve o yolda gidenlerin tâlib-i Hak olduğunu belirtmiş, bütün tarîkatların dört temeli olduğunu söylemiştir; bunlardan birincisi edeb, ikincisi şeyhe teslim, üçüncüsü şeri'ate uymak, dördüncüsü ciddi bir şekilde gayret etmek olduğunu belirtmiştir. Bu dördünün vuslat sarayının temeli olduğunu, kapısının muhabbet, merdivenin ise sâlikin isti'dâdı olduğunu, bu dört emre riâyet edilmez ise veya birinin eksik olması durumunda binanın temelsiz olacağını izah etmiştir. Muhabbet hakkında ise şunları söylemiştir: Bu dört emre riâyet edilir fakat sâlikte muhabbet olmaz ise kapısız eve girelemeyeceğini, muhabbeti olmayan sâliğe “zâhid-i haşin” ve “sâlik-i bârid” ta'bir olunduğunu belirtmiştir. Bu dört esasın özü ve neticesinin muhabbet olduğunu, zikrin aslî olan özelliğinin muhabbeti ortaya çıkarmak olduğunu açıklamıştır.¹⁸⁷

Süleyman Şeyhî tarîkatın muhabbet-i Zâtiyyeye giden bir yol olduğunu, muhabbet-i Zâtiyye'nin gerçekleşmemesi durumunda ise bu yolun şeriat gibi, en üstün ve doğru bir yol olamayacağını söylemiştir. Bu yolun bir özelliğinin Hz. Muhammed'in (s.a.v) zâhiri şeriatı olduğunu ki bunun istikâmet ve ubudiyetten kinâye olduğunu, diğer özelliğinin ise batın ve manevi olduğunu ifade etmiş ve bunun da muhabbetten ibaret olduğunu açıklamıştır.¹⁸⁸

Köstendilli muhabbet yolunun Mahbub'a giden bir yol olduğunu, bu yolu bir tohumun bakımını misal vererek şöyle açıklamıştır: Tohumun en güzel bir şekilde fidan vermesi ancak ara ara su vererek ve yabanî otlarını yolarak mümkündür. Şeyhî “gönüldeki yabanî otun” efkâr-ı fâside ve dağınık hayâlatlar olduğunu, fidanı sulayacak suyun da gözyaşı olduğunu belirtmiştir. Şeyhî sürekli zikir etmenin yabanî otları yolmak misali olduğunu, bunun neticesinde gönülde bir harâret peydâ olacağını, bunun da Hakk'a yönelmeye bir meyl hâsıl edeceğini ifade eder. Bu meyl ile muhabbete, muhabbet ile cezbe, cezbenin âkibetinde ise âşka varılacağını, bundan da dertlerin hâsıl olacağını söylemiştir. Bütün bunların neticesinde gönlün

¹⁸⁶ Veysel Akkaya, “Sûfîlerin ‘...Gözümün Nûru Namazda Kılındı’ Hadisindeki ‘Kurretu Ayn’a Bakışı”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, c. 13, sa. 26, s. 78.

¹⁸⁷ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 77b.

¹⁸⁸ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 77b.

muradına kavuşacağını, çünkü dert denilen şeyin aslında derman olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁹

Süleyman Şeyhî aşk denilen şeyin vuslat-ı Rahmân olduğunu, bu vuslat-ı Rahmân'a ulaşanların kimisinin belâlara düşeceğini, kimisinin sahralarda تنها yerlerde giryân bir şekilde kalacağını, kimisinin deli olacağını, kimisinin Cemâl-i Hakîkî'nin müşahedesi derdine düşeceğini, kimisinin şathîyyat davasına kapılacağını söylemektedir. Kimilerinin ise istikâmet üzere gideceğini, peygamber vârisi olup "saltanat-ı selâtînden" birine tâbi olup bulunduğu mertebelerin hakkını eda edeceğini söylemiştir.¹⁹⁰

Süleyman Şeyhî târik-ı usûlde iki usûle itibar edildiğini, bunların "riyâzet ve nûr-i marifet" olduğunu belirtmiştir. Şeyhî daha önce gelen (mütekaddimîn) tarîkat mensuplarının; enâniyet engellerini perhiz ve riyazetler ile ahirete olan gayretsizliklerini ise takvâya riâyet ve mücadele ile geçtiklerini açıklamıştır. Orta devirlerde (mütevassitîn) gelen tarîkat mensuplarının ise; bir yönü riyâzet her yönü nûr-i ma'rifet ile makâm-ı berzâhta tarefeynin makâmâtına riâyet ederek kitaplar ve risâleler te'lif ve tasnif ettiklerini ifade etmiştir. Bu eserlerde bazı tevhîd hazinelerini ve ma'rifetin tılsımlarını açtıklarını söylemiştir. Son zamanlarda gelenlerin (müte'ahhirîn) ise doğruluğa âşık olduklarını, ilim ve irfanı neşredip yaydıklarını beyan etmiştir. Müte'ahhirîn'in ilim ve irfanı ehli olan kemâl sahiplerinden elde ederek, hayvaniyyet sıfatlarından kurtulup, imân nuru ile nefislerini ve Allah'ı bilmekle şereflendiklerini ifade etmiştir.¹⁹¹

Köstendilli şeyhlerin şarkî ve garbî olmak üzere iki türlü olduğundan bahseder. Evvelkilerin şarkî, onların yolunun kemâl-i takvâ ve riyâzet olduğunu; sonradan gelenlerin mu'tedil bir şekilde, mücâhede, perhiz, riyâzet ile nûr-i ma'rifeti ve 'irfanı elde etmeye çalıştıklarını, maksadlarının nefsin ve Rabbini bilmek olduğunu belirtmiştir.¹⁹² Şahısların isti'dadlarının farklı farklı olmasından dolayı; bazısının zeki, bazısının nefsi galiz, hevası gâlip, ahlâkının kötü olmasından bahserek; bu gibilerin oruç, perhiz, takvâ, şiddetli riyâzet ile devamlı çalışmaya muhtaç olduklarını anlatmıştır. Bazı kişilerin ise nefsi azgın olmayıp, mülâyim

¹⁸⁹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr.78a.

¹⁹⁰ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 78a.

¹⁹¹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 79a.

¹⁹² Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr.79a.

olduğunu, sahip olduğu ahlâklarından dolayı bu gibilere şiddetli riyâzetin gerekmediğini ifade etmiştir.¹⁹³

Köstendilli hilâfetin istihkâken ve iktizâen olmak üzere iki vechi olduğundan bahseder. İstihkâken olan hilafette; halifenin malum olduğunu, iktizâende ise hilâfete kimin müstehak olduğunun bilinmediğini söyler. Fakat irşâdın devam etmesi ve dervişlerin perişan olmaması için pîrin mevcutta bulunan sâlih birine halifeliği vasiyet edeceğini beyan eder. Başka bir memlekete halife gerekiyorsa, kâbiliyyet ve isti'dâdı olan bir kimseye hilâfet verildiğini açıklar. Makam-ı irşâdda olanların hepsinin kâmil olması gerektiğini, doğruluk, ihlâs ve istikâmetin şart olduğunu beyan edip, bu vasıfların yokluğunu ise “müzevver ve kalâş” olarak ta’bir eder.¹⁹⁴

2.2.12. Beyân-ı Ta’bir-i Menâmât¹⁹⁵

Rü’yâ kelimesi sözlükte “görmek” anlamındaki rü’yet kökünden türeyen, uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin (düş) bütününü ifade eder. Sözlük anlamı aynı olan hulm (çoğulu ahlâm) ise daha çok kötü, çirkin ve korkunç düşler için kullanılır. Hz. Peygamber (s.a.v.), “Rü’ya Allah’tan, hulm ise şeytandandır” demiştir.¹⁹⁶ “Edğâsü ahlâm” hakikati olmayan, yalancı rüyâlardır. Buradaki “edğâsü”deki “dığs”, “yaşı kurusu birbirine karışmış çeşitli bitkilerden meydana gelen ot demetleri” demektir ve karışık rüyâlar buna benzetilmiştir. Ahlâm da, hulm’ün çoğuludur yalan ve hakikati olmayan, te’vîli bulunmayan, karmaşık” demektir.¹⁹⁷

Kuşeyrî’ye göre rü’ya bir nevi keramettir; mahiyet olarak kalple ilintilidir, kalbe gelen hâtır (mânevî hitap) ve muhayyile ile tasavvur edilen bir haldir; uykuda bütün his ve şuur hallerinin tamamen yok olmadığı bir sırada görülür.¹⁹⁸ Tasavvufî hayatta rü’ya; mârifet, hikmet, vaaz, irşad, uyarı vb. hususların kaynağıdır. Pek çok dinî ve ahlâkî hakikate rü’yada vâkif olunmuştur. Birçok sûfî, zâhid ve velî gördüğü rü’yaya göre hayatına ve davranışlarına yön vermiştir. Tarîkatlarda rü’yalar seyr ü sülûkün bir parçası olarak görülmüştür. Mürşidin öncelikli görevlerinden biri, mürîdinin

¹⁹³ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 79a.

¹⁹⁴ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr.79b.

¹⁹⁵ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr.79b.

¹⁹⁶ Buhârî, Muhammed b. İsmail, **Sahîhi Buhârî**, Çağrı Yay., İstanbul, 1413/1992, Ta’bir 26; İlyas Çelebi, “Rüya”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2008, c. 35, s. 306.

¹⁹⁷ Şaban Karasakal, “Kur’an’da Rüya ve Hulm Yakınanlamlılarının Farkları”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2010, ss. 163-198.

¹⁹⁸ Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risalesi**, s. 467.

gördüğü rü'yayı ta'bir etmektir. Rüyalar sâlikin eğitiminde mürşide yardımcı olmakta, ayrıca sâlik tarafından kat'edilen mânevî mertebeyi göstermektedir.¹⁹⁹

Süleyman Şeyhî Efendi rü'yanın önemi hakkında şu bilgileri vermiştir. Her sâdık talibe, her sâlik mûrîde çok ehemmiyetli ve çok lüzumlu olduğuna dikkat çekmiştir. Ta'bir ilmine âşina olup sülûk esnâsında zâhir olan vâkıâta vâkıf olunmasını, her hâlde basîret üzere hareket edilmesini tavsiye etmiştir. Kendini nefis ve şeytânın hîlelerinden koruyup, dâima kendi hâlinin müfettişi olup, zuhûr eden vâkıâtın çözümünde rüyanın önemini beyan etmiştir. Bu yolla sülûkunda zorluklardan emîn olup, gün be-gün irfân tahsîl edip, ahlâkını değiştirip, pîrin himmeti ile melekût mülküne emîr olup, şefâat-ı Mustafa ile Hüdâ'nın yardımına vâsıl olunacağını ve dâimî safânın bulunacağını belirtmiştir.²⁰⁰

Şeyhî, rü'yâ ta'birinin sınırsız olduğunu, keşf ve kerâmete bağlı nihayetsiz bir ilim olduğundan bahsetmektedir. Rü'yâ ta'birinin “âfâki” ve “enfûsî” olmak üzere iki türlü olduğunu, âfâki olanın âvâmın rü'yâsı olduğunu, enfûsî olanın ise sâlikin halini ve makamını gösterdiğini açıklamıştır. Bunun da iki çeşit olduğundan bahsetmektedir. Biri “vâkıa” diğeri ise “ta'bire muhtaç rü'yâ”dır. Vâkıada, görülen aynıyla zuhur eder, ta'bire muhtaç değildir. Diğer rü'yâlar ise ta'bire muhtaç yani görülen nesnelerin aynıyla hükmedilmez. Süleyman Şeyhî görülen nesnelerin sıfatına “ubûr” lazım olduğunu, yani görülen rü'yâyı ta'bir edenin ilmiyle birşey yakıştırdığını, bunu yaparken rü'yâ görenin şimdiki durumuyla ilgili mâzîye veya mustakbele muvafık olarak yorum yapıldığını anlatır. Görülen bir rü'yânın; tarikat yolunun başında, belli bir yol katetmiş, nihâyete ermiş bir salike göre ta'bîr edilmesi gerekir.

Şeyhî rü'yânın üç çeşit olduğunu söylemektedir: Biri “müjdeleyen rü'yâlar” (rü'yâ-yı tebşir), “sakındıran rü'yâlar” (rü'yâ-yı tahzîr), bir diğeri ise “karışık rü'yâlar”dır (edğâsü ahlâm). Müjdeleyen rü'yâların; kişinin yaptığı hayr ve hasenâtın neticesinde görüldüğünü ve bu güzel işleri tekrar yapması için teşvik olduğunu belirtir. Sakındıran rü'yâların ise, bir tekâsül veya kabahat vâ'ki olursa ondan sakındırmak için, tövbe ve istiğfâr gerektiğine işaret eden rü'yâlar olduğunu söyler. Rüyaların birbirinden ayırt edilmesinin keşf ve kerâmete bakacağını beyan etmekle birlikte, rü'yâ ta'birinin de bir usûlü olduğunu söyler. Rü'yâ gören kişinin kabiliyetine göre ta'bir edildiğini belirtir. Köstendilli'ye göre kendi zamanındaki rü'yâların

¹⁹⁹ Süleyman Uludağ, “Rüya”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2008, c. 35, s. 309.

²⁰⁰ Şeyhî, **Lemeât-ı Nakşbendiyye**, vr.135b' den aktaran Bedir, s. 92.

ekserisinin karışık rü'yâlar (edğâs-ı ahlâm) olma ihtimalinin gâlip olduğundan bahisle şöyle der: “Ta'birde şeyh kalbine ne tulû ederse hemen onu söyler, dervişi teselli eder”.²⁰¹

Köstendilli *Etvâr-ı Hâcegân*'da rü'yâ meselesinin daha iyi anlaşılması ve mana verilmesi için imâ ve işâret olmak üzere rü'yâ ile ilgili ta'birleri vermiştir. Bunlar aşağıda gruplandırılmış ve sadeleştirilerek aktarılmıştır.

2.2.12.1. Bazı Manzaraları ve Halleri Görmek

Sâlik rü'yâsında bağ, bağçe, bostân görse; saffet-i zikir ve 'ibâdete nişandır. Eğer onları meyvalı görse; 'ibâdet ve mücâhede, ezkârı gönle te'sîr, kabûle 'alâmettir. Dereler, çimenzârlar, ferah mahaller, güzel saraylar, 'âli binâlar, büyük şehir, ma'mûr çarşılar, leziz ta'âmlar, a'lâ içecekler, pâk elbiseler, hoş giysiler, güzel şallar, süslü atlar, havuzlar, çeşmeler bunun emsâli ferah veren şeylerin hepsi güzel ameller ve safî zikirler nişanıdır.²⁰² Eğerki bunların her birisinin birer münâsebet ile farkları vardır. Ama genel olarak müjdeleyen rü'yâlardır. Yemişsiz ağaçlar; faydasız âlimler, şeyhlerdir. Saf havâ; gönül saffetidir, güneş; ruh, ay; 'akl, yıldızlar; havâssa nişandır.²⁰³

Sâf sular ve dereler; feyz-i ilahidir. Bulanık, derin ve korku veren sular; gönül sıkıntısını ve Allah'ın sırlarına ait manevi bilgiye ('ilm-i ledün) engel olan hallere işaretler.²⁰⁴ Deniz; vücûddur. Dağ ve tepeler; varlıktır. Şiddetine göre yağmur; rahmet-i ilahidir. Kar; o da rahmettir. Gök gürlemesi; nefis-i gadab sıfatıdır. Şimşek; nefis âteşidir.²⁰⁵ Âteşlerin; büyüklüğüne göre iki yönü vardır, rü'ya görenin hâline göre ya nefis ve gazab âteşidir; nâr-ı nemrût gibi, ya da muhabbetin inlemesi nâr-ı Musa gibi. Kuyu; su ile dolu ise; gönül Hakk'ın feyzi ile dolu olması, boş ise; İlâhi feyzden mahrum olmasıdır. Câmî'; gönül. Kilise; nefsin hânesi anlamına gelir.²⁰⁶

2.2.12.2. Bazı Cevherler Görmek

Gümüş-altın; itminana ulaşmış nefse (nefs-i mutmainne), bu madenlerin saflığı daha fazla bozulmuş görülürse; kötülüğü hatırlayarak pişman olmuş nefse (nefs-i levvâme), saflığı daha az bozulmuş ise ilham edilen nefse (nefs-i mülhime) işaretler. Çeşitli madenler görmek; kıymet ve ağırlığına göre sağlam hakikatlara

²⁰¹ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 82a.

²⁰² Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 80a.

²⁰³ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 80b.

²⁰⁴ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 80b.

²⁰⁵ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 80b; Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 81a.

²⁰⁶ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, vr. 81a.

işarettir. Taş, toprak, odun; nefsin bulanmasına, ağırlaşmasına (kesâfet-i nefis) tabir edilir.²⁰⁷

2.2.12.3. Gıda Çeşitlerini Görmek

Lezzetli bütün yemek, meyve ve içecekler; hayırlı amellere, zikrin meyvedâr olmasına (semere-i zikr) işarettir. İğrenç, lezzetsiz ve korkunç fenâ şeyler; fena ve noksandan neş'et etmektir. Kaymak, yağ, peynirler, yoğurt; 'ilm-i ledüdü, lâkin aralarında fark vardır. Süt, şarâb, taze dilberler, 'aşk, sâz, tağanni. Delilik (mecânin); cezbe 'alâmetidir. Bunların vasfında ve tavırlarında farklar vardır. Şarâb; 'aşkıdır, sâ'ir keyif veren şeylerden afyona varınca kadar; te'sirine göre cezbedir.²⁰⁸

Bal (asel); muhabbete nişandır. Erik, zerdâli, şeftali, kiraz, vişne ve emsâli; yani yenilen kısmı (leb) dışında, kabuğu-çekirdeği (kışrı) içinde olan meyveler; riya ile yapılan işlerdir. Ceviz, bâdem, fındık, fıstık ve emsâli; ihlâs ile yapılan ameldir. Lebi içinde kışrı dışardadır. Üzüm, armut, elma ve emsâli; Bunlar kışrıyla lebi bir arada olan yiyeceklerdir (mümteziç). Bu yiyecekler karışık amele ('amel-i mümteziç) işaret eder.²⁰⁹

2.2.12.4. Hayvan Çeşitlerini Görmek

Köpek; hased, kurt; ziyankârlık, ayı; kendini beğenmek, tilki; hile, tavşan; gaflettir. Sığır, koyun; Yemek-içmeye, cismin heva ve arzularına düşkünlük demektir(şehvet-i batniye). Eşek; cinsel arzu, isteklerine düşkünlük (şehvet-i fericiye). Serçe, koç, horoz; şehvet-i fericiyedir. Lâkin eşekten farklıdır. Rü'ya görene göre değişir. Deve; kin, karınca, yarasa; hırs, kedi; yüksek nimetleri hafife almaya (küfrân-ı ni'me 'alâ) yorulur. At, beygir; sülûkda menzil almaya işarettir.²¹⁰

Yılan; 'adâvettir. Çıyan, 'akreb ve bütün zararlı hayvanlar derecesine göre; kötü ahlâktır (ahlâk-ı rezâ'il). Sıçan; gönülde zarara düşmektir. Tavus; kendini beğenmektir. Güvercin; nesil yetiştirmektir. Karga; saçma sapan konuşmaktır. (sâhib-i hezeyan). Laklak; mürşid sıfatıdır. Şahin, doğan, balaban, atmaca cümlesi; avlanan (şikâr) sıfatıdır, avcı tazısı ve av aletleri de öyledir.²¹¹

Pire, bit ve çeşitleri; kötü fikirlerin yerleşmesi (mekes-i efkâr-ı fâside). Kaz; sırdır, yürüyen kaz ise sırrı ifşâ etmektir. Bülbül ve sadâsı; 'aşk sıfatıdır. Pervâne;

²⁰⁷ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 81a.

²⁰⁸ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 80b.

²⁰⁹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 81b.

²¹⁰ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 80b.

²¹¹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 81a.

fenâ-i vücûd, balık; hal, makam uygunluğuna sahip (ma'ânî), domuz; harâma hırslı, eşek arısı (zenbûr); sâdık derviş, yaban arıları (balsız envâ' arılar); tarîkatta kovuşturan, yalancı, ağzı kötü dervişliğe işarettir. Maymun; ikiyüzlüğe nişandır. Eşeğe binip giderse; nefesine uyan kişiye işarettir. Rû'yâda tilki görmek hilebazlık sıfatıdır. Tilki ile arkadaşlık ederse bir hile sıfatı kendisinde zuhur etmiş ise bilir ki kendisine tenbîhdır. Eğer zuhûr etmemiş ise, zuhûrundan sakınır.²¹²

2.2.12.5. Bazı Beşerî Haller Görmek

Arab; inatçılığa, zımmî-kâfir; gizli şirke (şirk-i hafî), harbî-kâfir; aşikâr şirk (şirk-i celfî) nişandır. Yahudi; çok şerlilik, inat etmek; hakkı gizlemektir. Ölülerini diri görmek; hayât-ı kulûb, dirileri ölü görmek; gönül öldürmek, küçük kimseyi görmek; büyüklüğe, çirkini birini görmek; güzele, yaşlıyı görmek; gençliğe ve terakkiye nişandır. Cin görmek; acelecilik, şeytan; sıfat-ı dalâlettir.²¹³

Kendisini ölmüş görse; gönlü ölmüş demektir. Kişiye göre farklı ta'bir edilebilir. Eğer kendisinde kemâl-i isti'dâd müşâhade olursa gönlün ölmesine ta'bir etmek ihtiyâridir. Eğer kâbiliyet fehm olmazsa gönlün ölmesi demektir. Kör, sağır ve dilsiz; Hakk'ı görmeme ve Hak kelâmı işitmeme ve Hakk'a sükût etmeye nişandır. Hasta; gönül z'afına, zikir; büyüklüğe.²¹⁴ Meşâyih; sûret-i irşâd, derviş; sıfat-ı sülûkdur. 'Ulemâ-yı zâhir-i suhteden şeyhü'l-islâma değin; temyiz-i zâhirîdir. Vezir; 'akıldır. Padişâh; gönüldür.²¹⁵

2.2.13. Beyân-ı Silsile-i Hâcegân²¹⁶

Tasavvufi yolların hepsinde günümüzdeki mürşidden Rasulullah'a (s.a.v.) kadar ulaşan bir manevi zincir söz konusudur. Bu zincirin tarihen sağlıklı oluşu, tasavvufi feyz ve bereketin intikalinde çok önemlidir. Bir tasavvuf yolunun sağlamlığının en büyük delili, onun sahih bir silsileye sahip olmasına bağlıdır. Tarîkatlarda zincir anlamındaki silsile, kopukluk olmaksızın Peygamber'den itibaren silsile olarak gelen şeyhler demektir. Silsileyi oluşturan isimlerin yazılı olduğu belgeye silsilenâme veya tomâr denilmiştir.²¹⁷

²¹² Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 81a; Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 81b.

²¹³ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr.81a.

²¹⁴ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr.81b.

²¹⁵ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr.80b.

²¹⁶ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr.83a.

²¹⁷ Atalan, s. 142; Necdet Tosun, "Silsile", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2009, c. 37, s. 207.

H. Ali'den gelen silsilenin Aleviyye, Ebû Bekir'den gelenin ise Sıddîkiyye (Bekriyye) diye adlandırıldığı ifade edilir. Tarîkat silsilelerine bakıldığında Hâcegân tarîkatı ve Nakşibendiyye hariç diğerlerinin H. Ali'den geldiği görülmektedir. Silsileler önceleri muhtemelen şifahî yolla aktarılmış, daha sonra köklü tarikatların kurulmaya başlandığı h. VI. (XII.) yüzyıldan itibaren yazıya geçirilmiş, aynı yüzyılda Hâcegân tarîkatının biri H. Ali'ye, diğeri H. Ebû Bekir'e ulaşan iki silsilesi bulunmaktadır. H. Ali'ye ulaşan silsileye (Alevî) Ehl-i beyt imamlarını ihtiva ettiği için bir hürmet ifadesi olarak "silsiletü'z-zeheb" (altın silsile) denmiş, daha sonraları genelde H. Ebû Bekir'e ulaşan (Bekrî, Sıddîkî) silsile esas kabul edilmiştir.²¹⁸

Bütün tarîkatlarda "silsile" vardır. Ancak, silsilede birbirleriyle görüşmesi tarih olarak mümkün olmayanlar da bulunabilmektedir. Bunların feyizleri "üveysî" yolladır. Üveysîlik cismanî olarak görüşmeleri mümkün olmayan kişilerin rû'ya yoluyla manen görüşmeleridir. Tasavvufta zikir telkininin sırrı, Peygambere varıncaya kadar bütün kalplerin irtibatını sağlamaktır. Mürit, kendi silsilesini teşkil eden zatların ruhaniyetlerinden şeyhi vasıtasıyla istifade eder.²¹⁹

Hafî zikir başta olmak üzere Nakşî tarîkatının esas kâidelerini ortaya koyan ve "Ser-silsile-i Hâcegân" (Hâceler silsilesinin başı) lâkabıyla anılan Hâce Abdülhâlik Gucdüvânî Hazretleri, hâcegân tarîkatını tesis eden pîr olarak kabûl edilir. Nitekim o zamana kadar Bâyezîd-i Bistâmî Hazretlerine nisbet edilerek "Bistâmiyye" veya "Tayfûriyye" adıyla anılan Nakşibendiyye, Gucdüvânî Hazretlerinden Muhammed Bahâüddîn Hazretlerine kadar, "Tarîk-ı Hâcegân" adıyla anılmıştır.²²⁰

Köstendilli eserinin "Beyân-ı silsile-i Hâcegân" bölümünde silsilesine yer vermiş ve bu silsileye silsile-i zeheb adı da verildiğinden bahsetmiştir. Tarîkat silsilesini şu şekilde beyan etmiştir: Hazret-i Muhammed (aleyhi's-salavatü ve's-sellem), Ebûbekir Sıddîk, Selmân-ı Farisî, Kasım b. Muhammed b. Ebûbekir Sıddîk, Cafer Sâdık, Ebû Yezîd-i Bestâmî, Hasan el-Harakânî, Ebû Ali Fârmedî, Ebû Yusuf el-Hemedânî, Abdülhâlik Gucdüvânî, Hâce Ârif Rîvegerî, Hâce Mahmûd İncîr-i Fağnevî, Hâce Ali er- Râmîtenî, Hâce Muhammed Bâbâ Semmasi, Hâce Emirü'l-Külalü'l-Buhârî, Hâce Muhammed b. Muhammed Bahâeddin (en-Nakşibendî), Hâce Alâeddin Attâr, Hâce Yakub Çarhî, Hâce Abdullah Taşkendî, Hâce Kadı Zâhid Muhammed, Hâce Derviş Muhammed, Hâce Mahdûm-ı a'zam Ahmed el-Kasâni, Hâce Muhammed Baki ed-Dehîdi, Hâce Ahmed el-Hâşimî, Hâce Muhammed

²¹⁸ Tosun, "Silsile", s. 208.

²¹⁹ Atalan, s. 142.

²²⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, **Altın Silsile**, Erkam Yay., İstanbul, 1994, s. 80.

Bedreddin Firakî, Şeyh-i Seyyâhûn Hâce Evliya Muhammed, Şeyhü's-şuyûh Hâce Mustafa el-Köstendilî, Şeyhî Süleyman el-Köstendilî (radiyallahü anhüm ecma'in).²²¹

Silsilenin zikrinden sonra Süleyman Şeyhî dua ederek bu risâlenin yazılış gayesini açıklamaktadır: Hâlis bir kişinin evliyaı azimeye sevgisi nedeniyle, o ve onun gibi zatlara tenbih olması için bu muhtasar eseri yazdığını beyan etmektedir. Bahsi geçen muhlis kişi vesilesi ile yazılan bu eser sayesinde; nice gönüllerin hayat bulmasını, insanı aşağılara çeken kayıtlardan (kayd-ı hestî) kendilerini kurtarmalarını ve hakîki imân nurlarını elde etmelerini ümid ettiğini belirtmiştir.

Ulûm-u mütedâvileden murâd edilenin fıkıh ilmi olduğunu, ilm-i fıkıhın neticesinin hadis ve tefsir ilmi olduğunu beyan etmiş, bu ilimlerden de asıl maksadın ilm-i tevhîd, ilm-i marifet-i nefis, marifetullah olduğunu, bunların da ebedi saadet ve sermedi inâyeti netice vereceğini beyan etmiştir.

Süleyman Şeyhî âlemin yaratılışından murâd, Âdem'in yaratılması olduğunu, Âdem'den de beklenilenin marifetullahın onda zâhir olması olduğunu belirtir. Bu görüşüne delil olarak; "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim ve istedim. Cin ve insi yarattım. Tâ ki bana ibadet etsinler. İbadet ve taat ile Zât-ı Ulûhiyyetimi ve Ferdâniyyet-i İzzetimi bilip imân etsinler. Emrime uyup fermanıma itâat etsinler"²²² kelamını nakletmiştir.

Köstendilli târikat-ı aliyeye intisabın üç vecihle olduğunu söylemiştir: İlkinin herkesin mutabık kaldığı telkindir (mâye-i Muhammedidir). Bu telkinin ister cehrî ister hafî olmak üzere evvelden zikredildiği vecihle olduğunu söylemiştir. İkincisinin hırka giydirilmesi, üçüncüsünün hizmet ve sohbet olduğunu belirtmiştir. Süleyman Şeyhî bunları şöyle belirtir: Hizmet, sohbet ve şeyhe uymak, terbiye ve emr-i irşâd kaydıyla kabul edilir. Hizmet ve sohbet telkin yerine geçer. Ancak telkinde bir şeyhden bir başka şeyhe gitmek uygun değildir. Ancak evvelde zikir olunduğu gibi kâminden ekmele olursa veya şeyhi vefat ederse o zaman şeyhinden başkasına gider. Hırka ve hizmet şeyhinden başkasına da olur ama bunda da şart şudur: hırkayı teberrük ve hizmeti himmet kasdıyla yaparsa olur. Yoksa terbiye ve irşad kasdıyla, gerek hırka gerek sohbet ve hizmet birden gayriye câ'iz değildir.

²²¹ Şeyhî, **Etvâr-ı Hâcegân**, vr. 83a.

²²² "Ben gizli bir hazine idim; bilinip tanınmak istedim ve bilineyim diye mahlûkatı yarattım." Aclûni, 11,132.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ETVÂR-I HÂCEGÂN' IN TAVSÎFÎ VE GÜNÜMÜZ HARFLERİNE AKTARIMI

3.1. ETVÂR-I HÂCEGÂN'IN TAVSÎFÎ

Etvâr-ı Hâcegân İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde kayıtlıdır.²²³ *Etvâr-ı Hâcegân li Şeyhî Süleyman* başlıklı müstakil bir eser olarak *Medâr-ı Sâlikân* eserinin devamında yer almaktadır.

Ali Yılmaz, *Etvâr-ı Hâcegân*'ın *Medâr-ı Sâlikân*'dan ayrı bir eser olduğunu söylemiştir.²²⁴ Müellif kendisi *Etvâr-ı Hâcegân*'ın muhtelif yerlerinde "... bu risâle ..." diyerek müstakil bir eser olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.²²⁵

Araştırmalarımızda *Etvâr-ı Hâcegân*'ın bir tek elyazması nüshası tespit edilmiştir. Gönül Doğan yüksek lisans tezinde *Medâr-ı Sâlikân fî Etvâr-ı Hâcegân*'ın ayrıca Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, No: 21 Hk 616 vr. XI-43 kayıtlı bir nüshasının olduğunu belirtmişse de²²⁶ bu nüsha tarafımızdan incelenmiş fakat sadece *Medâr-ı Sâlikân* isimli eserden ibaret bir nüsha olduğu ve *Etvâr-ı Hâcegân*'ın bu nüshada yer almadığı görülmüştür.

Eser kahverengi meşin ciltli, kapakların üzeri yeşil renklerin hâkim olduğu ebru kaplı, şirazeli ve mikleplidir, cildi sağlamdır.²²⁷ Çalışmamıza konu aldığımız eser, nesir olarak kaleme alınmıştır. Yazılar filigransız, su çizgili beyaz kâğıt üzerine siyah mürekkeple ve ta'lik hatla yazılmıştır. *Etvâr-ı Hâcegân*'da paragraf yoktur. Osmanlıca ile yazılan metinde ayet ve hadisler yer verilmiştir. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılarak belli edilmiştir. Metinde uzun cümleler, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar bulunmaktadır. Eser 18 varaktan ibarettir. Ölçüleri 210x150 (145x95) mm'dir. Satır sayısı 19 dur. Bu eser *Medâr-ı Sâlikân*'ın özeti mahiyetindedir.²²⁸

Eseri transkripsiyon ederken, orijinalinde kırmızı mürekkeple yazılmış olan konu başlıklarını kalın (bold) karakter ile belirttik, uzun heceler için (^) işaretini, Arapça kelimelerde geçen, ع için (‘), ء için (’) işaretini kullandık, günümüzde kullanıldığı şekliyle paragraf ve noktalama işaretlerini uyguladık. Eserin varak

²²³ Aynı cilt içerisinde üç eserden oluşan bir kitap olarak kayıtlıdır (kayıt no. 2242/2). Birinci eser Mustafa Müstakim-i Niyazi en-Nakşibendî İbn-i Ahmet el-Ereglûvî li-Karamanî isimli bir müellife ait *Ahval-i Sülûkî'n* Nakşibendî isimli bir eserdir (vr. 1b-30b). İkinci eser başlık olarak *Medâr-ı Sâlikân fî Etvâr-ı Hâcegân* olarak başlamaktadır (vr. 32b-64b). Üçüncüsü ise *Etvâr-ı Hâcegân*'dır (vr. 66a-84a).

²²⁴ Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 253.

²²⁵ Şeyhî, *Etvâr-ı Hâcegân*, 66b, 71b, 75a.

²²⁶ Doğan, s. 10.

²²⁷ Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 252.

²²⁸ Yılmaz, *Köstendilli Süleymân Şeyhî*, s. 254.

numaralarını köşeli parantez içinde gösterdik ([66/a] gibi). Âyet ve hadislerin meallerini dipnotta belirttik. Şiirleri de metinde geçtiği gibi beyitler halinde verdik.

3.2. ETVÂR-I HÂCEGÂN' IN GÜNÜMÜZ HARFLERİNE AKTARIMI

Risâle-i Etvâr-ı Hâcegân li Şeyhî Süleyman

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مُحَمَّدٍ آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

[66/a] Ey sâlik-i râh-ı gaffâr ve ey 'âşık-ı vech-i dil-dâr! Ma'lûm ve meczûmdur ki Hakk'a yol halâyıkın nefesleri 'adedincedir. Kemâ verade fî'l-haberi ²²⁹“الطرق الي الله”. Enfâs-ı halâyıkdan murâd kendinden kinayedir. Yani Hakk Sübhânehu ve Te'âla hazretlerine yolun nihâyeti yoktur. ²³⁰“إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ” nazm-ı kerîmi muktezâsınca yakın-irâğ, eğri-doğru ve ahar-kârına râci' olsa gerekdir.

Pes maksûd-ı aslî tarîkin yakîn ve doğruluğudur. Bu sûretde tarîk-i müstakîm ve vâsi' ve habt-ı hatâdan sâlim hablû'l-metin 'urvetü'l-vüskâ şâh-ı râhı şeri'attir. Ve akreb-i turuk ve müstakîm-i hakiki tarîkat-i 'aliyyedir ki beyân ve tafsilden müstağnidir. Ve tarîkat-i 'aliyye beyninde dahi cümleden akreb ve edell tarîk-ı Nakşibendîdir. Ve akreb ve edell olduğu ashâb-ı mürüvvat ve ehl-i insâf katında ma'lûm-ı bilâ-cedeldir. Sâ'ir tarîk karındaşlarından mercudur ki bu husûsda bu fakiri ma'zûr tutub rencide-i hâtır olmaya. Zirâ meşhûr ve ma'lûmdur ki mezâhib-i erba'a misüllü her kimesne olduğu mezhebin senâsında me'mûr ve ma'zûrdur. Ve bu dahi ma'lûmdur ki seyr-i müstedîr dedikleri bu tarîk-i 'aliyyedir. Zirâ bu tâ'ifenin seyr ü sülûku sûrî ve lisânî değildir kalbî ve ma'nevîdir. Ve riyâsetden 'âri pervâne misüllü deverân ve [66/b] semâları şem'-i cemâl-i dildâr ile sûz-i pür-bâl ve belki mahv u fenâ(y)-i vucûd-i hestî ile kest-i zevk-i hâl iderler. Şöyle ki: Gökleri zikr u fikr-i hakk ile ma'mûr ve zikr u sa'y ve sülûkleri uyûn-i halâyıkdan mestûr ve riyâ ve şöhetden dûrdur hâsılı nice usûl ve furû'ât-ı celile-i cemîleyi şâmildir ki tafsîli ekser âsârlarımızda musarrahdır. Çünkü bu risâle-i şerîfeden maksudumuz yalnız tarîk-ı Nakşibendîye âyin ve atvâr u hurde ve istilâh-ı külliyyât ve cüz'iyâtı ile mufid ü muhtasar tertîb olunub her tâlib ve muhibbe ilmi ber-vech-i suhûlet hâsıl ve amel ve

²²⁹ “Allah'a giden yollar yaratılmışların nefesleri adedincedir.” Necmeddîn-i Kübrâ, **Tasavvufta On Esas**, haz. Süleyman Gökbulut, İnsan Yay., 2010, İstanbul, ss. 148-154.

²³⁰ “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.” Bakara (1/156).

icrâsıyla maksûda bi-lâ-'usret vâsıl olub fakîr-i pür taksîri hayr ile yâd eyleyeler. Ve "وباللة التوفيق نعم المولى ونعم الرفيق"²³¹.

Ma'lûm ola ki bu tarîk-ı hayri'l-ferîka tâlib olan karındaşlara ibtidâ lâzım ve lâ-budd olan oldur ki ma'âsî ve menâhî-i kullî ve cüz'î cümlesinden tâ'ib ve müstağfir olub zâhir ve bâtın-ı sûri ve ma'nevî 'an samîmi'l-kalb niyyet-i hâlisâ ile ferâğat ve zâhirde terk ve bâtında mülâhaza ve hâtıra etmemeğe azîmetini gönülde yerin ide. Ve bu azîmetin devâm ve sebâtını müntesib olacak silsile-i erenlerinden himmet ve himâyet taleb eyleye. Ba'dehû tahâret-i kâmile ile şeyhin emriyle amel ide.²³² ف "وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ"²³³ "انبيوا الى الله" nazm-ı kerîmi muktezâsı delîl ve vesîle ittihâz etdiği mürşidinin rızâsı tahsiline dikkat ve ihtimâm eyleye. Ve şeyhin mizac ve meşrebini bilmeğe ve ol tarîk ile gönlüne girmeğe sarf-ı makdûr ide. Ve ihtirâz üzre dâ'ima ihtiyât ide ki kendinden şeyhin nefretine bâis ef'âl ve akvâlde bir nesne vâkî olmaya. Eğer mürşidinin gönlü kibrît-i ahmer mertebesine erişir ise bu vecihle maksuda tiz vâsıl olur. Eğer ol mertebeleri fehmi edemez ise yine mezkûr dervîşi terk etmeyüb kendi gönlünün pâsbânî olsun. Gerçi gönle gelen efkâr ile 'âsım olmaz. Lakin bu tarîk-ı aliyyenin pazarı gönül ile olduğundan [67/a] beyhûde hayâlât ve hâtıralar ile gönlün zikr u fikrini muhâlata itmek zikrin safvet ile te'sîrini izâle ider. Ve kasvet-i kalb peydâ olub zikirden asla semere hâsıl olmaz.

Beyt:

Ağacın yemişiyledir kemâli

Yemiş virmezse andandır zevâli

Gönül ağacının yemişi zikirdir. Efkar-ı fâside ile olan zikrin yemişi yaban ağacının yemişine benzer ki ekli insana sâlih değildir der.

Beyân-ı Ahvâl-i Zikr

Tarîk-ı nakşibendî sâliklerinin tavırları etvâr-ı selâse üzeredir. Biri kelime-i şehâdetdir, biri ism-i celâldir, biri râbitadır.

Tavr-ı evvel ki nefy ü isbâtıdır: Sâlik bu zikr-i şerîf ile mülakkan ise ki yalnız lâ ilâhe illallahdır veyahud lâ ilâhe illallah Muhammedun rasûlullâhdır. Zira ba'zı

²³¹ "Başarının sahibi Allah'tır. O ne güzel dosttur, ne güzel Mevlâdır."

²³² "Allaha yönelin." Ayet'in tamamı şöyledir: "وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا" "Rabbimize dönün ve O'na teslim olun" Zümer, 39/54.

²³³ "O'na yaklaşmaya vesile arayın.", Mâide, 5/35.

zevât-ı kirâm yalnız kelime-i tevhîdi telkîn ve anınla me'mûr ider. Ve ba'zı, Muhammedun rasûlullâh ibâresiyle bile me'mûrlardır. Lâkin ekseri yalnız nefy ve isbâtı telkîn iderler. Nefy ü isbâtın tertîbinde muhtelif tertîbât derkâr ise de enseb ve ehveni kelime-i lâ yı bâlâyâ ref' ve kelime-i ilâhe yi sağ tarafına def' ve kelime-i illallah ki ayn-ı isbâtdan ibâretdir sol tarafında yürek didikleri mahalle ki akciğerin vasatında mestûr ve mahfûzdur ana darb ide. İşte bunun tarîkı budur. Tekrâr ve tiksârı sâlikin ğayret ve muhabbetine menûtdur. Ve semeresi efkâr-ı fâside ve havâtır-ı müteferrikadan saffet ve kemâl-i müdâvemet ve temâm-ı muhabbete merbûttur.

İkinci ism-i Celâldir: Bunda tertîb yokdur heman Allâh ism-i Şerîfini gönüle darb eylemekdir. Ammâ bunda dahi gönlü hâtıra-i ğayr ve sivâdan pâk ve sâfî itmege kemâl-i dikkat ehemm ve elzemdir.

Üçüncü tarîk-ı râbıtadir: Bunda dahi akvâl-i kesîre vardır. Anları îrâd itmek tatvîli mûcibdir. Biz ise müfîd u muhtasar ve cümleyi şâmil tedâriki ehven ve zabtı eshel olmasını murâd eyledik. Ve dahi ekser âsârlarımızda ve risâle-i nakşibendîyenin ekserinde tafsîli mastûr ve ğayri mesturdur. Râbıta ta'bir buyurdıkları murîd şeyhin sûretini muvâcehesine [67/b] ihzâr idüb ana müteveccih olmaktır ve ol-yüzden matlûbun taleb itmekdir. Buna murâkabe ve teveccüh dahi dirler.

Egerçi murâkabe ve teveccühün mahalline göre başka başka ma'nâları dahi vardır. Lâkin anın dahi tafsîli tatvîle bâ'isdir. Bu kâ'ideyi bahâül-mille ve'd-dîn Muhammed bin Bahâeddîn el-Buhârî kuddise sirruhu'l-'azîz hazretleri ihtirâ' itmişlerdir. Şöyle ki: Zikre bedel râbıtayı ihtiyar buyurmuşlar. Bu heman tarîk-ı kurbet ve tavr-ı muhabbetdir. Bunun şartı nefy isbât ve ism-i celalde beyân olunduğu gibi gönlü cümle efkâr ve havâtırdan hâlî idüb ve şeyhinin nakşını yani sûretini hayalinde yani kalbinde bend ve güya karşısında oturmuş iki ebruları arasına nazar idüb gönlünden maksud ve matlubunun husûlünü ve muradına vusûlünü taleb ve muntazır ve fuyûzât-ı Rabbâniye zuhuruna müteveccih ve müterakkıb olmakdan ibaretdir.

Bu üç vechin dahi tarîkı şöyledir ki: Bir تنها mahalde abdestli kibleye karşı oturub ister murabba' ister diz üzre ve ellerin ister tahiyyâtda oturur misillü dizleri üzre ister kıyâmda durur gibi ellerin kavuşturub gözlerin ve ağzın kapayub ve dilini damağına yapışdırub dişlerini birbiri üstüne koyub eğer kelime-i tevhîd ise lâ yı

taraf-ı bâlâyâ yani başı aşarı nefy ve ilâhe'yi sol memesine def' illallah kelimesi ki cümleden maksûd Allâhu illallahdır sol memesine darb. İşte bu minvâl üzre zikre saffet-i derûn ile müdâvim ola ne mikdar mümkün ise adedi lazım değildir.

Zikre devamı ve zâkirin gönlü ve aklı mefhum-u zikri mülâhaza ile kesret-i zikre kıyâmı lâ-budd ve lâzımdır. Ve eğer ism-i Celâl ise, bu dahi tertîb-i mezkûr üzre heman Allah Allah ism-i şerifini sol memesi tahtında olan et paresi ki yürek dirler, çam kozalağı gibi kırmızı bir et paresidir. Kalb ve bir itibar ile gönül dirler, ana darb ide. Şöyle ki: Aklını ve fikrini ve zihin ve idrâkini cem idüb âgâhlık ile efkâr-ı gayrı [68/a] ve hâtıra-i zâ'ideye yol ve ruhsat vermeyerek zikr ide. Ve bu dahi şartındandır ki esnâ-yı zikirde zâkir olduğu ismin müsemmâsını fikr ide. Bu mahallin dahi usûl ve furû'u çokdur. Biz anları bunda îrâd itmedik tâ ki tafsîlinden muhtedî tâlibe kesel gelüb zabt ve hıfzına halel ve mahall-i mahallinde icrâ ve muktezâsıyla amel itmekde 'usret olmasun. Şol sâlik-i sâdık ki tahrîr olunduğu vech üzre amel ve icrâyâ muvaffak olmak se'âdetiyle müşerref olursa, anın gibi sâlike hak erenler, bunun verâsında muhtâc olduğu etvârı usûl ve furû'uyla irişdirirler inşâ'allâhu'l-melikü'l-mennân.

Ve üçüncü râbıta dahi bâlâda bast ve tastîr olunduğu vech üzre zikre bedel râbıtayı ihtiyar buyurmuşlar. Bu heman tertîb-i mezkûr üzre gözlerin yumub, şeyhinin sûretini karşısına getürüb iki ebruları yani kaşları mâ-beyninde olan hâlî, pîre güya nazarın ana ta'îk idüb kalbinde ol sûreti rabt ve mürşidi nakşını gönülde bend idüb, bağılu işlerinin fethine ve feyz-i ilâhînin zuhuruna müteveccih ve müterakkib olmaktır. Ve ba'zı zevât-ı kirâm bununla bile zikr dahi emir buyurmuşlar. Eğer öyle me'mur ise yine tertîb-i mezkûr üzre şeyhinin sûretini kalbinde bend idüb me'mur olduğu nefy ü isbât yahud ism-i celal kağısı ise anınla meşğul olur.

Bu dahi ma'lûm ola ki bu tahrir ve beyân itdigimiz tertîb, tenhada ve halvetde olur. Ammâ kesretde yani halâyık içinde ve mecâlisde bu tertîb olmaz. Zira bu tarîk-ı hayri'l-ferîk ehl-i zâhirde halk ve bâtında Hak ile olmaklığı vâsıta-i vusûl-i merâtib ve vesîle-i husûl-i metâlib add itmişlerdir. Pes tertîb-i mezkûr, halvet ve tenhalarda icrâ olur. Ammâ evkât-ı sâ'iredeki ahz ü 'atâ ve bey' ü şîrâ' da hâsılı durmada oturmada gezmede ve yatmada abdestli ve abdestsiz, belki cünüb ve helâda derûnu bu üç nisbetden kangısıya me'mur ve mülakkan [68/b] ise müdâvemete veriş ve ihtimâm eyleye. Ta ki devâm-ı zikr ile gönül kayd-ı hestiden necât ve nisbet-i ma'nevî ya'nî vucûd-i ma'nevî ile hayât bula. Ve nikâh-ı ma'nevî, nefis ile rûhun izdivâcından veled-i ma'nevî ki ilm-i ledün ile ta'bîr olunmuşdur, hâsıl ola.

Hâsılı zikr-i kalbe bu vecihle muvâzabet ve müdâvemet itmekde az zaman içinde nisbet-i hâcegân zuhur ider. Ve bir zamandan sonra bir meleke hâsıl olur ki eğer terk itmek dilese terkine kâdir olmaz. Gönül hayât-ı hakîkî ile ihyâ olub ²³⁴ “من كان في قلبه الله فمعينه في الدارين الله” sırrı zuhûr ider. Bu mertebeye zikr-i sultânî ta’bîr iderler. Ve sâhibine gönül sâhibi ya’nî ehl-i dil didikleri anlardır. Bu mertebede safâ(y)-i rûh ve ebvâb-ı ma’rifet küşâd olmağa başlar. Ve hâne-i dili envâr-ı zikr ile pür-nûr ve seray-i kalbi ma’mûr olur. ²³⁵ “ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء”

Beyân-ı İbârât-ı Semâniye

Hûş der-dem, nazar-ber-kadem, halvet-der-encümen, sefer der-vatan, yâd kerd, bâz geşt, nigâh daşt, yâd daşt. Tarîk-ı nakşibende mahsûs ibârât-ı semâniye ta’bîr buyurdıkları bunlardır ki ser-halka-i hâcegân Abdülhâlik Gucdüvânî kuddise sirruhu’l-‘azîz Hazretlerinin ihtirâ’dır. Andan sonra kibâr-ı hâcegândan birkaç azîz üç ibâre dahi bu sekiz ibâreye zamm buyurmuşlar: vukûf-ı zemânî, vukûf-i adedî, vukûf-i kalbî.

Bu on bir kelime ahkâmını icrâ yalnız tarîk-ı Nakşibend ahâlîsine mahsusdur. Ammâ hazret-i pîr ve kibâr-ı hâcegândan ekseri vukûf-i zemânî ile vukûf-i adedîyi lazım ve mühim tutmamışlar. Bu ibârâtın ma’ânî-i kesîresi vardır. Lâkin bu risâlede netice olarak beyân idelim.

Huş der-dem: Sâlik esnâ-yı zikirde aklını nefesine virüb nefesin duhûl ve hurûcunda daima me’mur olduğu zikre müdâvim olmakdan ibaretdir.

Nazar ber-kadem: Sâlik gezib yürüdüğü zaman da nazarını kademi basdığı yire rabt ide. Tâ ki [69/a] şuhûs ve nukûş-i vefîre görmekle hâtırı müteferrik olub zikirden hâlî olmaya.

Sefer der-vatan: Sâlik vatanından sefer idüb kendi enâniyeti akabe ve derbendlerin kat’ ile beşeriyetden mülkiyete ve nâriyetden nûriyete ve süfliyetden ‘ulviyete sefer idüb vatanında kat’-ı merâtibe sa’y ide.

Halvet-der-encümen: Sâlik zâhirde halk ile ve hüsn-i hulk ile ve bâtında Hak ile ve Hakk’ ın zikr ü fikriyle olmakdan kinâyetdir.

²³⁴ “Kalbinde Allah olanın, iki cihânda da yardımcısıdır Allah.”

²³⁵ “İşte bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir.” Cuma, 62/4.

Yâd daşt: Bu dilin gönül ile beraber zikr etmesinden ibaretdir. Yani lisân ile ve gönül ile daima zikr eylemektir. Ve buyurmuşlar ki, bu dahî yalnız gönülden ‘ale’ d-devâm zikr etmektir.

Bâz geşt: Sâlik esna-yı zikirde Hakk’a rucû’dan kinâyetdir. Bunda bu tertîb vardır ki eğer sâlik habs-i nefes ile me’mur ise bunun kâ’idesi, eğer kelime-i tevhîde me’mur ise nefesini göbeği tahtında habs idüb ve kelime-i lâyı taraf-ı bâlâya nefy ide. Ve ilâheyi sağ tarafına def’ idüb ill’ allâhı sol cânibinde gönül dedikleri mahal ki, arşu’llâh ve beytu’llâh ve hazînetu’llâh ve mahal-i nazar-gâh-ı zâtu’llâhdır ve menba’-ı kemâlât-ı hazretu’llâhdır ana darb ide.

Ve ba’zı zât şöyle tertîb buyurmuş ki harf-ı layı göbeğe peyvend yani halka-i lâyı göbeğe geçirüb lânın iki uçkurunu iki memelerine ilsâk ide ve ilâheyi sağ omuza aşırı def’ ve illâllahı sol tarafda kalb, sanavberiyü’ş-şekl olan et paresine darb ide.

Ve ba’zılar buyurmuşlar ki halka-i lâ yı boynuna sarub iki uçların yukarudan aşağıya iki memeleri üzerine tahmîl idüb sâ’ir tertîb kemâ fi’s-sâbık tertîb-i mezkûr üzre ide. Lâkin evlâ ve enseb olan ibtidâ zikr etdiğimiz gibidir. Ba’dehû nefesini dışarıdan içerü çeküb taht-ı göbekde habs idüb üç veya beş veya yedi hâsılı nefes her fecc-i kelime taşursa nefes ala. Ve nefes aldıkda [69/b] adedine vâkıf olub lisân-ı kalb ile Hüdâvendâ benim maksudum sensin ve senin rıza-i şerifindir diye. Yahud²³⁶ “اللهم انت مقصودی ورضاك مطلوبی” kalbiyle diye. Ve teklerde nefes ala ve yine başlıya.

Ve ism-i Celalde tertîb yokdur. Heman nefessiz taht-ı surre yani göbeği altından habs idüb Allâh ism-i şerîfini yüreğine darb ide ve teklerde teneffüs ide. On bir on yedi yigirmi bir hâsılı yüz bire değin nefesine vus’at virmek mümkündür. Ve her nefes almada ilâhî benim maksûdum sensin ve senin rızândır diye. Ve hayâlini ol ism-i şerîfin mefhûmuna virüb musemmâyı fikr ide. Yani ol ism-i şerif hurûfdan ibâret olduğu malum olduğundan ol hurûfun hâmil olduğu mana-yı fikr ve mülâhaza ide. Elbette kendisinde zikrin eseri ve harâreti zuhûr ider. Eğer etmez ise kendisinde veya tertîbinde veya hâtırasında bir kusur vardır. Anı bilüb def’ idüb nisbetini dürüst itmeğe sa’y eyleye. Zira ğaflet ile olan zikrin çendân nef’i yokdur. Ve eğer râbîta ile me’mur ise tertîb-i mezkûr üzre nefesin habs idüb şeyhin hayalini kalbinde bend idüb muhabbet ile şeyhin ezvâk ve kemâlâtını mülâhaza ide. Ğayri mülâhazaya gönlüne yol vermeye. Hem râbîta ve hem zikr ile me’mur ise bâlâda zikr olunduğu gibi zikr ide. Ve hayalinde yine sûret-i şeyhi bend idüb iki ebrusu meyanına nazarın

²³⁶ “Allahım, maksudım sensin ve talebim rızandır.”

rabt ide ve nefes aldıkca mezkûr du'âyı lisân-ı kalb ile okuya. İsterse kalb ve lisân ile diye mâni' değildir. Malum ola ki bu tahrir ettiğimiz adede ri'âyet ve habs-i nefese vukûf-ı adedî dirler. Ammâ hazret-i pir ve bazı kibâr-ı hâcegân vukûf-ı adedî ile habs-i nefesi lazım ve mühim tutmamışlar. Heman zikre kemâl-i vukûf ve huzur ile mudâvemet ile emir buyurmuşlar kaddesa'llâhu sirrahümü'l-'azîz.

Nigâh daşt: Bu heman def'-i havâtırdan ibaretdir. Bâlâda [70/a] zikr ettiğimiz kelime-i tevhîde olan tertîbâtıdan murâd yalnız havâtır-ı müteferrikanın deruna yol bulmamanın tedbiri içündür. Zira kuvvet-i mütehayyile ve mütefekkiye ve mütevehhime lâ-budd derûn-ı insanda ahkâmın icrâ ider. Binâ'en 'alâ-zâlike bu tertîbâtı ibdâ' itmişlerdir ki bâdî-yi efkâr-ı fâside ve havâtır-ı bî-fâide ile ahkâmın icrâ edeceğine zikrin tertîbâtıyla hizmetin eda ide. Bu şuna benzer ki uçacıkları taşra gitmemesi için hânede bir şugûl tedâruk idüb meşğûl iderler. Ta ki anlar ile meşğûl oldukca esvâk ve mahallâta serseri âvâre olmakdan mahfûz olurlar. Zikrin tesiri kemâl-i âgâhlık ile müdâvemet ve efkâr-ı fâside ve havâtır-ı bî-fâ'ideden gönlü hâlî idüb temâm saffet ile zikr u fikre muvâzabet ile hâsıl olur. Hâsılı her hâtıra ki gönle gele, şeytânî ve hakkânî nefsânî ve rahmânî der-akab anı def etmelidir. Zira lazım olan zikrin sıfatı ve mecmû'-ı havâtırdan hâlî olarak âgâhlık ile zikre tevağğul ide. Ve şol hâtıra ki gelür ana temkîn vormeyüb def' ide. Anın sâlike zararı yokdur. Zira havâtır deruna hiç gelmemek mümkün değildir. Elbette gelür ammâ anı tutub anınla meşğûl olursan zikrin ne tesiri ve ne faidesi olur. Ammâ gelüb gitsün asla gönülde eyleşdirüb tutma. Ve buyurmuşlar, havâtır ile dahî ziyade mukayyed olmak yani def'-i havâtır ile takayyud dahî bir kayddır. Heman vaktini zikre sarf idüb gelen hâtırayı bi-lâ-takayyud def' ile müteveccih-i zikr ol.

Yâd daşt: Bu heman kemâl-i âgâhlık ile zikr etmekden ibaretdir ve zikr-i kalbîden asıl maksud bu âgâhlıktır. Bu âgâhlığın hakikat ve sırrı nihâyetde ayân olur. Zevkan tahrir ile ifâde olamaz. Şu kadar var ki esnâ-yı zikirde zâkir kendini ma'na-i zikre meşğûl idüb, mâ-sivâyı ve kendini ortadan kaldırub ve kendisini görmeye ve zikri dahî eden kendini [70/b] bilmeye, kâ'il ve fâ'il-i hakîkî Hak Subhânehû ve Te'âlâ'yı bilüb kendüsini bir âlet farz ide.

Vukûf-i zemânî: Bunu dahi lazım tutmamışlar. Ammâ fakir derim ki bu bir latîf muhâsebedir ki sâlike intibâh ve hayli âgâhlık îrâs ider. Yani hergün hâinden âgâh olub sehv ve gaflet ile sâliki betâletden îkâz ider. Zira vukûf-i zemânî zamanına

vâkîf olub, eğer hasenâtı gâlib ise teşekkür ider. Ve ²³⁷“لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ” fehvâsınca hem ilmîne vâkîf ve hem zâkir ve şâkir olur. Ve eğer seyyi’âtı gâlib ise nâdim ve istiğfâr idüb gafletine vâkîf olmuş olur. Bunun tarîkı şöyledir ki: Her güne evkâtdan bir vakti ihtiyâr idüb a’mâlini kendiyle muhâsebe ide. Eğer hasenâtı gâlib ise hamd ve şükr ide ve teksirine ikdâm ide. Ve eğer seyyi’âtı gâlib ise tevbe ve istiğfâr ide betâlet ve mağbûniyetden ictinâb ide. Pes meşâyih-i izâm muhâsebesine evkâtdan ikinci namazından sonra vakt-i asrı ahsen ve enseb görmüşler.

Vukûf-ı adedî: Tertîbi bâz geşt kelimesinde kerrâren beyân olundu. Şu kadar ki vukûf-ı adedî habs-i nefese mahsusdur. Zira adede ri’âyet habs-i nefesdedir.

Vukûf-ı kalbî: Bu vukûf-ı kalbî bi’l-ittifâk lazım ve mühim tutmuşlardır. Zira bu tarîk-i aliyye ashâbının seyr ü sülûku hafî ve kalbî olduğundan, sâlik daima kalbine mâlik ve ahvâline vâkîf olub maksuda hâil ve mâni’ olan keyfiyyât ve hâtırâtı men’ ve izâle ve nefsi tabî’atın hevâlarını helak ve ifnâ etmeğe sarf-ı makdûr etmelidir. Daima gönlünün pâsbânî olub huzur ve huşû’ ve âgâhlık ile zikre müdâvemet ve mâni’-i huzur olan ahvâle vâkîf olub, def’ine sa’y-i belîğ eylemek lâbuddur. Zira gaflet ile olan zikr abesdir.

Beyt:

Yar sana her dem nazar eyler.

Seni gâfil görüb kızar eyler.

Buyurmuşlar ki, vukûf-ı kalbî heman yâd daşt mefhûmundan ibâretdir. Zira ikisinin dahi [71/a] mefhûmu kemâl-i âgâhlık ile zikirdir. Şu kadar var ki, vukuf-ı kalbîde kalbine vâkîf olmak tenbihi vardır ki gönül Hakk’ın gayrinden saf olub gayra ve murâdât-ı gayra gönle yol vermemelidir. Zira sâlik-i muhtedî kalbine mâlik olmak ve mutasarrıf olmağa kâdir değildir. Her bâr ki kendini zikre meşğul idüb kemâl-i âgâhlık ile zikr u fikr eyler iken anı görür ki, hâtıra-i gayri kendüsün alub gitmiş. Yine kendin cem’ idüb şuğlün derdest idüb nisbetin rabt ve kalbin zabt ider. Der-akab anı yine bir nice efkâr alub perişan itmiş. Yine kendin cem’ ider. Binâenaleyh vukuf-ı kalbî ehem ve elzemdir, râbîta dahi böyle. Lâkin râbîta akrab-ı turuk dediklerinin vechi şudur ki: Râbîtada muhabbet-i şeyh esâs olduğundan muhabbet komaz ki mahbûbu yabânda geze. Ve râbîtanın bir vechi dahi daima

²³⁷ “Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.” İbrâhîm, 14/7.

yahud ekser evkâtı şeyhin huzurunda olmaktır. Sûret gözüyle daima şeyhin yüzüne nazar itmek edeb olmadığından gönül gözüyle hayalini kalbinde nakş ider. Ve ol nakşı bend idüb feyzin zuhuruna müteveccih olur. Muhabbet-i meclis anın kalbini komaz ki ğâfil ola. Ve hâtıra-i mâ-sivâ ve efkâr-ı nefis-i hevâ dahi ol mertebe hücum idemez. Anınçün âgâhlık ciheti ğâlib olur.

Beyân-ı Envâ' u Zikr

Bu dahi malum ola ki yâd kerd mefhûmu heman 'ale'd-devâm Hakk'ı zikr ve yâd itmek idi. Ve bir kavilde lisân ve kalb ile zikr etmek deyu beyân olunmuş idi. Bu şöyledir ki, sâlik-i mübtedî ibtidâlarda gönül ahvâl ve kalb ezvâklarıyla me'luf olmadığından hazz-ı vefîre kesbedemez olduğundan vakit vakit kendüsüne kesel ve peyvest ârız olur. Ol vakit lisân ile zikr tekrar gönle şevk ve derununa zevk îrâs ider. Yine zikr-i kalbe hâhiş zuhur ider ve dahi lisân ve kalb ile birden zikr ider. Lisânın kalbine rabt ve ikisin [71/b] bir yerde zabt itmiş olur bunda bir cem'iyet vardır, bu mertebede olan zikre "tehlîl" dirler. Bu atvâr bu risâleye tahrir lazım değildir. Zira bu risâle heman sâlike levâzımat-ı zaruriye mikdar ile iktisâr olunmak murâd olunmuş idi. Ancak bir nesnenin cehlinden ilmi efdal olmağla birer mikdar işâret olunması münasib görüldüğünden icmâlen îmâ olundu.

Ve bundan sonra bir zikr dahi vardır ki, "zikr-i erre" tabîr olunur ki ne lisân ve ne kalbîdir. Mesela "zikr-i lisânî" ba'dehû "zikr-i kalbî" ba'dehû lisân ve kalbi cem' ile "zikr-i tehlîl", ba'dehû ne lisân ve ne kalb ve hem lisân ve hem kalble lisân ile kalb mâ-beyninde dimağda testere sadası misillü bir zikirdir. Ba'dehû "zikr-i hayret" ki zâkir kim olduğu hayretidir. Makâm-ı tevhîd ve sırr-ı vahdetin hayretidir. Bundan sonra "zikr-i ma'iyet"dir ki ve ²³⁸ "هو معكم ان ما كنتم" sırrı zâhir olduğu mertebedir. Ba'dehû "ezkâr-ı zaruriye"dir ki bi-hasebi'z-zâhirdir, fe'fhem.

Bunlar mürşidin vakti geldikde ta'lîm ve tefhîmiyle iştiğâl olunur. Amma bu risâlede lâzım olan netice budur ki, sâlik her kağı zikre me'mur ise eğer kelime-i tevhîd heman تنها ve halvette kibleye müteveccih pâk vudû' ile ellerin bağlayub, bâlâda zikr olunduğu vech üzre lâ yı taraf-ı bâlâya ve ilâhe yi taraf-ı yemîne ve illallahı yesârda kalbe darb ide. Ne habs-i nefes ve ne aded ri'âyeti 'ale'l-itlâk ne mikdar mümkün ise. Ammâ halâyık yanında hiç tertibi yokdur. Heman aklını gönlüne virüb zikr-i Hakk'la dâ'im ve müdâvemete kâ'im ola. İsm-i Celâl dahi böyle, anda sağ ve sol yokdur. Heman Allâh ismini kalbine darb ide. Ve râbîta, kezâlik şeyhin

²³⁸ "Nerede olursanız olun, O, sizinle beraberdir." el-Hadîd, 57/4.

huzurunda ve ğaybetde anın nakşını kalbinde rabt ve bend idüb, ma'nen himmet niyazından ola. Ve muhabbet yüzünden maksûdu husûlüne ve matlûbu vusûlüne şeyhini âlet ve vâsita ve vesîle i'tibârıyla kabzdan ve bastan her ne ki zuhur ider ise, ibtidâ kalben arz ide. Maksûd el vermez ise lisân ile söyle. [72/a] Eğer hem zikr ve hem râbîta ile haps-ı nefese me'mûr ise bâlâda zikr olunduğu vechile 'amel ide.

Ama asıl râbîta demek zikre bedeldir ki muhabbet yüzünden bir sülûkdur. Yalnız Nakşibend tarîki ahâlisine mahsûs bir tertîbdir ki, tarîk-i muhabbet derler, akreb-i turukdur. Bu tertîbâtın fûrû'âtı çokdur. Etvâr-ı Nakşibend risâlelerinde mufasssal tahrîr ve beyân olunmuştur. Tâlib olan arayub bulur. Husûsan asârlarımızda ekserinde zikr ve beyân olunmuştur. İş bu muhtasarda bu kadar ile iktifâ olundu.

Beyân-ı Hatm-i Hâcegân

Ma'lûm ola ki tarîk-i Nakşibendiyye ahâlisinin âyini budur ki: Cuma' gecesiyile Pazarirtesi gecesi ikindü namazından sonra, yahud ahşâm namazından sonra, yahud yatsu namazından sonra, hâsılı bu üç vaktin kangısında olursa olsun şeyhin maslahatına ve ahhâbın cem'iyetlerine muvâfık kangısı gelürse şeyh muhtardır. Ve evkât-ı mezkûrda tefâvüt yokdur. Cum'a günü, Cum'a namazından sonra dahi kâ'idedendir. Kur'ân-ı 'azîm olmak ile her vakitte be'is yokdur, okunsa memnû' değildir. Lâkin ehl-i tarîkin kâ'idesi Hazret-i Peygamber 'aleyhi salât-ı ve's-sellem hazretlerinin sünnet-i şerîfesine ittibâ', ve kendileri 'amel buyurdıkları kânûna inkiyâd ve ri'âyet etmek lâzım olduğu misüllü, selef ve mütekaddiminin ef'âline ve kâ'idelerine dahi ri'âyet ve mutâbakat etmeği kendilerine lâzım ve mühim tutarlar.

Pes pîrlerimiz bu vakitleri ihtiyâr etmiş olduklarından evkât-ı mezkûreye hasr olunmuştur. Ve bu hatm-i Hâcegânı hazret-i pîre gelince ve pîrin vaktinde ve hulefâ-yı hulefâsı vakitlerine değin icrâ olunmaz imiş. Müte'ahhirinden bir rivâyetde yedi zât-ı şerîf kibâr-ı Nakşibendî'den bir araya gelib birer teberrük ihsânıyla ve işâret ve ilhâm ile bu vechile ihtirâ' idüb ismini hatm-i Hâcegân ki hâceler hatmi demektir, tesmiye eylemişler. Ve bir rivâyette müceddid-i elf-i sâni [72/b] Hâce Ahmed Farûk hazretlerinin ihtirâ'ı olmasına zâhib olmuşlar kaddesallahu Te'ala 'aleyhim ecma'in.

Tertîb-i Hâcegân-ı Şerîf

İbtidâ yedi fâtiha-i şerîfe ma'a tesmiye, ba'dehu yüz salavat-ı şerîfe bilâ-tesmiye, ba'dehu yetmiş dokuz elem neşrahleke ma'a tesmiye, ba'dehu bin İhlâs-ı

şerîf ma'a tesmiye, ba'dehu yine yedi Fâtiha-i şerîfe ma'a tesmiye, ba'dehu yine yüz salavât-ı bilâ-tesmiye, ba'dehu şeyh olan du'a ide. Ve tekmil-i du'âda cehr ile Fâtiha diye hatm-i hâcegânda okunanların cümlesi ihfâ ile okunur. Ve du'âda okunan hatm-i hâcegân-ı şerîfden hâsıl olan sevâbı Sıddık-ı Ekber radiyallahu 'anha hazretlerinden ilâ heze'l-ân geçmiş Nakşibendî 'azizlerinin ruh-ı şerîflerine ihdâ idüp, ba'dehu sûrî ve ma'nevi murâdâtını matlûb ve himem-i gâlibe-i 'aliyyelerini niyâz ide. Bu du'âyı okuyub du'a budur: ²³⁹ "ربنا تقبل منا" kırâ'ate hatm-i hâcegân-ı şerîf ve ²⁴⁰ "اتنا ما" deyub, fâtiha diye. Ba'dehu üzüm yahud hurma veya şeker hâsılı bir tatlu cümlesine vereler. Ammâ bunun dahi tertîbi birkaç veçhiledir: Ba'zılar eğer cemâ'at kalîl ise bir mahalde halka olub yedi hurma çekirdeği ya bögrölce²⁴¹ yahud ufacık taş ortaya koyub fâtiha okuyub birer taş alalar. Ve yüz dâne kezâlık ne olursa bir kiseye koyub hıfz ideler. Hîn-i iktizâda ânı dahi ortaya koyub, okudukça birer birer alurlar. Ve bin dâne dahi bir kiseye koyub ihlâsa geldikde ortaya koyub okudukça birer birer alurlar. Kezâ ve kezâ ve bazıları ibtidâ sağ tarafa işâret idüp yedinci kimesneye değin birer kere fâtiha-i şerîfe ma'a tesmiye dir. Ve kendi zihninde hesâb idüp âdem başına kaç salavât düşerse şu kadar kere salavât-ı şerîfe der. Kezâlık elem neşrahleke hesâb idüp, şu kadar kere elem neşrahleke ma'a tesmiye der. Ba'dehu İhlâs-ı şerîfi dahi hafîce zihninde [73/a] hesâb idüp, şu kadar kere İhlâs-ı şerîf ma'a tesmiye. Ve tekrar Fatiha ve salavâtı öyle idüp, du'aya el kaldırub du'â ider. Ba'dehu du'âda Fâtiha idüp ve okuyub, el yüze sürüb, birer mikdar tatlu meyveler. Ve ba'zı hemân cümleye birer kerre Fâtiha-i şerîfe ma'a tesmiye deyub cümlesini okurlar, içinde yedi derkârdır. Ve tahminen ber zihnî hesâb idüp salavât-ı şerîfe der. Kezâlık İhlâs ve sâ'ir hemân mezkûr 'adedden eksik olmasun. Fakir dahi böyle ederim. Ve bazı mahallerde mukayyed görülmüşdür, yüz bir salavât ve bin bir İhlâs iki vechinde dahi beis yokdur. Ve eğer Kur'an tilâvet ider meclisde var ise, du'âdan evvel hatm-i hâcegân tekmil oldukda şeyh işâret idüp, Kur'ân okunur ba'dehu du'a olur.

İşte bu takrir ve tahrirden ma'âda her ne olunmuş ise tarîkat bid'atidir. Cem'iyet-i nâss ve kesret-i halâyık için ibdâ' etmişlerdir. Zirâ bazıları bazı nesneler cehr ile okumak ve bazı hatm-i hâcegândan evvel yahud sonra zikr-i cehr icâd etmişler. Eğer niyet-i hasene ile halâyık-ı tarîkat-ı 'aliyyeye tergîb ve teşvîk için ise hoşdur. Ammâ şöhet ve riyâ ve riyâset için ise dirîğ ve hayfıdır.

²³⁹ "Rabbimiz! Sen bizden kabul et"

²⁴⁰ "İstediklerimizi ver"

²⁴¹ Metinde [] şeklinde geçmektedir.

Beyân-ı Teba'iyet

Înâbet vermenin tarîki tahâret-i kâmile ile şeyh iki dizi üzerine oturub eğer ihtiyâr veyahud 'alil ise murabba' oturub, mukâbilinde mürîd oturub şeyh mürîde hitâb ider: "Ağzımızı kapayalım, dişlerimizi birbiri üzerine koyalım, dilimizi damağımıza yapıştıralım, gözlerimizi kapayalım, 'aklımızı sol mememize götürelim, gönül ile Allah Allah Allah diyelim görelim dir mi". Ba'dehu ikisi böyle vech-i meşrûh üzre murâkebeye varalar. Çeyrek sa'at bu vechile gönülden zikir ideler. Ba'dehu şeyh gözün açub su'âl ide: diyor mu "Nesne idrâk edebildin mi?" "İttim" derse: **[73/b]** "İşte bu zikir-i şerîfin vakti ve 'adedi yokdur, müdâvemet ve ikdâm edebildiğin mikdar zikir eyle. Ve bu tertîb tenhâ ve halvette olur. Lakin halk içinde sâ'ir vakitte olduğun gibi aslâ kendine tağyîr vermeyüb, hemân 'aklını nefsine verüb sa'y ide ki dâ'im zikrden gönlün hâli olmasun ve senin zâkir olduğun bilmesün ve duymasun. Şöyle ki, kimsenin zikrinden habîr olmasun, eğer oturur eğer durur ister yatur ve eğer yürür abdestli ve abdestsiz memşâda ve hamamda ve cünüb bu zikir-i şerîfe hâ'il yokdur." deyub. Eğer bir mikdar teberrük-i lisân zikri var ise: meselâ günde yüz istiğfâr ve yüz salavât-ı şerîf ve yüz kelime-i tevhîd ve evkât-ı hamse 'akabinde yüz yirmi dokuzar yâ Latif ism-i şerîfini tenbîh ide. Ve virdini pîrdaş olmayana söylememesini ve evkât-ı hamsede "siz bize biz size du'â edelim, bizim tarîkimizde şeyhlik ve dervişlik yokdur, birâderliktir" diye. Eğer mukaddem veya mu'ahhar tevbe ve istiğfâr ve salavât getirürlerse be'is yokdur, hoşdur. Ve tekmilinde du'â yahud bir fâtiha iderse hoşdur. Etmezse be'is yokdur. El ele tutmakda ve tutmamakda dahi şeyh muhtârdır. Lâkin münâsib olan şeyhden göregeldiği gibi ide. İşte bu fakir böyle aldım böyle viririm.

Eğer kelime-i tevhîd telkîn ider ise ammâ şeyhden almış ise ânı virmek ensebdir. Lâkin bazı sâlik rüyâ görüb rüyâsı kelime-i tevhîd telkin etmek icâb etmiş olur. Ol-vakt meşâyihî muhtarlardır, nice dilerse telkin ider. Şeyhden almasıyla mukayyed değildir. Ol-vakt bâlâda beyân olunduğu gibi "lâ"yı başı aşırı ref' ve "ilahe"yi sağ tarafına nefy ve def' idüp "illâllah"ı sol meme altında sanavberîyü'ş-şekl olan yüreğe darb ide deyu me'mur ider. Ve kalbiyle ânı dahi telkin ider.

Telkinin 'adedi şartı üçdür. Üçünde şeyh ile derviş **[74/a]** mukâbeledde gönülden dimesi ile telkin yerin bulur. Ammâ mürîd üç kerede ihtimâl ki gönlün hareketini his edemez, binâen bir çeyrek eksik ziyâde mukâbeledde dururlar. Eğer mürîd gönlü zikir etmesini idrâk edemeyüb, şeyh "diyor mu" deyu su'al ettikde: "dimiyor anlayamadım" derse, bir hoşca tekrar ta'rif idüp, fi'l-vâki' lisân gibi demez. Bu bir fikirden 'ibârettir güyâ gönlün Allah Allah der gibi hayâl idüp, hemân 'akl ve

idrâkini gönlüne virüb der gibi i'tibâr ile görelim deyu. Tekrar bir telkin iderse hoş olur. Ammâ etmez ise dahi yavaş yavaş der, ve sen dahi dediğini fehm edersin inşaallah deyub. Sâ'ir lâzım olanı ifâde nitekim ta'rif olundu.

Ve eğer zikr ile râbîta telkin iderse kelime-i tevhîd yahud ism-i celâl zikri ta'rif ettiğimiz vechile ta'rif idüp, râbîtayı dahi sûretini yani iki ebrûları miyânını hayâline alub gönlünde rabt ve dâ'ima nakş-ı şeyhi kalbinde bend u zabt etmeği ta'rif ider. Ve eğer zikre bedel yalnız râbîta emr iderse hoşdur. Zirâ râbîta zikre bedel olunca zikre hâcet kalmaz. Ammâ fî zamanına böyle küstahlık etmemek meşâyih karındaşlarımıza münâsibdir. Zirâ ziyâdeli arılmaktır ki hâl ve mikdarımızı bilmeyüb Hakk Sübhânehu ve Te'ala hazretlerinin câmi'-i cemî'-i esmâ ve sıfât olan ism-i zâtî yerine nukuşumuzu bedel idelim. Kudemânın bazı kibârı etmişler, lâkin ânlar رِقِّ الزَّجَاجِ وَرِقَّتِ الْقَلْبُ فَتَشْكُلُ إِلَّا مَرَّ فَا نَهَا خَمْرًا وَلَا قَدَحَ²⁴² ve dahi رِقِّ الزَّجَاجِ وَرِقَّتِ الْقَلْبُ فَتَشْكُلُ إِلَّا مَرَّ فَا نَهَا خَمْرًا وَلَا قَدَحَ²⁴³ "ارواحنا اشباهنا واشباهنا ارواحنا" kelâm-ı dürer-bârlarına mazhar düşmüş. Nukûş-ı latife ile nukûş-ı kesîfenin beyrinde furûk-ı 'azîm vardır. Sezâ değildir ki böyle mahallerde ânlara taklid idüp kümmelin hâline ve zevk-i kemâline kendü hâl ve kemâlimizi kıyâs edevüz. Eğerçi ânların muhib ve mukallidleri olduğumuz ma'lûm ise de taklidin [74/b] dahi mahalli vardır. Bî-çâre sâlik emr-i şeyhe imtisâl hevâsıyla zikrullah gibi sa'âdetden dûr olub, kendi gibi vücûdunu fâni etmeyüb bir sûreti kendüsüne rabt edip 'ömrünü telef ve kendisinin mûr u mâra 'alef idüp gider. Ve eğer zikr ile bile râbîtaya dahi me'mûr ise, öyle 'azamette olan kelime-i tayyibe-i zikrullahı bir nâ-bahta sûrete ura. Veyahud müstecmî'ü'l-cemî'ü'l-âsâr ve ef'âl ve esmâ ve sıfât olan Hakkın ism-i A'zamını bir nakş-ı hâme-i bend idüp zikrin tahlit ve kendi tağlit idüp hasrû'd-dünyâ ve'l-âhire gürûhundan ola. Ammâ eğer enâniyetten halâs olub vücûdun fâni idüb رَقِّ الْقَلْبِ وَرَقَّتِ الْقَلْبُ فَتَشْكُلُ إِلَّا مَرَّ فَا نَهَا خَمْرًا وَلَا قَدَحَ²⁴⁴ kelâm-ı dürer-bârı tahtında dâhillerden ise sözümüz ânlara değildir. Kıyâs-ı nefis ile sözüm kendi gibi nâ-haleflerdir. İnşaallah yârân-ı safâya bu kelâm ağır gelmez. Zirâ benim sözüm nâ-ehledir. Eğer nâ-ehl ise noksanı ma'lûmdur, insâf idüp Hakk kelâma râzı olub gücenmez. Ehli ise ânlar bizim ser-tâcımızdır.

Beyân-ı Usûl-i Seher

²⁴² "Ervâhunâ eşbâhunâ ve eşbâhunâ ervâhunâ". "Ruhlarımız bedenlerimiz (karaltılarımız), bedenlerimiz (karaltılarımız) ruhlarımızdır." Cüneyd'i Bağdâdî (Hasan-Lütfî Şuşud, **İslâm Tasavvufunda Hâcegân Hânedânı**, Doğan Kardeş Yayınları, 1958, s. 151.)

Metinde "رَقِّ الْقَلْبِ وَرَقَّتِ الْقَلْبُ فَتَشْكُلُ إِلَّا مَرَّ فَا نَهَا خَمْرًا وَلَا قَدَحَ" "esbâhunâ" şeklinde geçmektedir, ancak "esbâhunâ" olması muhtemeldir.

²⁴³ "Kadeh inceldi, şarapta inceldi. Birbirine benzediler, işler karıştı. Sanki şarap var da kadeh yok. Kadeh var da şarap yok gibi oldu."

²⁴⁴ "Allâh Âdemi kendi sûreti (sıfatları) üzere yaratmıştır" Buhârî, İsti'zan, 1.

Bu dahi fûrû'âtdandır. İsmi asıl ise de resmi fûrû'dur. Zirâ asl-ı tarîk-i Nakşibend tarîk-i hafîyyedir, evrâd-ı lisânî yokdur ki asl-ı usûl ola. Lâkin bazı lisânî evrâd teberrûken ve sâlikleri teşevvûkan ihsân etmişlerdir. Binâen fûrû' olarak bir usûl icrâ ider olmuşlar. Şeyh muhtârdır dilerse ve icrâsında mûride yine şevk ve bâ'is-i cem'iyet ve ruhânî zevk fehmi iderse ider, itmezse itmez. Bunun dahi fâ'idesi sabah namazını gelüb şeyh posta oturub lisân-ı evrâdını her ne ise ânı ihfâ okuyub tamam oldukda, bâlâda 'ayân ve beyân olunduğu minvâl üzre ağzın ve gözün kapayub me'lûf ve me'mûr olduğu zikr-i kalbe teveccüh ider. Nîm sa'at mikdarı murâkib olur dervişlerden mevcûd olanlar berâber ânlar dahi halka olub âdâben virdlerin çeküb, [75/a] tekmîl idüb, murâkabeye vardılar. Tekyede mevcûd olmayub canı isteyen gelürler. Ânlar dahi beraber oturub muvâfakat iderler. Eğer içlerinde güzel Kur'ân kırâ'et ider var ise usûl-i tekmîl oldukda şeyh ol-kışıye işâret ider Kur'ân okunub fâtiha olur. Ba'dehu firâkları her ne ise herkes işine meşgûl olur. Eğer Kur'an okuyan bulunmaz ise şeyh başını murâkabeden kaldırub ²⁴⁵ "اللهم تقبل منا بحرمت" der. Yahud ²⁴⁶ "ربنا يا ربنا تقبل منا بحرمت الفاتحة" deyü fâtiha okunub ellerin yüzlerine sürerler.

Eğer şeyh rızâ virirse gerek hatm-i Hâcegândan sonra gerek usûlünden sonra dervişler kalkub şeyhin elin öperler. Eğer müsâfir şeyh meclisde bulunursa ikisi dahi kalkub müsâfaha iderler. Ve şeyh dilerse hatm-i Hâcegân ve usûlde müsâfir şeyh yahud kendi halifesi olursa kendisi du'â ettikten sonra ânlara dahi fâtiha teklif ider. Eğer müsâfir şeyh kendisinden ulu ve ihtiyâr ise meclis ânâ teklif ider bunlar vaktine ve adamına göredir.

Beyân-ı Nakşibendî ve Hâcegân

Çünkü bu risâle yalnız etvâr-ı tarîk-i Nakşibendîyeyi mübeyyin kabîha-i ta'birât ile müfid-i muhtasarca bir 'ibârât ile ki âyât-ı Kur'âniye ve ehâdis-i nebevîye ile ve istilâhât-ı sûfîye ile takayyud etmeğe nef'y-i 'âmm ve fehmi ve idrâki eshel olub ve hem hurde-i tarîke dahi âgâh oluna.

Ma'lûm ola ki bu tarîk-i 'aliyyeye tarîk-i hâcegân dirler. Ya'nî hâceler tariki; bundan murâd şudur ki: Zâhir-i şer'a muhâlif akvâl ve ef'âlden hiçbir tavr u harekâtı olmayub şer'-i Mustafavîye kemâl-i etbâ' ve sünen-i şerîfe tamâm-ı ittiba' ve teşebbüs üzre olduğundan 'ulemâ ve tarîk-i sulehâ demek murâd olunmuşdur.

²⁴⁵ "Allahım Fatiha suresi hürmetine bizden kabul et."

²⁴⁶ "Rabbimiz, ey rabbimiz Fatiha suresi hürmetine bizden kabul et."

Ama Nakşibendî demek aslı hazret-i pîr Bahâeddîn Muhammed bin Muhammed Buharî hazretleri kaddesâllahu sırrahu'l-'aziz tarîk-i râbitayı ibdâ' ve şeyhin nakşını gönülden [75/b] bend etmeği ihtirâ' ettiğinden beru Nakşibendî demişler. Ve mukaddem tarîk-i hâcegân ve 'alâniyye-i kûyân dahi derlermiş. Hazret-i pîre gelince zikr-i cehrî dahi ederlermişler. Yani cehr ile hafîyi cem' iderlermişler. Hazret-i pîre rüyâsında kemâl-i şer'iata ittibâ' ile olmaklık tenbih olduğundan ânlar zikr-i cehri ref' eylemişler, bu usûle nazar etmişdi.

Bazı tarîkat karındaşlarımız hatm-i hâcegân 'akabinde zikr-i cehr etmeleri pîre muhâlefet ile mübtedi' olmak iktizâ ider ve tarîk-i şuttâr dahi dirler. Bu şundandır ki: Ekser bu tarîkin meşâyih ve dervîşânı 'avâmca kabâre olub âyin ve erkânlarında güyâ dervîş tavrı görünmeyüb berâ-yı perdede olduklarından tarîk-i şuttâr demişler ve muhibbler ve tîz-rûlar ma'nâsına dahi gelür.

Beyân-ı Nezr-i Nakşibendî

Ba'zı resâ'il-i Nakşibendiyyede görülmüşdür ki ²⁴⁷“العبد يدبر والله يقدر” lafz-ı şerîfi hurûfu 'adedi mikdârınca on sekiz ola. Fakir derim ki, on iki olmak evlâ ve elyak mülâhaza olunur. Mezkûr lafzdan “tevekkeltü'alallah” lafzı 'adedi nezre ensebdir. Ve on iki tarîk ve on iki imam ve on iki burç, on iki şuhûd ve on iki saat leyl ü nehar ve vücûd-u insanda on iki münfekke on iki kapu ta'bir ederler. Hâsılı cümleden kat'-ı nazar “lâ ilâhe illallah” kelimesi on iki hurûfdur. Kezâlik Muhammedün Resûlullah dahi on iki harfdir virdimiz. Bazı kibâr-ı hâcegân kelime-i tevhîdi telkîn buyurdıklarında “lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah” ta'yîn buyurmuşlardır. Hatta *Reşahât-ı 'ayne'l-hayât*'ta²⁴⁸ mezkûrdur ki Mevlânâ Abdulgafûr Hazretleri, Mevlânâ Câmi Hazretlerinden telkîn-i zikr aldıklarında “lâ ilâhe illallah Muhammeden resûlullah” râbita ile böyle telkîn buyurmuşlar. Yani vücûh ile nezr-i Nakşibendî on iki olması enseb ve elyaktır.

Ve nezr etmek meşâyih münâsib değildir. Belki dervîşe bile ammâ dervîş bazı müşkil ve bağılu maksûdları fethi için [76/a] etse lâ-nesebdir. Nezr 'avâm içündür fukarâ ve dervîşâna virme içündür. Envâ'-i nüzürün fâ'idesi şuna benzer ki her defineye bir tılsım vaz' olmuşdur. Pes tâlib-i define ibtidâ tılsımın taharrî ve

²⁴⁷ “Tedbir kulun işidir. Takdir ise Allah'a aittir.”

²⁴⁸ Reşahat-ı 'ayne'l-hayât adlı eser Ali b. Hüseyin Vâiz el-Kâşîfî (Şeyh Safiyüddin) tarafından yazılmıştır. Muhtevasında evliya tezkireleri bulunmaktadır. Eser Mehmed Rauf Efendi tarafından tercüme edilmiş ve 1291 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Reşahat Ayne'l-Hayat (Can Damlaları) adıyla Necip Fazıl Kısakürek tarafından sadeleştirilerek 2017 yılında Eser Kitap tarafından yayımlanmıştır.

'amele getürüb defineyi ihrâc ider. Kezâlik sâhib-i murâd husûl-i maksûdu definesinin tılsımı ke-enne erenlere bir i'tibâr-ı mahsûsa-i ma'lûme ile nezr ider. Maksûdu kendi husûlü kasdıyla ve icrâ idüb maksûda erer.

Ve nüzürün envâ'ında şeyh muhtardır. Kurban ve mûm himâyelerine bir mikdar hisse ifrâz etmek tarîk-i mürüvvettir ve makbûl-i ehl-i tarîkdir. Ammâ şeyh muhtâc-ı himâyeleri muhtâc değil ise nesne ifrâza hâcet yokdur. Kurbanı ister zebh ider ister etmez ânda dahi be'is yokdur. Zirâ ol-nüzür medfûn olan zâta ise ânın ânâ ihtiyâcı yokdur. Ânın nezr sâhibine nef'i ol zâtın hayatta olan fukarâsına nef'i olduğu içündür. Ne-vechile enfa' olursa ol-vechile iderler. Ve eğer medfûn olmayub sıhhatte ise yine nezr ol-şeyhe menfa'at içündür. Dilerse zebh ider dilerse fûrûht edib ma'âşına sarf ider. Sâhib-i nezrin bunu kurban olmak için verdim derse cehlinden der. Şu kadarki ol-tekyenin fukarâsı vâfir ise şeyh mürüvvet idüb münasib vechile anları hisse-mend ider, tekye fûtûhâtı dahi böyledir. Eğer şeyh muhtâc ise tekyenin ma'îşetine sarf ider, muhtâc değil ise muhtâc fukarâsına taksim ider. Gerçi Hakk'ın dostları Hakk'ın gayrına muhtâc olmazlar. Lâkin ânlar her kimden feth olsa Hakk'dan bilürler fefhem vallahu a'lem ve ekrem.

Beyân-ı Havâs-ı Kur'âniye ve Ed'ıyye-i Sâ'ire ve Te'sîr-i Nüfûs-ı Meşâyih

Bunda meşâyih muhtarlardır. Bazı zevât 'illet ve maraz ve maraza muvâfık âyat-ı Kur'âniye ve ed'ıyye-i sâ'ire okuyub marîzin üzerine nefh ider. Ve bazı Fâtiha ve İhlâs [76/b] ve Mu'avvizeteyn okuyub ve bazı yalnız Fâtiha-i şerîfe veyahud elem neşrahleke, hâsılı şeyh olan muhtardır.

Havâss eğerçi ed'ıyyedir, lâkin te'sir nefesdedir. Hemân ne bilürse ve ne görmüş ise okuyub marîze nefh ider, şâfi Hak'dır ve Hakk'a havâle ider. Eğer şeyh bir ed'ıyye-i mahsûsa ile me'mûr etmiş ise fe bihâ ve illa görüb işittiği Kur'ân ve du'âdan kangının okusa okur nazar nefese ve 'alilin i'tikâdınadır. Eğer marîzin i'tikâdı yok ise hiçbir vechile bir nesne kârgir olmaz. Ammâ marîz ve hastanın i'tikâdı kemâlde ise her ne okursa az ve çok cümlesi te'sîr ider. Bu fakir emrimin ibtidâlarında bir gece şeyhi rü'yâda görüb dedi ki: "Sana hummâ ile tâ'undan okumağa izn verdim." Kadîmi ehîbbâlarından biri meclisde mevcûd bulunub dedi ki: "Efendim bunların cümlesi hilâfetin tahtında dâhil değil midir? İzne ne hâcet." Buyurdular ki: "Hilâfet umûr-ı meşîhati câmi'dir, lâkin 'umûmen bu ikisine husûsen izn verdim." Âgâh olub ma'lûmum oldu ki ol-vakitler hummânın kesreti olduğundan

ve fakir dahi hastaları okumağa halâyıkın ziyâde hücumu olduğundan fakirin sirâyet husûsunda olan helecânımı def' içün imiş. Ba'de zaman tâ'ûnun dahi sırrı zuhûr eyledi.

Nüşa ve hamâ'il dahi böyledir. Her ne 'illet ve maraza olursa ânifen zikri mürûr ettiği gibi eğer maraza muvâfık âyât ve ed'iyeye olursa hoş ve illâ şeyh muhtardır. Sâhib-i nefes dürüb büküp bir boş kağıd verüb, "var bunu başına koy" deyyüb, marîz i'tikâd-ı tâm ile başında getürsün mastûr hamâ'il ile te'sîrde müsâvidir.

Ve okumak ve hamâ'il-i nezri bâlâda zikri sebkât ettiği minvâl üzre on iki pâradır. Lâkin bunun dahi kadri marîzin kuvve-i mâliyesine göredir. On iki akçe, [771a] on iki pâra, on iki guruş, on iki altuna varınca mahalli vardır. Ağniyâ ile fukarâ müsâvi olmak münâsib değildir. Lâkin bizim tarîkimizin âdâbı ma'hûd olan nezri haber virüb kendi matlûb etmek lâzım değildir. Virirse ne hoş virmezse rencide-i hâtır olmak lâzım değildir. Ammâ marîz nezr-i ma'lûmdan ziyâde veyahud eksik virirse yine ne taleb ve ne ziyâde-i red etmek iktizâ eylemez.

Ve hasta bârını almak ve marazı def'e sarf-ı himmet ve teveccühdür. Onun envâ'ı vardır. Şeyhin kuvvet ve kemâline göredir. Bazı kibâr-ı hasta-bârını kendi alub kendi hasta olub ifâkat bulur, mevte müşerref olan dahi böyledir. Hasta ifâkat bulub kendi rihlet eder ve bazı hastaya bedel virir. Gerek hasta gerek mevt, eğer hasta eğer mevt. Hastanın kadr ve derecesinde müsâvi olan bir kimesneye bedel virir. Ammâ selâtîn-i evliyâdan bazı ne bedel ve ne diyet yalnız hasta ifâkat bulur gerek hasta gerek mevt hemân ifâkat bulur.

Eğer su'âl olunursa ki ecel bir saat ilerü ve gerü olmaz. Ölecek kimesne şeyhin himmetiyle ölmez demek Kur'ân'a muhâlif değildir. Cevâb verilmiyor ki bu ta'rif kelâm-ı Hakk'a muhâlif değildir. Evvelkine hazarat-ı 'ilmiyye ve a'yân-ı sâbitede öylecesinedir ki ol-hastanın sıhhati ol-zâtın himmetine menut ve merbuttur. ²⁴⁹ الصدقة "Fehvâ-yı şerîfince ki ecel mu'allakdır. Yani ânın hayâtı ve âharın mematı ol-sebebin vukû'una ta'lîk etmiştir. Bu bahs tavîlü'z-zeyldir, iş bu mahalde bu kadarca imâ iktifâ ider ehline ma'lûmdur. Ammâ biz nâkısların ahvâlinden su'âl olunursa bir marîz niyâz iderse ki; eğer okumak eğer nüşa ve hamâ'il ma'lûm ve mazbûtumuz olduğu ed'iyeleri okur nefh ederiz. Ba'dehu te'sîrini Müessir-i Hakikîye

²⁴⁹ "Sadaka belâyı def eder ve ömrü uzatır." Nûreddin el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III/63; Mûnâvî, Feyzu'l-Kadîr, c. 4, s. 237, Hadis no: 5140.

ve marîzin sıhhati Şâfi ve Râfi'-i Mutlaka havâle ederiz. Mülkünde ve mahlûkunda keyfemâ yeşâ [77/b] mutasarrıf cenâb-ı Hayy ve Şâfi dir. Ve sıdk-ı hulûs ile marîzin sıhhatine yalnız teveccüh-i derûnumuz kâfidir. Vallahu a'lem ve ahkem.

Beyân-ı Semere-i Tarîkat ve Menâfi'-i Zikr

Bu semere-i zikr ve tarîkati beyân-ı lisâna kâsir ve zeban mebhût ve hâsırdır. Lâkin bir nebze tahrîr ve işâret olunması münâsib olduğundan haberât olunmuştur.

Tarîkat-ı 'aliyyenin cümlesi tarîkdir ve ashâbı tâlib-i Hakk'dır. Ammâ cümle tarîkatların binâsı; ibtidâ edeb, ikinci şeyhe teslim, üçüncü şeri'ate ittibâ', dördüncü cidd u sa'y. Bu dördü sarây-ı vuslatın esâsı yani temeli misüllü ve kapusu muhabbettir ve nerdübânı sâlikin isti'dâd-ı ezel-pesendidir. Zirâ bu dört emre ri'âyet olunmaz ise veyahud dördün biri eksik olursa ol-binâ temelsizdir. Bu dört emre ri'âyet olunub sâlikde muhabbet olmazsa, kapusuz hâneye girilmez. Böyle olan zâhid-i haşin ve sâlik-i bârid ta'bîr olunur. Ve eğer muhabbet dahi vâir sâlikde isti'dâd yok ise kezâlik nerdübânsuz saraya çıkılmaz. Lâkin bu ikisi lâzım-ı melzûm kabilindendir. Eğer ânda isti'dâd olmasa muhabbet olmaz idi ve muhabbeti olmaması 'adem-i isti'dâddandır.

Pes bunlar tamam olunca her 'âşık-ı sâdik maksûd-ı aslı ve matlûb-ı lâreybesine erer, ve deruhde mahbûbun meyvesin derer. Ve ma'lûm ola ki bu dört esâsın hülâsa ve neticesi muhabbettir. Ve telkin-i zikr ve ta'lîm-i tarîkatten maksûd muhabbettir. Muhabbetin zuhûru ve 'aşkın bürûzudur, zirâ zikrin hâssa-i asliyesi irâs-ı muhabbettir. Eğer zikr gönülde te'sîr idüp ve harâre-i zikr semeresi Hakk Sübhânehu ve Te'ala hazretlerine incizâb ve meyl-i inkılâbdır. Zirâ tarîkat tarîk-i muhabbet-i zâtîyeden 'ibârettir. Yohsa mü'mîne ve erbâb-ı nai'imiyye-i şeri'at gibi şâh-râh ve tarîk-i müstakîm olmaz. Ve mü'minler râh-ı cennete bundan eşref yol bulmaz. Lâkin râhı yine bir dürlü ki biri [78/a] hazret-i Nebî 'aleyhi's-salatü ve's-selâmın rah-ı zâhiri şeri'at ki istikâmet ile 'ubûdiyetden kinayedir. Ve tarîk-i bâtın ve ma'nevîsi istikâmet üzre muhabbetten 'ibâretdir. Ve râh-ı muhabbet râh-ı na'im ve cennete olan tarîk-i 'amîm değildir.

Muhabbetin yolu mahbûba ve cemâl-i zât-ı bî-'uyûbadır. Gönül dedikleri tohum misüllüdür, bir tohum eküb tımar etmez isen eğerçi biter. Ammâ hâr u hâşâk içünde mestûr kalur ve telef olub gider. Ammâ ol-tohum eküb ve tımar idüp terbiye edersen feyz-yâb olub neşv ü nemâ bulur. Ânın tımarı otunu bulub ve kazub ve vakit

vakit suyun vermekdir. Gönlün otu efkâr-ı fâside ve hâtır-ı müteferrikadır ve suyu gözyaşıdır.

Beyt:

Gözünden dökmek ister yaş,

Kuru âh ile iş bitmez.

Su koymak ister esyabâ,

Kuru sabun ile kir gitmez.

Ve kazmak zikr-i müdâm kazma misüllüdür. Zikr-i devam, fikr-i müdâmdan gönülde elbette bir harâret peydâ olur. Ol-harâret âhar-kâr cânib-i Hakk'a bir meyl hâsıl ider. Meyl tedrici muhabbet olur, muhabbetden cezbe peydâ olur. Rahmân'ın cezbelerinden bir cezbe, iki 'âlem. Belki ins ü cînin 'ibâdetiyle berâberdir. 'Âkıbet-i cezbe, 'aşka ve 'aşk, fart-ı 'aşka iter. Ândan veremler ve dertler hâsıl olur. Pes gönül dahi murâdına vâsıl olur. Zirâ dert dediğimiz dermandır, 'aşk dediğimiz vuslat-ı Rahmân'dır. Ba'dehû sâhinin ibtilâlara ve günâ-gün belâlara düşürür ve gülünc olub hul' başına üşüşür, kimi mât ve mebhût-ı mâ'il-i sükût olur ve kimi hây ve huy ile şûride-âh ve zârıyla güyâ olur ve kimi sahrâlarda ve cû-yı bârlarda ve tenhâ tenhâ yerlerde pûyâ olur ve kimi feryâd u figân ile 'üryan ve giryân olur ve kimi sahrâ-yı cünûna düşüb kâ'il-i fûnûn olur ve kimi bir sûret-i mecâz ile cemâl-i hakîki müşâhedesi [78/b] hevâsına düşer ve kimi harabât ve kalenderâne şathiyyât da'vâsına kapılır.

Ve kimi okun atub ve yayın asmış, kendilik kendiliğin bitürmüş gereklü işin bitürmüş, nihâyetten bidâyete istikâmet ile 'avdet idüp, vâris-i enbiyâ olub, temkin ve sükûnet ile postunda oturmuşdur. Ve her biri saltanat-ı selâtînden birin intihâb idüp, ânınla divânın sürür ve derecesinin hükmün icrâ ider. Ve her mertebenin mahalli mahallinde hakkın edâ ider. ²⁵⁰ "ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم"

Bu dahi ma'lûm ola ki bu tarîk-i vusûlde iki usûl itibâr etmişlerdir, furuatına nihâyet yokdur. Biri riyâzet ve biri nûr-i ma'rifetdir. Mütekaddimîn; perhiz ve riyâzetleri ile enâniyet-i derbendlerin ve sû-yi gayret-i 'ukubâtı gâyet takvâ ve mücâhede ve nihâyet perhiz ve riyâzet ile kat' ve kam' idüp geçmişler.

²⁵⁰ "İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir." Cuma, 62/4.

Ve mütevassıtın; bir ciheti riyâzet ve her ciheti nur-i ma'rifet ile makâm-ı berzahda tarafeynin makâmâtın ri'âyet ile kitâbla te'lîf ve risâleler tasnîf idüp, me'zûnen ba'zı 'ukubâtı keşf ve ba'zı künûz-ı tevhîd ve ma'rifetin tılsımın feth idüp, koyub gitmişler. Ve müte'ahhirîn; her emrin cihet-i suhûlet ve taraf-ı yüsrün tutup maksûda yitmişler ve sâ'il ve yetime dahî ²⁵¹“فاما اليتيم فلا تقهر واما السائل فلا تنهر” nazm-ı 'azimiyle 'âmil olub, 'âşık-ı sâdık ve tâlib-i muvâfıklar, neşr-i ma'ârif ve bast-ı 'avârif edegelmişlerdir. Ve bunda nûr-ı ma'rifet buyurdıkları; şol 'ilm ü 'irfân ve şol vahdet-i zât ve ma'yyet-i vücûd-ı mübîn, hakîki imân ve ikândır ki kütüb-i kümmel ve lisân-ı erbâb zevk-i hâl ve sâhib-i kemâlden ahz ile sıfat-ı hayvâniyet ve hucb-ı cehl-i gafletten halâs olub, [79/a] mertebe-i behâimden güzer idüp, nûr-ı imân ma'rifet-i nefis ve ma'rifetullah ile müşerref olur. Şol şart ile ki; bâlâda ânifen zikr ve 'ayân ve tahrir ve beyân olunduğu vech üzre seyr ü sülûka 'an samîmî'l-kalb ihtimâm ve saffet-i kalb ile zikr ve fikre cidd-i sa'y-ı mâ-lâ-keîâm ide. Sa'y ve taleb ve muhabbetsiz nesne hâsıl olmaz. Ve meşâm-ı cânına bûy-ı ma'rifet ve 'irfândan nesne vâsıl olmaz.

Buyurmuşlardır ki; meşâyih iki dürlüdür: Biri şarkî ve biri garbîdir. Evvelki şarkîdir ve mütekaddîminlerdir. Ânların tarîki taraf-ı kemâl-i takvâ ve riyâzettir. Şol ki 'arabîlerdir, müte'ahhirînlerdir. Ânların tavırları mu'tedil mücâhede ve perhiz ve riyâzet ile nûr-ı ma'rifet ve 'irfândır ki, vusûle akrebdır. Maksûd nefsin ve rabbini bilmektir, ne-vechile bilürse bilsün. Her şahsın isti'dâdı ne-vechile istid'â etmiş ise bazı zekî ve bazı gabîdir ve bazın nefsi galiz ve hevâsı gâlib ve ahlâkı kem ve beddir. Ânın gibilere kıyâm-ı sıyâm ve perhiz ve takvâ ve riyâzet-i şedîd ve sülûk ve se'y-ü medîde muhtâcdır. Tâ ki nefis-i tosunu yumuşaya ve kabûl-i feyz ve mevhîbe mahall ve müste'îd ola.

Ve bazı zevâtın kâbiliyetinden salâhiyet olub, zâtında nefis-i tosunu hârûn olmayub, mülâyimdir. Ve hevâ ve tabi'atı üzerine 'aklı ve zâtı gâlibdir. Ve min 'inâyetillah, ahlâk-ı hasene ashâbındandır. Ânlar gibilere şedâ'id-i riyâzet iktizâ etmez. Kâbiliyet-i zâtiyesi ezelfidir. Bundandır ki bazı meşâyih, bazı tâlibe evvel emirde muhtâr idüp emr-i irşâd ile me'mûr ider. Her ne kadar irşâdda salâhiyeti ma'dûm ise de ânın kuvvesinde kâbiliyet müşâhade olunmuşdur. Ve ol-husûs ânların dahi elinde değildir, ânda fâ'il-i hakîki Hak'dır, Hakk'a bir alettir. Künt-i sem'a

²⁵¹ “Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyen azarlama!” Duhâ 93/9-10.

ve basara ilâ âhire. [79/b] Ve bazı kul Hakk'a âlet olur, Hakk ânınla işler. ²⁵² وما رميت " el ayetü. Hâsılı iki nev' ile dahi kul ortada yokdur. Fâ'il ve kâ'il Hakk'dır, hakikatte. Ammâ çün bizler sûret ile me'mûruz; biz bizi bilürüz, bunlar Hakk'ı bilür. Vallahu a'lem.

Ve emr-i hilâfet iki veçhiledir: Biri istihkâken ve biri iktizâen. Pes istihkâken ma'lûmdur. İktizâen şoldur ki: Pir geçüb müstehakk-ı hilâfet-i emr-i irşâdda kimesne bilinmez, mesned-i irşâd hâli ve müridler perişân olmaması içün eslah-ı mevcûdun birine vasiyet ider. Veyahud diyar-ı ahara bir halife icâb ider; kezâlik kâbiliyet ve müste'iddinden bir kimesneye hilâfet verilür. Ânlar hem kendi ve hem âharı feyz-yâb olur, kendiye ruhâniyet ile yahud şeyhi sıhhatde ise eşbâh ve ervâhdan alub, virir. Bu sûret ile müste'id olduğu derece kemâlen vâsıl olur. Makâm-ı irşâdda olanların cümlesi kâmil ve mükemmil olmak muhâl kâbilindendir. Ammâ sıdk ve hulûs ve istikâmet şartdır. Bunun mâdununa müzevvir ve kalâş ta'bîr olunur. Mukallid dahi dinmez, zirâ mukallid muhakkak hükmündedir. Ânınçün ki sâdıklardandır, ânlar makâm-ı berzahdandır. Kendiler üstâddan ta'allüm-i 'ulûm-ı rabbâni iderler, ister eşbâh ister ervâhdan. Ve bir taraftan tâliblere ta'lîm-i ma'ârif ve ta'rîf-i sülûk ider. Tâ ki kendileri dahi üstâd ve kâmil ve mükemmil olunca, yani isti'dâdı muktezî olan makâma erince. Vallahu a'lem bi-hakîkatî'l-hâl.

Beyân-ı Ta'bir-i Menâmât

Ma'lûm ola ki ta'bîr-i rü'yâyâ nihâyet yokdur. Ve nihâyeti keşf ve kerâmete menût bir 'ilm-i bî-pâyândır. Ve bunun ta'rifi dahi bir bahr-ı 'amikdir. Lâkin usûl ve fûrû'âtdan bir mikdar takrir olunsun ki ânınla maksûdda ferce-yâb olunmak kâbilidir. Rü'yâ ta'bîri iki dürlüdür: Biri âfâki ki 'avâmın rü'yâsıdır, biri dahi enfûsîdir ki [80/a] sâlikin hâlini ve makâmını beyân ider. Enfûsî dahi iki dürlüdür: Biri vâkı'a ve biri rü'yâ ve ma'nâ ve terkîb dahi derler. Ve vâkı'a olan nefsü'l-emrin vukû'udur, yani görülen 'aynı ile zuhûr ider, ta'bire muhtâc değildir. Ammâ rü'yâ, ta'bire muhtacdır, yani görülen nesneler 'ayniyle hükm olmaz, ta'bîr iktizâ ider. Yani görülen nesnelerin sıfatına 'ubûr lâzımdır. Ânınçün ta'bîr dinür, 'ubûrdandır. Bu dahi birkaç veçhiledir. Vakt olur ki görülen rü'yâ râyinin hâli olur veyahud mer'inin hâlidir veyahud mâziye haml olur yahud müstakbele ya hâle, hâsılı ezmine-i selâseden birine haml olunur.

²⁵² "Attiğin zaman da sen atmadın, fakat Allah attı." Enfal, 8/17. Ayetin tam metni: " فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ " وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَا وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Ma'ahazâ bir rü'yâ mübtediye ve mütevassıta ve muntehiye başka başka ta'bîr iktizâ ider. Bunların cümlesini idrâk ve ifrâz etmek kümmel-i ehlullahâ mahsûs bir m'anadır. Biz²⁵³ nâkıslara teselli olacak mikdar usûl ve fûrû'dan birer mikdar imâ ve işâret olunması ehem ve elzem olduğundan icmâlen tahrir olunmuşdur.

Sâlik rü'yâsında bağ ve bağçe ve bostân görse; saffet-i zikr ve 'ibâdete nişandır. Eğer ânları müsmir görse, 'ibâdet ve mücâhede ve ezkârı gönle te'sîr ve kabûle 'alâmettir. Ve dereler ve çimenzârlar ve müferrah mahaller ve güzel saraylar ve 'âli binâlar ve cesim şehir ve ma'mûr çarşular ve leziz ta'âmlar ve a'lâ eşrebler ve pâk elbiseler ve ra'nâ giysiler ve zîbâ şallar ve müzeyyen atlar ve havızlar ve çeşmeler ve bunun emsâli; müferrahât, cümlesi i'mâl-i hasene ve ezkâr-ı sâfiye nişanıdır. Eğerçi bunların her birisinin birer münâsebet ile imtiyâzları vardır ammâ 'ale'l-ittlâk rü'yâ-ı tebşirdir. Zirâ rü'yâ üç nev'dir: Biri rü'yâ-ı tebşir ve biri rü'yâ-ı tahzîr²⁵⁴ ve biri edğâs-ı ahlâmdır ki yemeden içmeden ve fikirden ve ol-nesne-i zikirden ve muhabbettendir, ânlar i'tibâr yokdur. Tebşir ile tahzîr²⁵⁵ [80/b] nazar olunur ki bir hayr u hasenât işlersen güzel rü'yâ görünür, tebşirdir ki mesrûr olub ânın tekrar ve tezkârına say u ikdâm edesin. Ve eğer bir tekâsül ve kabahat vâki' olursa tahzîrdir²⁵⁶ ki, nâdim olub tevbe ve istiğfâr idüp ândan ictinâb idesin. Pes sâf sular ve dereler; feyz-i ilahidir. Ve bulanık ve derin ve muhavvef sular; gönül küdürünü ve sûr-ı 'ilm-i ledün.

Kaymak, yağ ve panâ'ir ve yoğurt cümlesi; 'ilm-i ledündür, lâkin beyenlerinde fark vardır. Ve 'arak ve şarâb ve taze dilberler, 'aşk ve sâz ve tağannî ve mecânin; cezbe 'alâmetidir. Bunların dahi vassında ve etvârında fark vardır, lâkin ânların cümlesini tahrir-i tatvîle bâ'isdir. Tâlib olan kendi isti'dâdıyla tedricî tedricî temyiz ider.

Ve saf havâ; gönül saffetidir. Ve güneş; ruh. Ay; 'akl. Yıldızlar; havâssa nişandır. Hâsılı mecmû' et'ime-i lezize ve meyve ve eşrebeler; 'amâl-i hayriyye ve

²⁵³ Osmanlıca metinde “” şeklinde geçmektedir.

²⁵⁴ Osmanlıca metinde “” (tahrîz) şeklinde geçmektedir. Fakat cümlemin anlamı itibarı ile bu kelime transkripsiyonda “tahzîr” (menetme, sakındırma) olarak okunmuştur.

²⁵⁵ Osmanlıca metinde “” şeklinde geçmektedir. Tahzîr (sakındırma, menetme) olarak okunmuştur.

²⁵⁶ Osmanlıca metinde “” (tahzîz) şeklinde geçmektedir. Ancak manası cümleye uygun olmadığından transkripsiyonda “tahzîr” (menetme, sakındırma) olarak okunmuştur.

semere-i zikrdır. Ve mecmû'-ı kerih ve bî-lezzet ve korkunç fenâ nesneler; fenadır, noksândan neş'et etmektedir.

Ve hayvanâtta kelb; hased. Ve kurt; ziyankârlık. Ve ayu; 'ucb. Tilkü; hile. Tavşan; gaflet. Sığır, koyun; şehvet-i batniye. Eşek; şehvet-i ferciye. Serçe ve koç ve horos dahi; şehvet-i ferciyedir. Lâkin himâr misüllü değildir, bazen başka ma'nâyâ dahi muhavveldir râ'iye göre. Ve deve; kin. Karınca ve yarasa; hırs. Kedi; küfrân-ı ni'me 'alâ. Esb; sülûkda menzil almasına. Bargir; dahi öyledir, fenâ bargir; sığır hükmündedir.

'Ulemâ-yı zâhir-i suhteden şeyhü'l-islâma değin; temyiz-i zâhirîdir. Osmanlı çukadârdan vezire değin; temiz bâtıdır. Meşâyih; sûret-i irşâd. Derviş; sıfat-ı sülûkdur. Vezir; 'akıldır. Padişâh; gönüldür.

Deniz; vücûddur. Dağ ve tepeler; varlıktır. Cestesine göre yağmur; rahmet-i [81/a] ilahidir. Kar; o da rahmettir, nev'an bürûdeti var. Gök gürlemesi; nefis-i gazab sıfatıdır. Şimşek; nefis âteşidir.

Yemişsiz ağaçlar; fâ'idesiz 'ulemâ ve meşâyihdir. Âteşler; cüssesine göre vecheyndir, râ'yinin hâline göre ya nefis ve gazab âteşidir nâr-ı nemrût gibi, ya zâr-ı muhabbettir nâr-ı Musa gibi. Yılan; 'adâvet. Çıyan, 'akreb cümle mûziler rütbesine göre; ve ahlâk-ı rezâ'ildir. Sıçan; ziyankârlıktır gönülde. Tavus; kendisin beğenme. Güğercin; tenasüldür. Karga; sâhib-i hezeyandır. Laklak; mürşid sıfatıdır. Şahin, doğan, balaban, atmaca cümlesi; şikâr sıfatıdır. Me'âni-i şikârların sayda tazı ve âlet-i sayyâd dahi öyledir.

Arab; ta'annüd. Zimmî-kâfir; şirk-i hafî. Harbî-kâfir; şirk-i celî. Yehud; eşirrâ. Ve ta'annüd; hakkı setr. Kıptî; sirka-i durûğ. Ölülerini diri görmek; hayât-ı kulûb. Dirileri ölü görmek; gönül öldürmek. Bülbül ve sadâsı; 'aşk sıfatı. Pervâne; fenâ-i vücûd. Balık; ma'ânî. Gümüş-altun; nefis-i mutma'inne. Ğaşî-i gâlib ise; levvâme. Ğaşî-i mağlûb; ise mülhime. Envâr-ı cevâhir; bülend-i hakâyık kıymet ve kıratına göre. Pire kehle ve envâ'; mekes-i efkâr-ı fâside. Kaz; sırdır, eğer câri ise sırrı ifşâdır. Şarâb; 'aşkdır, sâ'ir mükeyyifâtın cümle afyona varınca; te'sirine göre cezbedir. Küçük kimseyi; büyük. Ve çirkini; güzel. Ve kocayı; genç terakki nişanıdır, 'aksi dahi öyledir. Ammâ bunda dahi furûk vardır, ta'rifi tafsile muhtâcdır. Elbette sâlik terakkîde oldukça fehm kâbiliyeti dahi terakkîde olur. Taş, toprak, odun; kesâfet-i nefsdır. Cinn; tîzgerlik ve sertlik. Şeytan; sıfat-ı dalâlet. Serçe; hem şekâvettir. Câmi'; gönül. Kilise; nefis-i hânesi. Kuyu; pür-âb ise gönül

feyz-i hakk ile pür olması, iden tehî ise; feyz-i ilahiden mahrum. Nâ-merdânlığın 'aksi; meğer hûb-ı **[81/b]** rûy ola. Ol-vakt mir'ât-ı ilâhi kendisin ölmüş görse; gönü ölmüş, yahud ²⁵⁷ "موتوا قبل ان تموتوا". Bu iki ma'nâ sâhibinde fark olur. Eğer kendisinde kemâl-i isti'dâd müşâhade olursa mevt ihtiyâridir, eğer kâbiliyet fehm olmazsa memât-ı kalbdır.

Hinzır; harâma harîs. A'ma, esam, bî-zebân; hakkı görmeme ve hakk kelâmı işitmeme ve hakka sükût. Hasta; gönül z'afı. Zikr; büyüklüğü. Kû't; tasarruf ve tasarruf bâtın tasarrûfidir, ister zî-mahreminden olsun. 'Asel; muhabbet. Zenbûr; sâdık derviş. Balsız envâ' arular; envâ' tarîkatin müzevver, kâzib, bed-zebân dervişlik. Meymûn; ikiyüzlü.

Erik, zerdâli, şeftalü, kiraz, fişne ve emsâli ki; lebi taşrasında ve kışrı derûnunda, 'amel-i riya'dır. Ve ceviz, bâdem, fındık, fıstık ve emsâli; hulûs üzre 'amel ki lebî içinde kışrı dışardadır. Ve üzüm, armut, alma ve emsâli ki kışrıyla lebi mümtezic, 'amel-i mümtezic. Bunları fûrâde fûrâde beyâna zebâna mütehammil olmaz. Ve envâ' üzre mübtedî, mütevassıt, muntehî i'tibârıyla beyânda dahi tatvîle muhtâc. Zîra ma'ânî-i kesîre ve etvâr-ı vefiresi derkârdır. İbtidâ râ'inin hâli midir, yoksa mer'înin mübtedîye dâ'ir midir? Yoksa mütevassıt, muntehiyedir. Ezmine-i selaseden mâzi, hâl, yoksa müstakbele ve rû'yâ mıdır yoksa vak'a mıdır?

Ve bu eşyâlar ki icmâlen beyân olundu müşâhade ne-vechiledir, gâlib midir? Yoksa mağlûb mudur? Mûnis midir, yoksa tebşîr ve tahzir. Mâzi ve hâle midir? Yoksa müstakbele? Ve rû'yâ-yı sâdika mıdır? Yoksa edğâs-ı ahlâm? İşte bunların fark ve temyîzi bâlâda tahrir olunduğu gibi keşf ve kerâmete menûttur. Lâkin bu bir usûldür ki görülen eşyânın muttasıf olduğu hâle nazar olunur. Bir de râ'îyle mer'înin kâbiliyetine göre. Meselâ bir hayvan gördü; **[82/a]** ol-hayvana gâlib gelüb def' veya izâle mi eyledi? Yoksa ol-hayvan âna gâlib gelüb ne işledi? Eğer himâra binüb giderse; nefsi ânı alub gideyor. Yok himâr hânesinde yahud âna munis; şehvet sıfatı zuhûr etmiş. Ve eğer himârı def' etti; şimdilik def' olmuş, ammâ hayâttadır. Yine gelmesi ihtimâldir. Eğer ânı helâk, külli nefyettiye; ândan halâs olmuş, cümlesi böyledir.

Husûsan ki fî zamanına rû'yâların ekserî edğâs-ı ahlâm olmak ihtimâli gâlibdir. Hemân bunun ta'bîrinin tarîki şeyh kendisin hâli idüp mürşidini isbât ide.

²⁵⁷ "Ölmeden önce ölünüz." bkz. Keşfü'l-Hafâ, İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, Halep, s. 402, Hadis nr. 2669.

Ba'dehu her ne ki kalbine tulû' iderse ânı söyleye, ânâ ta'bir derler ve dervişin kabûlüne teselli derler, işte ta'bir budur.

Ve bazan sâlikin rû'yâsı dahi ifâk olur. Ânı dahi fark etmek emr-i müşkildir bazan görülen eşyânın ismiyle ta'bîr iktizâ ider. Nitekim mervîdir: Şeyh İlâhî kuddise sırruhu hazretlerinin huzûrunda bir gün bir kimse gelüb şeyhe demiş ki: "Rû'yâda kurbağa gördüm" Şeyh müşârün-ileyh bir zaman tefekkür idüp buyurmuşlar: "Nesne değildir". Derûnundan geçmiş ki: "Dervişlerimiz ile bize ziyâfet ide, yine fâriğ olmuşsın". Ol-kimesne demiş: "Efendim ma'lûmunuzdur ki buhlûmdan değildir, hemân yerim ve hizmetçim olmadığından efendimden hicâb etmeyem, sıklet olur deyu fâriğ oldum." Kadîmi dervişlerinden biri küstahlık idüp su'âl eylemiş: "Bir kimesne yalnız kurbağa görmek ile bu ta'bîrin münasebeti nedir?" Deyu niyâz etmiş. Şeyh buyurmuş ki:

"Rû'yâyı söyledi mülâhaza eyledim. Bu kişi bizim ahabımızdır. Yalnız kurbağadan bir şey çıkmaz. İsm-i 'udûl eyledim. 'Arabca daf ziyafettir, da' feragattir. Hemân ânınla ta'bîr eyledim."

Pes bu 'âlem-i şehâdetin mukâbili 'âlem-i misâldir. [82/b] 'Alem-i hayâl-i mukayyed dahi dirler. 'Alem-i misâl ândan ötürü denür kü; bu 'âlemde olan eşyânın suver-i misâliyesi sıfat-ı gâlibe i'tibârıyla 'âlem-i misâlde musavver ve mukayyedir. Eğer râ'î gördüğü rû'yâ 'âlem-i misâlden ise, yani 'âlem-i misâlde olan sıfat-ı gâlibe sûretiyle görmüş ise ol-rû'yâdır ta'bîre muhtâcdır. Yani gördüğü nesnenin misline 'ubûr ister. 'Ayniyle şöyle olmuş, ya olacak denmez. Eşyânın hâmil olduğu evsâfın 'ilmine mevkûfdur. Meselâ; rû'yâda tilkü gördü. Mülâhaza ider ki tilkü hilebazlık sıfatıdır. Tilkü ile müvâneset iderse bir hile sıfatı kendisinde zuhur etmiş ise bilür ki kendisine tenbîhdir. Ve eğer zuhûr etmemiş ise, zuhûrundan ictinâb ider. Bazan dahi ahara hükm olur. Ol-görülen rû'yâdan fehm olur. İşte ta'bîr bu kıyâs iledir. Ammâ vak'a: Eğer görülen nesneler vak'a ise, nice gördüyse öyle ta'bir olunur. Meselâ; tilkü dedikde müvâneset ider gördüyse sıfat-ı hile zuhûru yok. Tilküyü kovar görürse; ol-sıfatı izâleye sâ'i olmasındır. Ve eğer helâk ettiyse; ol-sıfatı kendinden izâle ve def' etmişdir deyu ta'bîr olunur. Ammâ vak'a ise, vâkı'a zâhirde bir tilkü görecektir, yahud helak edecek dinür. Niçün ânınçün ki ol-vak'ayı 'âlem-i misâlde seyr etmiş değil idi.

Misâl-i 'âlemin verâsında dahi bir 'âlem vardır ki 'âlem-i hayâl-i mutlak dinür. 'Alem-i ceberut ve hızâne-i İlâhî dahi dinür. Ve bazan nâ'ime ol 'âlemde

ahvâl görünür ki ‘aynı bu ‘âlemde vukû’ bulmuş veya öylece ‘ayniyle vukû’ bulacak nesnelerdir. Ol rü’yâyâ vâkı’a ve vak’a dinür. Bunun sırrı bu ‘âlem-i şehâdetin ‘aksi mukâbili ki ‘âlem-i misâl ve hayâl-i mukayyeddir.

Bu ‘âlemde olan eşyânın sıfât yüzünden [83/a] suver-i misâliyesi ‘âlem-i misâle ‘aks ve pertev salmışdır. Ânınçün ‘âlem-i misâl dinür ânda görünen ‘aynı değildir suver-i misâliye ile sıfât-ı zâtiyesidir pes ‘âlem-i misâlde olan suver-i sıfâtiye dahi verâsında olan ‘âlem-i hayâl-i mutlaka ‘aks ve pertev salmışdır. Ândakine bi-‘aynihi bu ‘âlemde olduğu suverin ‘aksidir. Binâen ol-‘âlemden müşâhede olunursa bu ‘âlemde öylecesine zuhûr etmiş yahud etse gerekdir. İşte bunu bilmek yani hayâl-i mukayyeden midir? Yoksa rü’yâ hayâl-i mutlakadan mıdır? Bilmek keşfe muhtâcdır. Hemân kendini kendi enâniyetinden hâli idüb ve ta’bîri intâk-ı Hakk’a havâle idüb, doğan babadan mehmâ emken intikâl edebildiğin mikdar ta’bîr edilür. Derviş dahi ânı kabûl idüp teselli bulur. Vallahu a’lem bi-dakikati’l-makâl.

Beyân-ı Silsile-i Hâcegân

Buna silsile-i zeheb derler. Resûl ‘aleyhi’s-salavatü ve’s-selam hazretleri leyle-i mi’râcda cenâb-ı kuddüsü’s-selâmdan ahz eylemişler. Ândan Ebâ Bekir-i Sıddîk gâr-ı ma’rûfda ahz eylemişler radiyallahu ‘anh ve ândan Selmân-ı Farisî radiyallahu ‘anha ve ândan Kasım bin Muhammed bin Ebûbekir Sıddîk radiyallahu ‘anhum ve ândan Cafer Sâdık radiyallahu ‘anha ve ândan Ebû Yezid Bestâmî kuddise sirruhu ândan Hasan el-Harakânî kuddise sirruhu ândan Ebû Ali Fârmedî kuddise sirruhu ândan Ebû Yûsuf el-Hemedânî kuddise sirruhu ândan Abdülhâlik Gucdüvânî kuddise sirruhu ândan Hâce Ârif Rîvegerî kuddise sirruhu ândan Hâce Mahmûd İncîr-i Fağnevî kuddise sirruhu ândan Hâce Ali er- Râmîtenî kuddise sirruhu ândan Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî kuddise sirruhu ândan Hâce Emirü’l-Külalü’l-Buhârî kuddise sirruhu ândan kutbu’l-melike ve’d-din Hâce Muhammed bin Muhammed Bahâeddin kuddise sirruhu’l-‘aziz ândan Hâce Alâeddin Attâr kuddise sirruhu ândan Hâce Yakub Çarhî kuddise sirruhu ândan Hâce Abdullah Taşkendî [83/b] ândan Hâce Kadı Zâhid Muhammed ândan Hâce Derviş Muhammed ândan Hâce Mahdûm-ı a’zam Ahmed el-Kaşânî ândan Hâce Muhammed Bakî ed-Dehîdi ândan Hâce Ahmed el-Hâşimî ândan Hâce Muhammed Bedreddin Firakî ândan Şeyh-i Seyyâhin Hâce-i Evliya Muhammed ândan Şeyhü’s-şuyûh Hâce Mustafa el-Köstendilî kaddesallahu esrâruhum ândan Ene’l-Fakir Şeyhî Süleyman El-Köstendilî. Hemân Hakk Sübhânehû ve Te’âlâ

hazretleri bu ‘abd-i zelîli ânlar ile haşr idüp, dâ’ima kalbimi ânların muhabbet-i fikrinden ve lisânımı evsâfları zikrinden ve canımı vuslatları makâmından dür etmeye âmin. Bi-hürmeti seyyidi’l-kevneyn.

Pes bu risâle-i şerîfi tertibe bâ’is bir muhlisin bu tâ’ifeyle meyl ve kemâl-i muhabbeti râyihâsı şâme-i ‘âcizâneme lâyah ve vâsıl. Ve gâyet sıdk ve hulûs ve hüsn-i beyânı sem’ ve zihn-i kemter etmede hâsıl olub bu muhtasarı ânların niyetine inşa eyledim. Ümidvârım ki nice mürde-diller ol-muhlisin vâsıtasıyla ihyâ ve nice arzuda gönüller ol-vesile ile kayd-ı hestîden halâs olub, çeşm-i nâ-binâları nur-ı imân-ı hakîki ile binâ olalar. Zîrâ ‘ulûm-ı mütedâvileden murâd ‘ilm-i fıkıhdır. Ve ‘ilm-i fıkıhın hülâsa ve neticesi ‘ilm-i hadis ve ‘ilm-i tefsirdir. Ve ânlardan dahi maksûd-u aslı ‘ilm-i tevhîd ve ‘ilm-i ma’rifet-i nefis ve ma’rifetü’llahdır ki sa’âdet-i ebedi ve devlet-i ‘inâyet-i sermedîdir.

Zîrâ hilkat-i ‘âlemden murâd Âdem’in zuhûru ve Âdem’den dahi matlûb ma’rifetü’llahın bürûzudur. Nitekim buyurmuşdur: ²⁵⁸ “كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت” ²⁵⁹ “وما خلقت الجن والانس إلا ليعبدون”. Ey ya’rifûn, ey liyuvahhidûn, ey liyuferridûn. Yani ben bir kenz-i mahfi idim ve gaybetü’l-guyûb ve ‘amâdım mestûr idim. Bilinmeyi sevdim ve diledim. Pes halkı halk ve icâd eyledim. Bilinmek [84/a] içün, kuvvet ve kudretimi bilsünler ve zevât-ı hazretimi bilsünler ve görsünler. Ve gördükleri ve bildikleri halde bilünüb ve görölmeden mu’arrâ ve mukaddes olduğumu derk etsinler dahi ins ü cini halk etmedim. Ancak bana ‘ibâdet ve tâ’at idüp, ol-vesile ile zât-ı ulûhiyetimi ve vahdâniyet-i hazretimi ve ferdâniyet-i ‘izzetimi bilüb, imân ve ikrâr ve emrime inkıyâd ve fermânıma itâ’at etsünler, fe-fhem, vallahü a’lem.

Bu dahi ma’lûm olunur ki; tarîkat-ı âliyyeye intisab üç veçhiledir. Ki ilki m’alum ve meczûmu olan telkin mâye-i Muhammedidir. Gerek cehriyü’l-lisânî, gerek hafîyü’l-kalbî bâlâda zikr olunduğu veçhile. İkincisi ilbâs-ı hırkadır, yani hırka giydürüb telkin eylemez. Üçüncüsü hizmet ve sohbettir. ‘Ala-tarîki’l-kabûl, yani hizmet ve sohbet ve şeyhe inkıyâd ki terbiye ve te’dib ve emr-i irşâd kasdıyla kabûl ider. Bunların ikisi dahi telkin makâmına kâ’im olur. Lâkin telkinde bir şeyhden gayrıya gitmek olmaz. Meğerki bâlâda zikr olunduğu vechile kâminden ekmele, veyahud şeyhi vefât ide. Ammâ hırka ve hizmet gayrı meşâyihden dahi

²⁵⁸ “Ben gizli bir hazine idim; bilinip tanınmak istedim ve bilineyim diye mahlûkatı yarattım.” Aclûni, 11,132.

²⁵⁹ “Ben, cinleri ve insanları yalnızca bana ibadet etsinler diye yarattım.” Zâriyât, 51/56.

olsa olur. Ammâ ânda dahi şart vardır. Eğer hırka-i teberrük ve hizmeti himmet kasdıyla ider ise olur. Yohsa terbiye ve irşâd kasdıyla gerek hırka gerek sohbet ve hizmet birden gayriye câ'iz değildir. Meğer telkinde zikr olunduğu vechile ola. Vesselâm.

SONUÇ

Köstendilli Süleyman Şeyhî incelediğimiz “Etvâr-ı Hâcegân” isimli eserin müellifidir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın başlarında bugünkü Bulgaristan sınırları içersinde yaşamıştır. Yaşadığı dönemde tasavvufî hayatın toplumda yer bulmasında önemli rol oynamış, Balkanlar’da yapmış olduğu irşad görevi ile döneminde etkili bir kişi olmuştur. Dinî-tasavvufî alanda eserler yazmış önemli bir Osmanlı müellifi olan Şeyhî’nin eserleri özellikle son yıllarda ilahiyat araştırmalarında rağbet görmüştür.

Müellifin manzum eserlerden daha çok nesir yazıları bulunmaktadır. Mensur eserlerinin hemen hepsinde tasavvuf ve tarîkatın âdâp ve erkânını, tasavvufî istilâhları, tasavvuf silsilelerini, tasavvuf büyüklerini anlatmış; bazı ayet, hadislerin tasavvufî açıdan izahlarını yapmıştır. Aynı zamanda iki divanı olan bir şairdir. Tasavvuf muhtevalı şiirlerinde mazmun, motifleri, teşbih, istiareleri, mesel, kıssaları kullanmıştır.

Şeyhî, Nakşibendî tarîkatine bağlıdır, silsilesi Ahrariyye koluna aittir. Şeyhi Mustafa Şâmizâde’nin vefatıyla Köstendil’de Ehl-i Sünnet esasları çerçevesinde tedris ve irşad çalışmalarını sürdürmüş, haklı bir ün kazanmıştır. Tasavvufta tarikat eğitiminde Nakşibendi şeyhlerinden farklı metotlar kullanmamış, fakat eserlerinde bunları anlaşılır ve muhtasar bir şekilde izah etmiştir. Ölümüyle yerine Mevlânâ el-Hâcc Mustafa el-Üskübî geçmiştir.

Köstendilli Süleyman Şeyhî *Etvâr-ı Hâcegân* adlı eserinde tarîkat istilâhları, adâb ve usûlleri, tarîkate giriş usûlü, nezrin usûlü, şeyhlerin dua ve nefesleri, tarîkatın ve zikrin faydaları, rû’ya tabirleri gibi konuları işlemiştir. Özellikle zikir konusu üzerinde durmuş, ele aldığı diğer tasavvufî konuları bu ana temanın etrafında açıklamıştır.

Köstendilli’nin üzerinde önemle durduğu konular; kelime-i tevhiid, ismi celâl zikri ve râbitanın nasıl yapılacağı, hatm-i Hâcegânın uygulanmasıdır. Süleyman Şeyhî zikir konusunda kalbî zikri tercih etmiş, lisânî zikrin yapılmasını da uygun görmüş, ancak bazı Nakşibendî büyüklerinin aksine zikre bedel râbitayı hoş görmemiştir. Sadece şeyhe râbita yapılırsa, Cenâb-ı Hak’ın esmâ ve sıfatlarını ihtiva eden zikrullah gibi bir saadetten mahrum kalınacağını belirtmiştir. İbârat-ı Semâniyye prensibine dikkat çekmiş, maksûda vâsıl olmak için gayret, kâmil mürşid

ve muhabbete ihtiyaç olduğunu belirtmiş, boş hayal ve hatıraları gönülden def etmenin önemli olduğunu vurgulamıştır.

Şeyhî, Nakşibendîlik'te toplu olarak icra edilen, başında ve sonunda okunan Fâtiha ve İhlâs süresinin Kur'an'ın özeti ve hatmedilmesi gibi sayıldığı için bu zikre hatm-i Hâcegân denildiğini ifade etmiştir. Hatm-i Hâcegân'ın Nakşibendiyye'deki "vukûf-i adedi ve vukûf-i kalbî ilkesine riâyet edilerek gözlerin kapalı tutularak yapılmasını tavsiye etmiştir.

Şeyhî eserinde rû'ya konusu üzerinde durmuş, tasavvufta önemine dikkat çekmiştir. Şeyhî görülen her rû'yanın tabire gerek olmadığını, tahzir içeren rû'yalara dikkat çekerek tevbe ve istiğfar yapılması gerektiğini, tebşîr içerikli rû'yalarda ise güzel amellere devam etmek şeklinde yorumlanacağını ifade etmiştir.

Süleyman Şeyhî, Nakşibendiyye tarîkinin Hakk'a vasıl olmanın en kestirme ve en doğru yolu olduğunu eserin değişik bölümlerinde ifade etmiştir. Hakk'a ulaşmak için bir mürşidin terbiyesine girmek, nefsinin enâniyet ve beşeriyetinden arınmak, böylece Marifetullahı elde etmenin mümkün olabileceğini söylemiştir. Manevi yükselişin şeriata ve sünnete riâyet ederek bir kâmil bir mürşid vesilesi ile olacağını belirtmiştir.

Sonuç olarak incelediğimiz *Etvâr-ı Hâcegân*, bir Nakşibendî müntesibinin bilmesi gereken tarîkat ıstılahları, âdâb ve usûlleri hakkında özet bilgiler içeren, anlaşılır bir Osmanlı Türkçesi ile te'lif edilmiş eser olarak dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Afîfî, Ebu'l-Alâ. **Tasavvuf İslâm'da Manevi Hayat**, trc. Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Akkaya, Veysel. "Sûfîlerin '...Gözümün Nûru Namazda Kılındı' Hadisindeki "Kurretu Ayn"a Bakışı", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, c. 13, sa.26, ss.78.
- Algar, Hamid. "Abdülhâlik Gucdüvânî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1996, c.14.
- ". "Bahâeddin Nakşibend", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1991, c.4.
- ". "İmâm-ı Rabbânî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2000, c.22.
- Atalan, Mehmet. "Tarikat Silsilelerinde Ca'fer-i Sâdık'ın Yeri", **Mezhep Araştırmaları Dergisi**, 2016, c.9, sa.2, ss.139-161.
- Aydemir, Kazım. **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Kûtu'l-Uşşak ve Hûlasatü'l Esrâr'ın Tahlili**, Marmara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof.Dr. İrfan Gündüz, 1998.
- Ayış, Mehmet Şirin. "Semennûdî'de Zikir Anlayışı", **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2016, c.5, sa.9, ss.24-47.
- Aynî, Mehmet Ali. **Tasavvuf Tarihi**, der. Hüseyin Rahmi Yananlı, Büyüyenay, 2017.
- Bedir, Engin. **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Lemeât-ı Nakşibend" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi S.B.E., 2010.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. **Sahîhi Buhârî**, Çağrı Yayınlar, İstanbul, 1413/1992.
- Bursalı Mehmet Tâhir. **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, 1975, c.1.
- Cebecioğlu, Ethem. "İmâm-ı Rabbani ve Mektubatı". **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1996, c.35.1, ss.193-241.
- ". **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ağaç Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Çanga, Mahmud. **Kur'an Kelimelerinin Anahtarı (Mu'cem'ül-Müfehres Tercümesi)**, Timaş, İstanbul, 1986.

Çelebi, İlyas. “Rukye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2008, c.35.

----- . “Rüya”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2008, c.35.

Demirci, Mehmet. “Bir Eğitim Aracı Olarak Mevlevî Çilesi”, **Marifet**, 2007, sa.3, ss.105-122.

Develioğlu, Abdullah. **Büyük İnsanlar 3000 Türk ve İslâm Müellifi**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1973.

Devellioğlu, Ferit. **Osmanlıca-Türçe Ansiklopedik Lûgat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1978.

Doğan, Gönül. **Köstendilli Süleyman Şeyhî’nin “Nikâtü’l-Hikem” İsimli Eseri (İnceleme-Metin)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E., 2008.

Ejder, Mustafa. **Köstendilli Mollazade Süleyman Şeyhî Efendi’nin “Mir’âtü’l-Muvahhidîn” Adlı Eseri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E., 1998.

Gündüz, İrfan. “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbîta”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1992, sa.10, s.243-274.

Heyet, “Abdûlgafûr-i Lârî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1988, c.1.

Işık, Feyza. **Köstendilli Süleyman Şeyhî’nin Sübhatü’l-Levâyh Adlı Eseri (Metin-İnceleme)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Safi Arpaguş, Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul, 2011.

İzeti, Metin. **Balkanlar’da Tasavvuf**, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Kara, Mustafa ve Hamid Algar. “Abdullah-ı İlâhî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 1988, c.1.

Kara, Mustafa. “Molla İlâhî’ye Dair”, **Osmanlı Araştırmaları**, 1988, c.7-8, ss.365-392.

----- . **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergâh Yayınları, 2013, İstanbul.

- Kara, İsmail ve Hür Mahmut Yücer. "Trabzonlu (Ofllu) Nakşî-Halîdî Yusuf Şevki Efendi ve Hediyyetü'z-zâkirîn hüccetü's-sâlikîn Adlı Eseri", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2004, c.5, sa.13, ss.323-362.
- Karasakal, Şaban. "Kur'an'da Rüya ve Hulm Yakınanlamlılarının Farkları", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2010, ss.163-198.
- Konur, Himmet. **Tasavvuf Ahlakı ve İlahi Ahlak ile İnsana Yolculuk**. H Yayınları, İstanbul, 2011.
- ". "Mesnevî'de Mürîd-Mürşid İlişkisi", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2005, sa.14, ss.149-156.
- Köstendilli Süleyman Şeyhî. **Bahrü'l-velâye 1001 Sûfî**. haz. Semih Ceyhan-Sezai Küçük, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Köstendilli Süleyman Şeyhî. **Etvâr-ı Hâcegân**, (Yazma) İstanbul Üniversitesi Kth., Türkçe Yazmalar, No.:2242/2.
- ". **Bahrü'l-Velâye**, (Yazma) Almanya-Berlin Devlet Kth., No.:1683.
- ". **Terkibât-ı Erbaîn**, (Yazma) İstanbul Süleymaniye Kth., Hacı Mahmut Efendi Bl., No.:2710/1-2.
- ". **Lemeât-ı Nakşibendîyye**, (Yazma) Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kth., Yazmalar Bl., Muzaffer Ozak I, No.:570.
- ". **Lemeât-ı Nakşibendîyye**, (Yazma) Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kth. No: 43Ze262.
- ". **Sübhatü'l-Levâyh**, (Yazma) İBB Atatürk Kth., Osman Ergin Türkçe Yazmaları Bl., No.: 461.
- ". **Medâr-ı Sâlikân**, Yazma, İstanbul Üniversitesi Kth., Türkçe Yazmalar, No.:2242/2.
- ". **Mektûbât-ı Erbaîn**, (Yazma) Süleymâniye Kth. M.Murad-M.Ârif, No.: 213/1. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, No: 331/3.
- ". **Mir'âtü'l-Muvahhidîn**, (Yazma) İstanbul Süleymaniye Kth. Birinci Serez Bl., No.: 1515.

Kuşeyrî, Abdülkerim. **Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyrî Risalesi**, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 2014.

Necmeddîn-i Kübrâ. **Tasavvufta On Esas**, haz. Süleyman Gökbulut, İnsan Yay., 2010, İstanbul.

Nursî, Bediüzzaman Said. **Mesnevî-i Nuriye**, Envâr Neşriyat, İstanbul, 1988.

Okumuş, Ömer. “Abdurrahman Câmî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 1993, c.7.

Öksüz, Haticet ül Kübra. **Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin “Mektûbât-ı Erbaîn”, “Terkîbât-ı Erbaîn” ve “Te’vîlât-ı Erbaîn” İsimli Eserleri (İnceleme-Metin)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E., 2010.

Öngören, Reşat. “Hatm-i Hâcegân”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1997, c.16.

Önlüer, Siraceddin. **Rahmet Kapısı**, Şadırvan Yay., 2009.

Özel, Ahmet. “Adak”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 1998, c.1.

Selvi, Dilaver. “Biat Sünnetinin Tasavvufta İhyası”, **İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi**, 2015, c.1.1, ss.1-28.

Seyyid Câfer Seccâdi. **Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü**, trc. Hakkı Uygur, İstanbul, Ensar, 2007.

Şeyh Bedrettin Simâvi. **Vâridât**, Şerhi Seyyid Muhammed Nur, haz. Saadettin Bilginer ve Mustafa Varlı, İstanbul, Esmâ Yay., 1994.

Şimşek, Halil İbrahim. “Mesnevîhân Bir Müceddidiyye Şeyhi Neccârzâde Mustafa Rıza'nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri” **Tasavvuf İlmî ve Akademik Arştırma Dergisi**, 2005, s.159-177.

Şimşek, Selami. **Osmanlının İkinci Başkenti Edirne’ de Tasavvuf Kültürü**, Buhâra Yay., İstanbul, 2012.

Topbaş, Osman Nûri. “Maiyyet Allah ile Beraberlik”, **Altınoluk Dergisi**, s.281, 2009, ss.32-38.

<https://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=d281s032m1>
(4.2.2019)

Tosun, Necdet. **Tasavvufta Hâcegân Ekolü, (XII. ve XVII asırlar)**, Marmara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002.

----- . “Nakşibendiyye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2006, c.32.

----- . “Râbıta”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2007, c.34.

----- . “Silsile”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2009, c.37.

----- . “Nakşibendiyye”, **Türkiye’de Tarikatlar**, (ed. Semih Ceyhan), İSAM Yay., 2015.

Tosun, Cemal. “Hoca Ahmed-İ Yesevî’nin Dîvân-ı Hikmet’inde Eğitim”, **Diyanet İlmî Dergi**, 2016, c.52, sa.4, ss.147-168.

Türer, Osman. **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, Ataç Yay., İstanbul, 2011.

Uludağ, Süleyman. “Hâvatır”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 1997, c.16.

----- . “Mürîd”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2006, c.32.

----- . “Rüya”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2008, c.35.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. **Hak Dini Kur’ân Dili**, İstanbul, Eser Neşriyat, 1979, c.8.

Yetik, Erhan. “Hayret”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 1998, c.17.

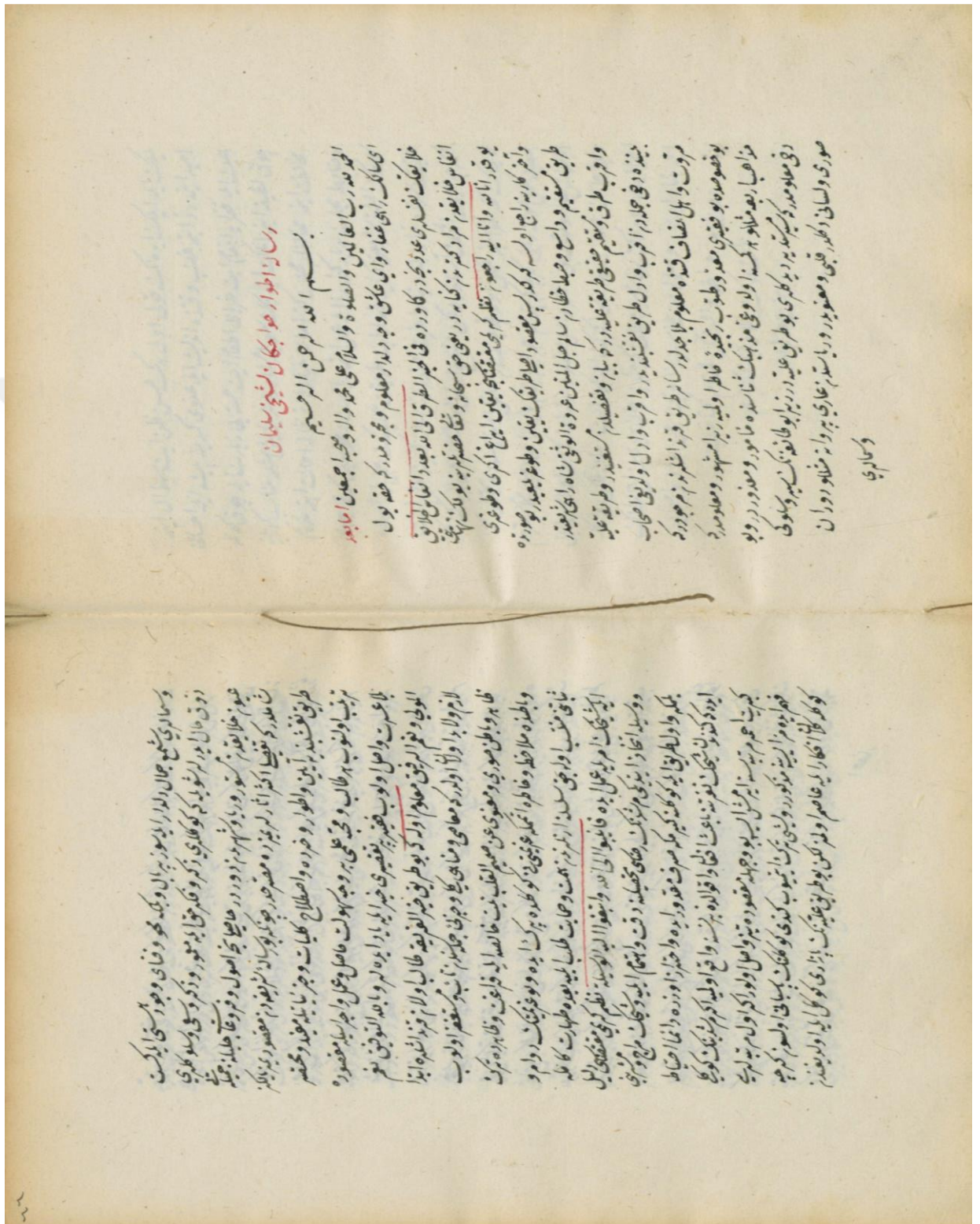
Yıldırım, Birol. **Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, S.B.E., Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, 2016.

Yılmaz, Ali. “Tanınmayan Bir Evliya Tezkiresi: Bahrü’l-Velâye”, **İlim ve Sanat**, İstanbul, sa.13, 1987, ss. 70-73.

----- . **Köstendilli Süleymân Şeyhî**, Kültür Bakanlığı Yay.: 1014, Kaynak Eserler Dizisi, Ankara, 1989.

Yılmaz, H. Kâmil. “Bulgaristan’dan Yetişen Müellif Mutasavvıflar”, **Balkanlar’da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu**, Sofya: 21-23 Nisan 2000.

----- . **Altın Silsile**, Erkam Yay., İstanbul, 1994.

رسالة الطوار عند جكان الشیخی سلیمان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی محمد وآله وصحبه أجمعین **امام**
 ای سائکلت ای حقار وای عائق ویدر دلدار معلوم و مجرود مدر که حق بول
 خلافت نفسی عددی کجور کار و ده فی الجمله طریقی الی بعد انشراح طریقی
 انشراح خلافتی طریقی کجور کار و ده فی الجمله طریقی الی بعد انشراح طریقی
 یو قدر امانه و امانه ایست که می بیند که طریقی الی بعد انشراح طریقی
 و آخر کار به راجع او که کجور کار و ده فی الجمله طریقی الی بعد انشراح طریقی
 طریقی مستقیم و واسطه طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی
 و اقرب طریقی و مستقیم طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی
 بنده ده فی الجمله طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی
 مروت و ابل انصاف قنده معلوم طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی
 یو خصوصه یو فقیری معدود و طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی
 مزاحبه بعد مملو هر گشته اوله و فی الجمله طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی
 دخی معلوم هر گشته یو طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی
 صورتی و لسانی دگر قبلی و معصوم و در راسته بخاری هر واره مثله و دوران

و سائکلی

۳۳
 و سائکلی شمع جمال دلداری سوز بران و یکد مخ و فانی و معبودی ابرکت
 ذوق مال دلداری سوز بران و یکد مخ و فانی و معبودی ابرکت
 عیون خلافتی سوز بران و یکد مخ و فانی و معبودی ابرکت
 شعله که تقیبات اکثر آثار لم یزده معصوم هر گشته اوله و فی الجمله طریقی
 طریقی بنشیند بر این الطوار و خرد و اصطلاح کلیات و جزئیات یو بعد و محقق
 تریب اولوب بر طالب و محقق علی بر و یکد محسوس حاصل و عمل و جزئیات معصوم
 بلا عسرت واصل اولوب خدی بر تقصیری خبر الی یار ایزه له و بالله التوفیق نعم
 المولی و نعم المریض معلوم اوله که یو طریقی فی الجمله طریقی الی بعد انشراح طریقی
 لازم و لازم اوله که معاصی و معاصی یو طریقی جگر سوز و کجور کار و ده فی الجمله طریقی
 ظاهر و باطن صورتی و معصوم عن صمیم قلب نیست خالص الی فالغنی و ظاهر و باطن
 و باطنه حلا خط و ظاهر و باطنه خدی غنی که کجور کار و ده فی الجمله طریقی
 ثباتی منسوب اوله جی سندن از سوز بران و یکد مخ و فانی و معبودی ابرکت
 ایست که مرید علی ده فانی و امانه ایست که می بیند که طریقی الی بعد انشراح طریقی
 و وسایل اخذ الی سوز بران و یکد مخ و فانی و معبودی ابرکت
 یکم و اول طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی
 اید که کجور کار و ده فی الجمله طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی
 کجور کار و ده فی الجمله طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی
 فخر الیه مرادینه سوز بران و یکد مخ و فانی و معبودی ابرکت
 کو که کجور کار و ده فی الجمله طریقی الی بعد انشراح طریقی الی بعد انشراح طریقی

آنچه قدرت و قدرتی بسوئید و ذوات خضعتی بسوئید و کوسوئید و کورکاید
 و لیکوری حلاله بنوب و کور و لیکر معاد و مقدس و لوبی و کور استوئید و
 دخی انس و جینی ضیق کیم انجن کجا عبادت و طاعت اید و اول و سید
 اید بنم ذوات الوهیتی و و حلائیست حضرتی و فرایست غرضی بیلوب یا بیان
 و اقزار و امر بریا انقیاد و فرمانده طاعت استوئید فایم و اندر اعلم بود فی
 معلوم اوسوئید طریقت علیه بر انساب روح و جهل در کرا و کسای جهل ک
 معلوم و مخوفی و لا تفهین مایه محمود کف جهل الهسانی کف کف غنی
 العلی بلاد ده ذکر اولندینی و جهل انجینی الی بن خرد در یعنی خرد کیز و
 طین الی و جینی خردت و محنت علی طریق القبول یعنی خردت و محنت
 و یخ انقیاد کز نیر و نایب و امر بر اسد قصدید قبول ایدر بون کز نایب
 دخی تفهین مقامه قائم اولور کن تفهینه بر شیخ غیر کیم کیم و لیکر
 بالاده ذکر اولندینی و جهل کماله اکمل و یخ و خردت و خالت ایدر انا خرد
 و خردت غیر کیم کیم دخی و لیکر اما اندر دخی و خردت و خردت
 اکر خردت نیر کف و خردت کف قصدید ایدر ایدر و لیکر و خردت

ترتیب و ارشاد قصدید کف کف خردت کف

صحیف و خردت در غیر جان زکار

کف تفهینه ذکر اولندینی

و جهل اوله

والسلام